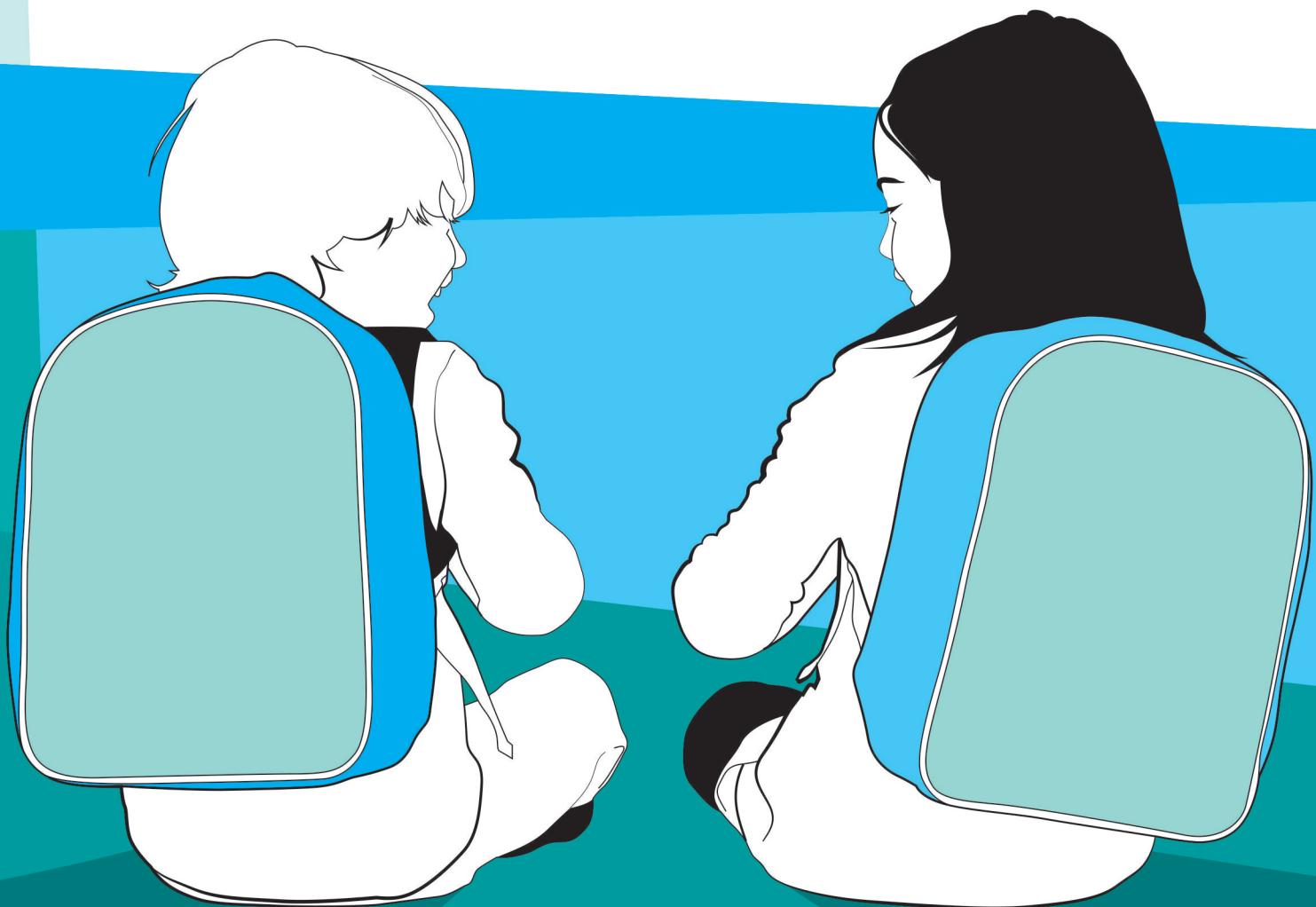

OVAJ PROJEKAT FINANSIRA
EVROPSKA UNIJA

DECA TRAŽIOCI AZILA U SRBIJI

- OBRAZOVANJE I PREVENCIJA RODNO ZASNOVANOG NASILJA -

APC/CZA

ASYLUM PROTECTION CENTER
CENTAR ZA ŽAŠTITU I POMOĆ TRAŽIOCIMA AZILA

VDS

VIKTIMOLOŠKO DRUŠTVO SRBIJE

O projektu i Centru za zaštitu i pomoć tražiocima azila

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) je osnovan 05.12.2007. godine i od početka funkcionisanja azilnog sistema u Srbiji pruža pravnu i psihosocijalnu pomoć tražiocima azila i licima koja su dobila azil u Srbiji. APC/CZA je prepoznat Strategijom Vlade RS za upravljanje migracijama ("Sl. glasnik" br. 59/2009), kao organizacija koja pruža pravnu i drugu podršku tražiocima azila u Srbiji. Do 2012. godine, APC/CZA je bio jedina organizacija koja je pravno štitila tražioce azila. Do danas APC/CZA zastupa najveći broj tražilaca azila u Srbiji. APC/CZA je član ECRE-a (European Council on Refugees and Exiles), panevropske alijanse nevladinih organizacija za pružanje pomoći izbeglicama i tražiocima azila, kao i IDC-a (International Detention Coalition), jedinstvene globalne mreže nevladinih organizacija koje sprovode istraživanja, zastupaju i pružaju direktnе usluge izbeglicama, tražiocima azila i ostalim migrantima pogodenim imigracionim pritvorom.

Cilj projekta *Poboljšanje pristupa obrazovanju dece tražilaca azila u Srbiji i prevencija rodno zasnovanog nasilja* jeste da omogući uključivanje dece tražilaca azila u obrazovni sistem u Srbiji i poveća kapacitete relevantnih lokalnih i centralnih aktera koji su uključeni u obrazovanje dece tražilaca azila i prevenciju rodno zasnovanog nasilja. Projekat ima za cilj podizanje svesti o nasilju nad decom i ohrabrvanje dece tražilaca azila da prepozna i preventiraju različite oblike rodno zasnovanog nasilja.

Projekat *Poboljšanje pristupa obrazovanju dece tražilaca azila u Srbiji i prevencija rodno zasnovanog nasilja* finansira Evropska unija u okviru EIDHR programa Evropske unije za Srbiju.

Izdao:

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila – APC/CZA, 2015 godine

Urednik:

Radoš Đurović, izvršni direktor APC/CZA

Autori:

Gordana Vukašin

Marea Grinvald Chollet

Tamara Petrović Trifunović

Radoš Đurović

Pavle Strnčević

Olga Đurović

Sena Marić

Sadržaj

Lista tabela	5
Lista grafikona.....	5
Lista skraćenica	6
1. UVOD	7
2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	9
• Karakter istraživanja	9
• Istraživački tim	9
• Faze istraživanja	9
• Formiranje uzorka.....	10
• Tehnike istraživanja	11
• Pristup sprovođenju intervjuja uz poštovanje etičkih standarda	12
• Obrada i analiza podataka	13
3. OBRAZOVANJE DECE TRAŽILACA AZILA U SRBIJI	14
<i>I. OSNOVNI POJMOVI.....</i>	<i>14</i>
<i>II. KARAKTERISTIKE DECE TRAŽILACA AZILA I OBRAZOVNIH SISTEMA ZEMALJA IZ KOJIH POTIČU .....</i>	<i>17</i>
• Deca tražioci azila u Srbiji	18
• Kontekst i struktura obrazovnih sistema u zemljama sa najvećim brojem tražilaca azila u Srbiji tokom 2014. godine.....	20
• Karakteristike obrazovnog sistema Srbije i obrazovanje marginalizovanih grupa dece	
26	
<i>III. INSTITUCIONALNI OKVIR.....</i>	<i>27</i>
<i>IV. PRAVNI OKVIR .....</i>	<i>31</i>
Obrazovanje kao fundamentalno ljudsko pravo	32
Pravo na obrazovanje dece tražilaca azila u Srbiji.....	35
Organizovanje nastave za decu tražioce azila u predškolskim i školiskim ustanovama u Republici Srbiji.....	41
<i>V. ANALIZA INTERVJUA SA AKTERIMA NADLEŽNIM ZA OBRAZOVANJE DECE TRAŽILACA AZILA .....</i>	<i>42</i>
• Struktura uzorka	42

• Poznavanje potreba dece tražilaca azila	43
• Lična iskustva u radu sa decom tražiocima azila.....	44
• Poznavanje nadležnosti i postojeće prakse	46
• Identifikacija postojećih prepreka za priključivanje formalnom obrazovnom sistemu	
47	
VI. ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U POGLEDU OBRAZOVANJA	48
• Struktura uzorka	48
• Svedočenja o školskom sistemu u zemljama porekla	49
• Razlozi za napuštanje škole	52
• Škola tokom puta i uključivanje u obrazovni sistem u Srbiji	54
• Percepcija mogućih prepreka za priključivanje formalnom obrazovanju	56
4. RODNO ZASNOVANO NASILJE I ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U SRBIJI	57
I. OSNOVNI POJMOVI.....	57
II. KARAKTERISTIKE RODNO ZASNOVANOG NASILJA.....	58
III. RODNO ZASNOVANO NASILJE U KRIZNIM SITUACIJAMA I U IZBEGLIČKOM KONTEKSTU.....	60
IV. SPECIFIČNI RIZICI KOJI POGAĐAJU DECU TRAŽIOCE AZILA TOKOM IZBEGLIČKOG CIKLUSA	63
• Rodno zasnovano nasilje u zemlji porekla	65
• Rodno zasnovano nasilje na putu	67
• Rodno zasnovano nasilje nad decom u Srbiji.....	69
V. INSTITUCIONALNI OKVIR.....	71
VI. PRAVNI OKVIR	74
Međunarodni okvir	76
Rodno zasnovana prava u Republici Srbiji za tražioce azila	80
VII. ANALIZA INTERVJUA SA AKTERIMA NADLEŽNIM ZA ZAŠTITU DECE	85
• Struktura uzorka	85
• Poznavanje pojma rodno zasnovanog nasilja.....	86
• Lična iskustva, poznavanje nadležnosti i postojeće prakse	87
• Identifikacija postojećih prepreka za pružanje adekvatne zaštite	89
VIII. ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U VEZI SA RODNO ZASNOVANIM NASILJEM ..	90
• Struktura uzorka	90
• Svedočenja o rodno zasnovanom nasilju u zemlji porekla	91
• Svedočenja o rodno zasnovanom nasilju na putu.....	98

5.	ZAKLJUČCI I PREPORUKE.....	102
6.	Bibliografija.....	106
	Knjige, akademski članci i studije	106
	Priručnici i uputstva.....	111
	Pravni propisi i zvanična dokumenta.....	111

Lista tabela

Tabela 1: Obrazovni sistem u Siriji i njegovo trajanje	21
Tabela 2: Obrazovni sistem u Avganistanu i njegovo trajanje.....	22
Tabela 3: Obrazovni sistem u Eritreji i njegovo trajanje.....	23
Tabela 4: Obrazovni sistem u Somaliji i njegovo trajanje.....	24
Tabela 5: Obrazovni sistem u Nigeriji i njegovo trajanje	25
Tabela 6: Pol i uzrast dece tražioca azila obuhvaćene istraživanjem	48
Tabela 7: Ispitanici po zemlji porekla	49
Tabela 8: Rodno zasnovano nasilje nad decom tokom izbegličkog ciklusa.....	64
Tabela 9: Pol i uzrast dece tražilaca azila obuhvaćene istraživanjem	90
Tabela 10: Ispitanici po zemlji porekla.....	91

Lista grafikona

Grafikon 1: Deca tražioci azil u Srbiji	19
Grafikon 2: Struktura dece tražilaca azila u Srbiji	20

Lista skraćenica

AIDS	Sindrom stečene imunodeficijencije – SIDA
APC/CZA	Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila
CSR	Centar za socijalni rad
CRC	Konvencija o pravima deteta
DILS	Delivery of Improved Local Services / Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou
ECRE	European Council on Refugees and Exiles / Evropski savet za izbegle i prognane
EKPLJ	Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima
EU	Evropska unija
GBV	Gender-based violence / Rodno zasnovano nasilje
IOP	Individualni obrazovni plan
KIRS	Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije
KZ	Krivični zakonik
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
PPP	Pripremni predškolski program
PZ	Porodični zakon
RS	Republika Srbija
UN	United Nations / Ujedinjene nacije
UNHCR	United Nations High Commissariat for Refugees / Visoki komesar UN za izbeglice
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund / Dečiji fond Ujedinjenih nacija
ZOA	Zakon o azilu Republike Srbije
ZOSOV	Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja
ZOO	Zakon o obrazovanju odraslih
ZOOV	Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju
ZPOV	Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju
ZRP	Zakon o ravnopravnosti polova
ZSOV	Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju
ZOUM	Zakon o upravljanju migracijama
ZVDO	Zavod za vaspitanje dece i omladine
ZZD	Zakon o zabrani diskriminacije

1. UVOD

Srbija trenutno predstavlja usputnu stanicu mešovitih migracionih tokova iz Azije, Afrike i Bliskog istoka na putu ka zemljama Evropske unije. Od uspostavljanja azilnog sistema u Srbiji u aprilu 2008. godine broj tražilaca azila se na godišnjem nivou rapidno povećava¹. Tražioce azila u Srbiji u značajnom broju čine deca u pratnji roditelja i maloletnici bez pratnje roditelja/staratelja², koji su tokom puta izloženi visokom riziku od viktimizacije, te su adekvatan azilni sistem i njegovo efikasno funkcionisanje neophodni kako bi im se tokom boravka u Srbiji blagovremeno pružila neophodna zaštita. Potpun pristup obrazovanju za svako dete bez obzira na njegov status predstavlja jedno od osnovnih prava koje se u praksi zanemaruje i o kojem akteri uključeni u azilni sistem Srbije nemaju neophodnog znanja i iskustva. Pored nedovoljnog poznavanja pravnog okvira, nepoznavanje karakteristika i nerazumevanje potreba dece tražilaca azila, koje proizilaze iz dramatičnih životnih iskustava kojima su deca tražioci azila izložena, onemogućavaju relevantnim akterima da im pruže adekvatnu zaštitu i omoguće uživanje prava koja su im tokom boravka u Srbiji zagarantovana.

Publikacija *Deca tražioci azila u Srbiji – obrazovanje i prevencija rodno zasnovanog nasilja* predstavlja sveobuhvatnu analizu položaja dece tražilaca azila u Srbiji, sa posebnim osvrtom na maloletnike bez pratnje roditelja/staratelja i žensku decu, koji se izdvajaju kao posebno ranjiva grupa dece tražilaca azila. Cilj istraživanja realizovanog u okviru projekta *Poboljšanje pristupa obrazovanju dece tražilaca azila u Srbiji i prevencija rodno zasnovanog nasilja* koji finansira Evropska unija u okviru EIDHR programa za Srbiju, jeste da omogući bolje razumevanje izazova vezanih za obrazovanje dece, sa posebnim osvrtom na postojeće propuste i prepreke u funkcionisanju sistema. Posebna pažnja posvećena je poteškoćama vezanim za uključivanje dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem u Srbiji i pružanje neophodne podrške, uključujući i prevenciju rodno zasnovanog nasilja nad decom tražiocima azila.

Ova publikacija namenjena je predstavnicima centara za azil, državnih institucija i nevladinih organizacija koje deluju u oblasti migracija, obrazovanja i socijalne zaštite, a koje se u svom radu susreću sa decom tražiocima azila, azilantima ili migrantima, kao i široj javnosti koja ima želju da se informiše o odlikama i potrebama dece tražiocima azila u Srbiji. Ona treba da posluži kao osnova za uspostavljanje i pravilno funkcionisanje sistema koji može da pruži adekvatnu podršku i odgovarajući i ravnopravan tretman deci tražilaca azila u pogledu njihovog uključivanja u formalni obrazovni sistem i prevencije od rodno zasnovanog nasilja tokom boravka u Republici Srbiji.

Sama publikacija podeljena je u dve osnovne celine, od kojih svaka počinje definicijama ključnih pojmova relevantnih za taj deo istraživanja. U prvom delu koji se odnosi na obrazovanje dece tražilaca azila obrađen je profil dece tražilaca azila u Srbiji, osnovne karakteristike obrazovnih sistema zemalja iz kojih oni potiču, karakteristike obrazovnog

¹ Od početka primene Zakona o azilu u Srbiji je nameru da traži azil izrazilo 65.676 ljudi, i to u 2008. godini - 77, 2009. godini - 275, 2010. godini - 522 ljudi, 2011. godini - 3132 ljudi, 2012 - 2.723 ljudi, 2013 - 5.066 ljudi i u 2014. godini - 16.490 ljudi, dok je u u prvih šest meseci 2015. godine taj broj iznosio 37.391 ljudi - podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila, 15. jul 2015. godine

² Udeo dece u pratnji roditelja u azilnoj populaciji tokom 2012. godine je bio 27,3%, 2013. godine je bio 15,1%, 2014. godine je bio 16,8%, a u prvih šest meseci 2015. godine je bio 21,9%. Što se tiče maloletnika bez pratnje roditelja/staratelja, njihov udeo u azilnoj populaciji tokom 2012. godine je iznosio 18,3%, 2013. godine je bio 11,8%, 2014. godine je bio 9,5%, a u prvih šest meseci 2015. godine je bio 8,4% - podaci Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila, 15. jul 2015. godine

sistema Srbije i obrazovanje marginalizovanih grupa dece, kao i institucionalni i pravni okvir Republike Srbije vezan za obrazovanje dece tražilaca azila. U drugom delu publikacije koji se odnosi na prevenciju rodno zasnovanog nasilja nad decom tražiocima azila uvrštene su osnovne karakteristike rodno zasnovanog nasilja u svetu, u kriznim situacijama i u izbegličkom kontekstu, karakteristike rodno zasnovanog nasilja nad decom i specifični rizici koji pogađaju decu tražioce azila u zemlji porekla, na putu i u Srbiji, kao i institucionalni i pravni okvir Republike Srbije vezan za prevenciju rodno zasnovanog nasilja nad decom tražiocima azila. Informacije iz oba ova dela potkrepljene su rezultatima analiza terenskog istraživanja fokusiranog na konkretnе karakteristike i potrebe dece tražilaca azila, kao i potencijalne i realne opasnosti vezane za rodno zasnovano nasilje nad decom.

2. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

• Karakter istraživanja

Kvalitativni pristup u istraživanju je odabran kako bi pratio eksplorativni karakter istraživanja i odgovorio na potrebu za sticanjem što detaljnijeg uvida u do sada nedovoljno istraženu problematiku na prostorima Republike Srbije. Cilj je bio da se identifikuju svi problemi i prepreke koji utiču na specifičnu situaciju u kojoj se nalaze deca tražioci azila, sa posebnim osvrtom na njihovo pravo na obrazovanje i suočavanje sa iskustvima rodno zasnovanog nasilja. Isto se odnosi i na sprovođenje istraživanja sa relevantnim akterima na lokalnom i nacionalnom nivou – potrebno je bilo konkretizovati izazove sa kojima se oni susreću na svom radnom mestu u pogledu ostvarivanja prava i zaštite dece tražilaca azila u oblasti obrazovanja i prevencije rodno zasnovanog nasilja.

Treba naglasiti da se u kvalitativnim istraživanjima predmet istraživanja detaljno i dubinski ispituje, ali se na osnovu prikupljenih podataka, ne mogu izvoditi generalizacije i procene o zastupljenosti neke karakteristike u ciljnoj ili opštoj populaciji³, niti ustanoviti statistički značajne korelacije između pojava. Kvalitativni metod, sa druge strane, omogućava fleksibilnost i sposobnost adaptacije u odnosu na promenljive situacije i u mogućnosti je da prati nove pravce istraživanja koji se mogu pojaviti. Kvalitativni metod je kao takav bio najprikladniji za potrebe istraživanja, uvezši u obzir karakteristike istraživane populacije koja je stalno u fluktuaciji i čiji se članovi u Srbiji mahom nalaze u tranzitu, kao i druge otežavajuće faktore poput jezičke divergentnosti i nužnosti angažovanja prevodioca tokom intervjuja, ali i ograničenja koja dolaze iz specifičnosti predmeta istraživanja, posebno kada je reč o rodno zasnovanom nasilju. Dodatno, kvalitativni metod je najpogodniji kada je cilj istraživanja analiza subjektivnih iskustava ljudi, kao i značenja koja vezuju za ta iskustva - drugim rečima, kada je bitna definicija situacije iz ugla samih učesnika, bili oni institucionalni akteri ili deca tražioci azila.

• Istraživački tim

Multidisciplinarni istraživački tim sastavljen je kako bi se uključile različite perspektive i dobila što celovitija slika istraživanog fenomena. Time je ujedno omogućena i unutrašnja provera pouzdanosti u celom toku istraživanja i ublažena su ograničenja koja analitički fokusi pojedinačnih disciplina i pristupa nose sa sobom⁴. Članovi istraživačkog tima dolaze iz različitih disciplina društvenih nauka –prava, sociologije, pedagogije, psihologije, političkih nauka i studija međunarodnog razvoja.

• Faze istraživanja

1. Prikupljanje podataka

³ Gary T. Henry, *Practical Sampling*, Sage Publications, London, 1990, str. 23-24.

⁴ Burgess o tome govori kao o „triangulaciji istraživača“. Vidi: R.G. Burgess, *In the Field: An Introduction to Field Research*, Allen & Unwin, London, 1984, str. 145.

Istraživanje je sprovedeno kroz dve komplementarne faze: fazu arhivskog istraživanja, odnosno analizu dostupnih dokumenata i prethodno realizovanih studija i fazu kvalitativnog terenskog istraživanja. Svaka od njih se dalje prelamsala kroz dva osnovna predmeta istraživanja: uživanje prava na obrazovanje i prevenciju rodno zasnovanog nasilja u populaciji dece tražilaca azila. Ovakav način prikupljanja podataka omogućio je istraživačkom timu da uporedi postojeće nalaze i tvrdnje sa direktnim iskustvima i zapažanjima⁵.

- **Arhivsko (desk) istraživanje**

Cilj arhivskog istraživanja bio je da istraživanjem primarnih i sekundarnih izvora, davanjem preseka stanja u pogledu pravnog i institucionalnog uređenja predmeta istraživanja i u prethodnim studijama opaženog stanja na terenu obezbedi analitički okvir za studiju.

- **Terensko istraživanje**

Na osnovu preliminarnih nalaza arhivskog istraživanja, sprovedeno je terensko istraživanje. Kako bi se dobila celovita slika iz perspektive svih aktera, neophodna za osmišljavanje preporuka za poboljšanje stanja na terenu, za svaki od dva ključna predmeta istraživanja, primarni podaci su prikupljeni i od dece tražilaca azila i od predstavnika relevantnih institucija na lokalnom i centralnom nivou. Povremene konsultacije sa roditeljima dece tražilaca azila omogućile su da se informacije dobijene u intervjuima sa decom dodatno potkrepe.

2. Sistemsko posmatranje

Sistemsko posmatranje je u ovom istraživanju korišćeno paralelno sa održavanjem intervju, kao i u pripremnoj fazi sprovođenja intervjuja, kako bi se evidentirale i analizirale reakcije ispitanika na tok i sadržaj intervjuja. Nakon održavanja intervjuja članovi istraživačkog tima su poredili svoja zapažanja i sumirali zaključke u vidu terenskih beleški.

• **Formiranje uzorka**

S obzirom na eksplorativni karakter istraživanja, ispitivanje nedovoljno istražene problematike i identifikaciju njenih ključnih karakteristika, kvotni uzorak bio je odgovarajući izbor. Ciljano su birani ispitanici od kojih se očekuje da mogu pružiti uvid u konkretan problem. U skladu sa ciljem istraživanja, za fokus grupe i intervjuje sa akterima u institucijama Republike Srbije, relevantni predstavnici birani su na osnovu arhivskog istraživanja institucionalnog okvira.

Kada je reč o istraživanju sa decom tražiocima azila, kriterijumi na osnovu kojih su ispitanici birani bili su sledeći:

- Zastupljenost dece tražilaca azila u odnosu na zemlju porekla/podneblje iz kojeg dolaze

⁵ Agnes Ma i Brahm Norwich, „Triangulation and Theoretical Understanding“, u: *International Journal of Social Research Methodology*. Vol. 10, No. 3, 2007, str. 211–226.

- Zastupljenost dece mlađeg školskog uzrasta (do 10 godina), srednjeg školskog uzrasta (od 11 do 14 godina) i starijeg školskog uzrasta (od 15 do 18 godina) u intervjuima o obrazovanju, odnosno srednjeg i starijeg školskog uzrasta u intervjuima o rodno zasnovanom nasilju
- Odražavanje rodne strukture populacije dece tražilaca azila u Srbiji
- Zastupljenost posebno ranjivih grupa, pre svega maloletnika bez pratnje roditelja ili staratelja i ženske dece tražilaca azila.

- Tehnike istraživanja

➤ **Fokus grupe i intervjui sa relevantnim institucionalnim akterima**

Fokus grupe podrazumevaju intenzivne razgovore o određenoj temi sa malom grupom ljudi (do 12 učesnika). Glavna prednost ove tehnike u odnosu na individualne intervjuje je interakcija učesnika, budući da je svrha fokus grupe prikupljanje što šireg i raznovrsnijeg spektra mišljenja i kroz slobodnu diskusiju, izdvajanje određenih tema koje se pokazuju kao bitni orijentiri za učesnike, bilo kao tačke slaganja ili uzajamnog protivljenja. Razgovori su detaljno beleženi ili snimani, što je omogućilo njihovu detaljnu analizu.

Kada to nije bilo moguće, sa institucionalnim akterima su umesto fokus grupe organizovani grupni ili individualni intervjui polustrukturisanog tipa. Istraživački protokol sastojao se od istih pitanja koja su postavljena u fokus grupama. Za sva relevantna pitanja i nedoumice, sprovođene su i dodatne konsultacije sa predstavnicima relevantnih institucija.

➤ **Intervjui sa decom tražiocima azila**

Intervjui sa decom tražiocima azila sprovođeni su odvojeno na teme obrazovanja i rodno zasnovanog nasilja. Cilj intervjeta bio je da se zabeleže svedočanstva dece tražilaca azila i prikupe informacije o njihovim iskustvima, stavovima, očekivanjima, potrebama i preprekama na koje nailaze u ostvarivanju prava.

Polustrukturisane intervjuje vodile su osobe sa dugogodišnjim iskustvom u radu sa decom tražiocima azila, prethodno ostvarivši odnos poverenja sa ispitanicima. Na taj način omogućena je identifikacija nove dimenzije problema i upoznavanje sa ličnim iskustvima ispitanika⁶, njihovim rečima i u meri u kojoj su iskustva bili spremni da podele sa istraživačima. Ovaj tip intervjeta izabran je jer dozvoljava izvesni stepen fleksibilnosti i prilagođavanja dinamici razgovora, ali u isto vreme podrazumeva postojanje prethodno utvrđenog okvira, odabira tema i dnevnog reda na osnovu kog se razgovor vodi. Pitanja sadržana u istraživačkom protokolu, formulisana su tako da odgovaraju uzrastu i životnom iskustvu ispitanika. Zbog specifičnosti predmeta istraživanja, tokom grupnih intervjuja o rodno zasnovanom nasilju vodilo se računa o starosnoj i polnoj strukturi grupe. Prevodioci angažovani tokom intervjeta prethodno su prošli kroz adekvatnu pripremu, koja je podrazumevala upoznavanje sa materijom i etičkim standardima.

---

⁶ R. G. Burgess, „The Unstructured Interview as a Conversation“, u: R. G. Burgess (Ed.) *Field Research: A Sourcebook and Field Manual*, Routledge, London, 1986, str. 107.

- Pristup sproveđenju intervjeta uz poštovanje etičkih standarda

➤ **Načelo anonimnosti**

Učešnicima je napomenuto da su intervjeti anonymni, te se iz tog razloga kod navođenja isečaka iz odgovora dece tražilaca azila navode samo zemlja porekla, pol i godine, dok su kod institucionalnih aktera izostavljeni svi podaci, jer je tokom obrade podataka ustanovljeno da bi anonimnost predstavnika u lokalnim sredinama bila narušena čak i navođenjem osnovnih podataka.

➤ **Dobrovoljni pristanak roditelja**

Prvi korak u fazi planiranja sproveđenja intervjeta sa decom tražiocima azila bio je pribavljanje saglasnosti roditelja za učešće njihove dece u istraživanju. Roditelji su uz pomoć prevodilaca dobili jasne informacije o sadržaju intervjeta i ciljevima istraživanja. Učešće roditelja na intervjuima je izbegavano kako deca ne bi bila pod uticajem i dodatnim pritiskom njihovog prisustva izuzev onda kada su roditelji to zahtevali.

➤ **Dobrovoljni pristanak dece**

Deci je na njima prilagođen i razumljiv način uz pomoć specijalizovanih prevodilaca objašnjeno šta će biti sadržaj intervjeta i šta se od njih očekuje. Njihovo učešće bilo je isključivo na dobrovoljnoj osnovi i uz mogućnost da odustanu u bilo kom trenutku.

➤ **Poštovanje principa nenaškoditi detetu (poštovanje najboljeg interesa i psihičkog integriteta deteta)**

Ukoliko se zanemari ranjivost dece tražilaca azila, intervjeti mogu da proizvedu kontraefekat i dodatno ojačaju njihove traume ili nemire. Stoga su pitanja osmišljena pažljivo i izrečena rečnikom prilagođenim uzrastu dece sa ciljem da se izbegne bilo koja povreda psihičkog integriteta i dobrobiti deteta. Osetljive teme, kao što su na primer razlozi za napuštanje škole i rodno zasnovano nasilje, su pažljivo otvarane, ne na samom početku intervjeta, već tek nakon što je uspostavljeno poverenje između sagovornika – istraživača i ispitanika uz asistenciju psihologa sa iskustvima u radu sa decom tražiocima azila. Takođe, intervjeti nisu završavani pitanjima koja se odnose na teška životna iskustva dece tražilaca azila, a koja bi mogla da izlože stresu ili traumama decu učešnike intervjeta.

➤ **Poštovanje kulture i običaja dece tražilaca azila**

Pri realizaciji istraživanja uzete su u obzir kulturološke i običajne odlike dece tražilaca azila koja su učestvovala u istraživanju kako bi se što je moguće bolje razumeli njihovi odgovori i interpretirali u kontekstu formiranih pitanja i ciljeva istraživanja. Nastojalo se da grupni intervjeti budu realizovani sa decom podeljenom prema kulturno-geografskim kriterijumu društava iz kojih dolaze kako bi se izbegli eventualni kulturološki ili običajni nesporazumi između dece tražilaca azila iz različitih zemalja porekla u okviru procesa realizacije intervjeta,

- **Obrada i analiza podataka**

Kako je za kvalitativne metode od posebnog značaja kontinuirana ili sekvencijalna analiza, obrada podataka se odvijala sinhrono sa njihovim prikupljanjem. Sekvencijalna analiza podrazumeva kontinuirano razmišljanje o postojećim podacima i domišljanje kako doći do novih, kvalitetnijih podataka. Kodiranje i sastavljanje spiska uočenih kategorija i tema za analizu takođe je otpočelo u ranim fazama istraživanja. Kod kvalitativnih pristupa bolje je ući u istraživanje bez strogo određenih kategorija, jer je cilj eksplorativnog istraživanja upravo da se važni aspekti i dimenzije problema otkriju tokom samog istraživanja.⁷

Nakon prikupljanja podataka i prekucavanja transkripata i istraživačkih dnevnika i komentara usledilo je njihovo iščitavanje, sređivanje i finalno kodiranje – na osnovu hronoloških, tematskih i problemskih kriterijuma. U procesu analize, izvođenja zaključaka i pisanja publikacije uključene su ilustracije u vidu reprezentativnih primera citata iz intervjeta. Podaci su predstavljeni kao integralni deo teksta i sukcesivno su prikazani kako se analiza razvija.⁸

---

⁷ W. Foote Whyte, „Interviewing in Field Research“, u: R. G. Burgess (Ed.) *Field Research: A Sourcebook and Field Manual*, Routledge, London, 1986, str. 121.

⁸ Marija Bogdanović, *Metodološke studije*, Institut za političke studije, Beograd, 1993, str. 118.

3. OBRAZOVANJE DECE TRAŽILACA AZILA U SRBIJI

I. OSNOVNI POJMOVI

➤ Dete i detinjstvo

Dete je svako biće koje nije navršilo osamnaest godina života, osim ako se na osnovu zakona koji se odnosi na dete, punoletstvo ne stiče ranije.⁹ Slika o detetu predstavlja društveni konstrukt, što znači da je način na koji se u jednom društvu tretira dete proizvod složene interakcije društvenih, ekonomskih, kulturnih i istorijskih faktora.¹⁰

Kriterijum za utvrđivanje kraja detinjstva može biti hronološki (12 – 13 godina), biološki (pubertet i javljanje sekundarnih seksualnih karakteristika), psihološki (zrelost mišljenja, osećanja, psihoseksualna zrelost), etički (moralna zrelost), pravni itd.¹¹ Na detinjstvo se nadovezuje period adolescencije kao period čovekovog intenzivnog razvoja, koji traje od kraja puberteta do zrelog doba, a po nekim autorima, od kraja detinjstva (početak puberteta) pa do sticanja zrelosti (od 12-14. pa do 18-21. godine). Dok je pubertet pretežno biološki određeno razvojno doba, adolescencija je prevashodno socijalno, kulturno i istorijski određena.¹² Prostorno (granice detinjstva), sadržajno (ono što dete jeste) i vremensko (periodizacija uzrasta) definisanje detinjstva predstavlja osnov za izgradnju posebnosti koje čine suštinu prava deteta.¹³

➤ Dečiji razvoj i zrelost

Za razliku od odraslog doba, detinjstvo je jedinstveni period tokom kojeg se deca razvijaju velikom brzinom. Sa odrastanjem, kod dece se razvijaju kognitivni, fizički, socijalni, emocionalni i moralni kapaciteti. To utiče na njihovu sposobnost da komuniciraju, donose odluke, razvijaju svest o drugima, sposobnost da projektuju vremenski udaljene događaje i donose odluke koje imaju dugoročne posledice.¹⁴

Jedinstvena i opšteprihvaćena teorija dečijeg razvoja ne postoji i odsustvo referentnog okvira stvara teškoće svakome ko traga za celovitim slikom o razvoju deteta. Teorije se po pravilu bave samo jednim aspektom razvoja (ličnost, mišljenje, itd.).

Na osnovu pedagoških periodizacija (koje su zasnovane na biološkim, psihološkim i socijalnim kriterijumima), razvoj se deli na periode koji se poklapaju sa školskim stupnjevima. Po ovom kriterijumu razlikuju se dva velika perioda - razvoj deteta od rođenja do polaska u školu i razvoj školskog deteta. Prvi period se dalje deli na: razvoj u prvoj godini života, period ranog

⁹ UN Convention on the Rights of the Child, Geneva, 1989, čl. 1; Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta (*Službeni List SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 15/90 i *Službeni List SRJ - Međunarodni ugovori*, br. 4/96 i 2/97), 1989, čl. 1

¹⁰ Jelena Vranješević, "Razvojno-psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta", u *Pedagogija*, br. 4, 2006, str. 469 – 478

¹¹ Žarko Trebješanin, *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008, str. 82

¹² Ibid, str. 13

¹³ Nevena Vučković Šahović, *Prava deteta i konvencija o pravima deteta*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2001

¹⁴ Martin Woodhead, "Changing perspectives on early childhood: theory, research and policy", *International Journal of Equity and Innovation in Early Childhood* 4.2, 2006, str. 5–48

detinjstva (1-2 god.) i predškolski period (3-6 god.), a drugi na: mlađi školski uzrast (7-10 god.), srednji školski uzrast (11-14 god.) i stariji školski uzrast (15-18 god.).¹⁵

➤ **Prava deteta**

Dečja prava obuhvataju široke oblasti koje se odnose na različite aspekte njihovih života i uključuju građanska, kulturna, ekonomski, socijalna i politička prava. Osim kolektivnih prava, deca takođe imaju i individualna prava koja treba da im omoguće zdravo i slobodno odrastanje.¹⁶ Ta prava se odnose na život, opstanak, razvoj, vlasništvo nad sopstvenim telom, slobodu govora, slobodu mišljenja, slobodu izbora, pravo da žive bez straha, pravo na obrazovanje i pravo na donošenje odluka.¹⁷

➤ **Obrazovanje**

Obrazovanje je jedno od osnovnih ljudskih prava koje podjednako koristi kako pojedincima, tako i društvu i kao takvo obezbeđuje razvijanje ličnih, društvenih i ekonomskih potencijala.¹⁸

Svako dete ima pravo na obrazovanje i mora da mu se pruži šansa da postigne i održi prihvatljiv nivo učenja koji obezbeđuje društvenu uključenost, napredovanje, osamostaljivanje i samopoštovanje. Obrazovanje može da ima institucionalni (ostvaruje se u okviru institucija – formalno obrazovanje) i vaninstitucionalni karakter (ostvaruje se izvan institucija – neformalno obrazovanje). Takođe, može da bude i namerna i nenamerna aktivnost. Nenamerno (informalno) obrazovanje je neplaniran i neorganizovan proces, odvija se spontano, pokreće ga i ostvaruje sam život u okviru različitih ljudskih zajednica. U nenamerno obrazovanje spada i obrazovanje deteta u porodici, kao i njegovo kasnije učenje i razvoj izvan obrazovnih institucija.¹⁹ Formalno (institucionalno) obrazovanje podrazumeva proces koji se događa unutar jasno definisanog i određenog formalno-obrazovnog sistema, zakonski je legitimno, a krajnji rezultat mu je sticanje određenih znanja i sposobnosti.²⁰

➤ **Migracije**

Migracije predstavljaju svaku trajnu promenu mesta boravka pojedinca ili društvenih grupa. Spoljne migracije predstavljaju svako dobrovoljno ili prinudno napuštanje države porekla radi privremenog boravka ili stalnog nastanjena u drugoj državi, dok unutrašnje migracije predstavljaju promenu prebivališta unutar teritorije jedne države.²¹

Dva osnovna tipa migracija su imigracija (proces doseljavanja stanovništva na neki prostor) i emigracija (proces odseljavanja stanovništva sa nekog prostora). U okviru njih se razlikuju dokumentovane (legalne) i nedokumentovane (irregularne) migracije, kao i njihovi podtipovi koji su, ukoliko je to moguće, definisani različitim motivima migriranja.²²

¹⁵ Vera Smiljanić, *Razvojna psihologija*, Društvo psihologa, Beograd, 1989, str. 54

¹⁶ C.F. Calkins, "Children' s rights: Toward the liberation of the child by Paul Adams", u: *Peabody Journal of Education*, 49(4), 1972, str. 327-330

¹⁷ Slađana Đurić, "Etički problemi u istraživanjima o deci", u: *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, vol. 11, br. 3, 2012, str. 449-468

¹⁸ <http://www.right-to-education.org/node/3>, 13. decembar 2014.

¹⁹ Ermin Kuka, "Koncept neformalnog obrazovanja", u: *Život i škola*, br. 27, 2012, str. 197 – 203

²⁰ Ibid.

²¹ Zakon o upravljanju migracijama (Sl. glasnik RS, br. 107/2012, u daljem tekstu ZOUN), čl. 2

²² Mirjana Bobić i Marija Babović, *Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2013. Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2013/0038-03181302209B.pdf>

Razlozi za migracije su brojni. Iako i same predstavljaju kompleksan fenomen, migracije su proizvod kompleksnih socijalnih, političkih, ekonomskih i kulturoloških fenomena. Često se analiziraju u okviru „push-pull modela”, koji obuhvata „negativne” faktore pritiska, koji navode ljudе da napuste svoju državу porekla (push faktori) i „pozitivne” faktore privlačenja, koji neku drugu zemlju čine poželjnijim mestom za život (pull faktori).²³ Ekomska kriza, ratovi i oružani konflikti različitih intenziteta, ugnjetavajući politički režimi, progon, prirodne ili ljudskim faktorom izazvane katastrofe, ili jednostavne odluke individua i porodica da potraže bolji život negde drugo su neki od najčešćih razloga za migracije.

➤ **Migranti**

Migranti su pojedinci ili grupe koji privremeno ili trajno menjaju mesto boravka i predstavljaju veoma nehomogenu grupu.²⁴ Oni se nadalje dele na one grupe migranata koji migriraju dobrovoljno ili prinudno, legalno ili ilegalno.

Među migrante koji dobrovoljno menjaju mesto ili državu svog boravka spadaju radnici migranti, migranti usled zasnivanja braka, školovanja ili iz drugih razloga, dok u migrante koji prinudno napuštaju mesto svog boravka ili svoju državu porekla spadaju izbeglice, tražioci azila, žrtve trgovine ljudima, povratnici po osnovu sporazuma o readmisiji i svi iregularni migranti kojima je život ugrožen.

Legalni migranti su stranci koji se nalaze na teritoriji strane države i koji nemaju njenu državljanstvo, ali imaju odobren privremeni ili stalni boravak na teritoriji te države po različitom osnovu (zaposlenje, školovanje, brak ili srodstvo, traženje azila i sl.).

Iregularni migranti su stranci koji nemaju zakonski osnov za boravak na teritoriji strane države u kojoj se nalaze. To su stranci koji nezakonito ulaze na teritoriju druge države (ulazak van graničnog prelaza, ulazak sa falsifikovanom ili neregularnom ispravom ili ulazak bez putne isprave) ili stranci koji zakonito ulaze na teritoriju druge države, ali je ne napuste nakon što izgube osnov boravka (na primer, nakon isteka važenja vize).

➤ **Azil**

Azil se definiše kao pravo na boravak i zaštitu koje ima stranac kome je na osnovu odluke nadležnog organa koji je odlučivao o njegovom zahtevu za azil u Republici Srbiji odobreno utočište ili drugi oblik zaštite.²⁵

➤ **Tražioci azila**

Tražioci azila su lica koja na teritoriji Republike Srbije borave legalno pošto podnesu zahtev za azil, sve vreme trajanja azilnog postupka. Ova lica često u Srbiju ulaze ilegalno, ali im se status menja izražavanjem namere da traže azil.²⁶

Deca tražioci azila se, bez obzira na to da li putuju u pratnji roditelja ili staratelja, prepoznaju kao posebna kategorija lica sa posebnim potrebama u okviru Zakona o azilu i o njima se u postupku azila naročito vodi računa imajući u vidu njihovu specifičnu situaciju.²⁷

²³ *Push and pull factors of international migration – A comparative report*, European Communities, Luxembourg, 2000. Dostupno na: <https://www.nidi.nl/shared/content/output/2000/eurostat-2000-theme1-pushpull.pdf>

²⁴ Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, *Nadležnosti i praksa u azilnom sistemu Srbije*, Beograd, 2013. Dostupno na: http://www.azilsrbija.rs/images/publikacije/NADLEZNOSTI_I_PRAKSA_U_AZILNOM_SISTEMU_SRBIJE.pdf

²⁵ Zakon o azilu (*Sl. glasnik RS*, br. 109/2007, u daljem tekstu ZOA), čl. 2

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid, čl. 15

Maloletnici bez pratnje predstavljaju posebnu kategoriju dece stranaca koja su mlađa od osamnaest godina života i koja su prilikom ili nakon ulaska u Republiku Srbiju bila bez pratnje roditelja ili staratelja.²⁸

II. KARAKTERISTIKE DECE TRAŽILACA AZILA I OBRAZOVNIH SISTEMA ZEMALJA IZ KOJIH POTIČU

Deca tražioci azila u Srbiju dolaze iz različitih zemalja, od kojih su od formiranja azilnog sistema u Srbiji najdominantnije bile Sirija, Avganistan, Somalija i Eritreja. Razlozi koji ih primoravaju da te iste zemlje napuste su progon, nasilje, rat, masovna kršenja ljudskih prava, nemaština, glad i druge okolnosti koje ugrožavaju njihovu egzistenciju. Kao i bilo koja druga grupa dece, deca tražioci azila se među sobom veoma razlikuju, pa tako iz jedne iste zemlje mogu da dođu deca koja imaju različitu etničku i jezičku pozadinu ili su iz porodica različitih političkih ili religijskih ubeđenja.²⁹

Bilo da je u pitanju ratni sukob ili progona bilo kakve vrste, težak put koji prelaze i problemi sa kojima se susreću tokom tog puta, ali i problemi po dolasku u zemlju destinacije (problem smeštaja, neprihvatanje od strane lokalne sredine, nemogućnost ostvarivanja zakonom garantovanih prava, itd.) utiču na to da se ova grupa dece nalazi u veoma osetljivom položaju.

Deca tražioci azila mogu da imaju širok spektar obrazovnih i socijalnih potreba, imajući u vidu da su neki od njih:

- Prekinuli obrazovanje u zemlji porekla ili zbog različitih okolnosti nisu ni imali prilike da budu uključeni u obrazovni sistem;
- Doživeli traumatična iskustva u zemljama porekla i tokom puta, što kod neke dece može da utiče na sposobnost učenja i mogućnost da ponovo izgrade svoje živote;
- Ostali bez pratnje roditelja ili drugog bliskog srodnika odgovornog za brigu o njima;
- U pratnji roditelja/staratelja koji su usled ličnih traumatskih iskustava u zemljama porekla i tokom puta postali emocionalno nedostupni;
- Sa malo ili nimalo znanja jezika zemlje u koju su se uputili;
- Pretrpeli egzistencijalne probleme i druge promene vezane za teško materijalno stanje i goli opstanak.³⁰

Pokušavajući sa jedne strane da se suoče sa svim onim što im se desilo u prošlosti, deca tražioci azila istovremeno pokušavaju da se adaptiraju i na novu situaciju u kojoj su se našli.

²⁸ Ibid. čl. 2

²⁹ The Department for Education and Skills, *Guidance on Supporting the Education of Asylum Seeking and Refugee Children*, London, 2004. Dostupno na:
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eorderingdownload/dfes-0287-2004.pdf>

³⁰ Yvonne Spencer, "A right to education: schooling for refugee and asylum-seeking children", u: *Childright*, Vol. 192, Children's Legal Centre, London, 2002, str. 8-9

Neizvesnost tokom azilnog procesa, briga za članove porodice koji su ostali u zemlji porekla ili su i sami na putu, neadekvatni životni uslovi i izazovi sa kojima su suočeni prilikom pokušaja da ostvare svoje pravo na obrazovanje dodatno povećavaju ranjivost dece tražilaca azila. Što je veći broj briga sa kojima se suočavaju, deca imaju i više problema u njihovom prevazilaženju. Sa druge strane, pozitivna iskustva i odnosi koje grade tokom puta i u zemlji destinaciji mogu da budu od pomoći u suočavanju sa prošlošću i omogućavaju im bržu i lakšu integraciju u društvo.

Uzrast takođe utiče na to kako se deca tražioci azila nose sa specifičnom situacijom u kojoj su se našla. Mlađa deca su naročito osetljiva, pogotovo u situacijama kada putuju bez pratnje roditelja/staratelja ili su pretrpela njihov gubitak. U takvim situacijama se neretko dešava da se deca povlače u sebe i nezainteresovana su za hranu i igru, mogu da prestanu da govore, počinju da mokre i krevet ili imaju noćne more. Dešava se takođe i da postanu hiperaktivna i agresivno reaguju u situacijama koje su im nepoznate ili im u datom momentu ne odgovaraju.³¹ Što su deca starija, bolje razumeju situaciju u kojoj se oni i njihove porodice nalaze. Imaju razvijenu svest o tome da se razlikuju od ostale dece s obzirom na iskustva kroz koja su prošla, a potencijalna negativna iskustva u sredinama u kojima borave mogu dodatno da pojačaju jaz i otežaju njihovu integraciju. Adolescenti su naročito ranjivi imajući u vidu sve promene kroz koje u tom periodu prolaze. Socijalna struktura u kojoj je trebalo da grade svoj identitet je nestala i oni se nalaze u rascepnu imajući u vidu da se nove socijalne strukture sa kojima se susreću značajno razlikuju od onih u kojima su ranije živeli.³²

Mnoga deca tražioci azila su nakon napuštanja zemlje porekla, tokom puta i dolaskom u zemlju destinacije suočena sa novim jezicima i kulturama koje su im nepoznate i izazovne što iziskuje potrebu za posebnim programima koji bi ovoj grupi dece omogućili bržu i kvalitetniju integraciju. Poznavanje kompleksnih obrazovnih, socijalnih i emocionalnih potreba dece tražilaca azila je neophodno za njihovo bolje razumevanje i pronalaženje adekvatnih obrazovnih rešenja.

• Deca tražioci azila u Srbiji

Tokom proteklih godina broj dece tražilaca azila u Srbiji je u rapidnom porastu – od 2 izražene namere za azil u 2008. godini, preko 75 izraženih namera za azil u 2009. godini, 149 izraženih namera za azil u 2010. godini, 722 izraženih namera za azil u 2011. godini, 744 izražene namere za azil u 2012. godini (607 dečaka i 137 devojčica), 768 izraženih namera za azil u 2013. godini (687 dečaka i 81 devojčica), 2780 izraženih namera za azil u 2014. godini (2212 dečaka i 568 devojčica) do 8200 izraženih namera za azil u prvih 6 meseci 2015. godine (6254 dečaka i 1946 devojčica).³³

Broj maloletnih tražilaca bez pratnje je značajno veći u odnosu na decu koja putuju u pratnji roditelja ili drugih srodnika – 501 u 2012. godini (472 dečaka i 29 devojčica), 598 u 2013. godini (564 dečaka i 34 devojčice), 1569 u 2014. godini (1482 dečaka i 87 devojčica), dok je u prvih 6 meseci 2015. godine zabeleženo 3123 izražene namere za azil (2751 dečaka i 372 devojčica).

³¹ Naomi Richman, *In the Midst of the Whirlwind: A Manual for Helping Refugee Children*, Trentham Books Ltd, London, 1998

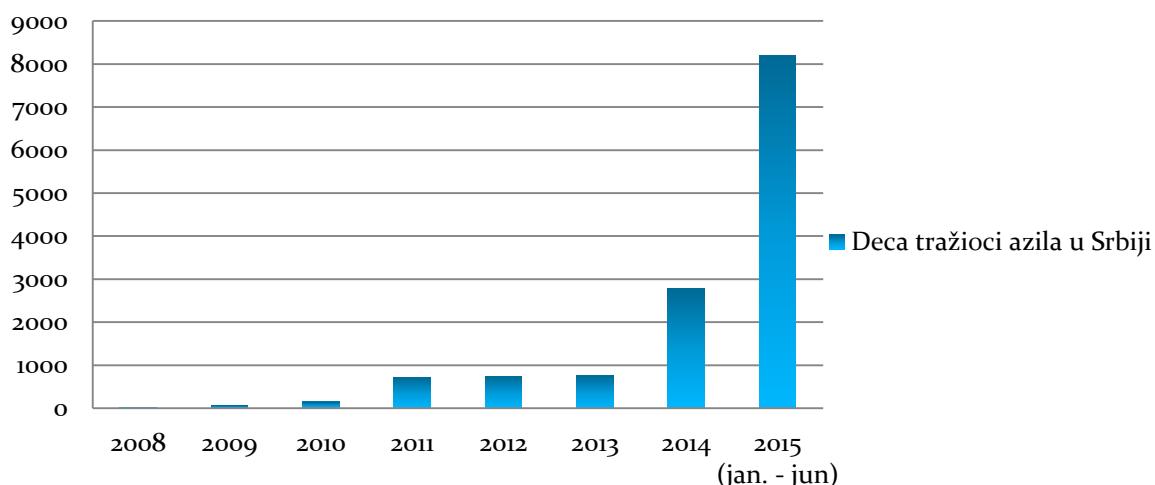
³² Ibid.

³³ Statistike Ministarstva unutrašnjih poslova RS, 15. jul 2015.

Glavni razlog zbog kojeg se u azilnom sistemu pojavljuje daleko više muške dece u odnosu na žensku decu bez pratnje jeste činjenica da se ženska deca retko sama opredeljuju da napuste dom i porodicu, kao i da samostalno putovanje ženske dece nije prihvatljiv koncept u zemljama odakle najviše tražilaca azila dolazi. Pored toga, muška deca su mnogo češće direktno uključena u konflikte, a samim tim su i češće mete tokom borbi ili čak prisilne regrutacije.³⁴ Drugi razlog je taj što porodice u potrebi za novčanim prihodima i slanjem dece u pečalbu češće biraju dečake nego devojčice jer ih smatraju sposobnijima da putuju sami i pronađu posao. Što se devojčica tiče, one su često izložene rodnim stereotipima i diskriminatornim praksama poput genitalnog sakaćenja ili prisilnih brakova, kao i seksualnom nasilju tokom konflikata kada se neretko dešava da budu silovane ili kidnapovane da služe kao "žene" vojnika. Mlade devojke se kriju umičare i zarad radne i seksualne eksploatacije, često uz znanje i pristanak roditelja.³⁵

Grafikon 1: Deca tražioci azila u Srbiji

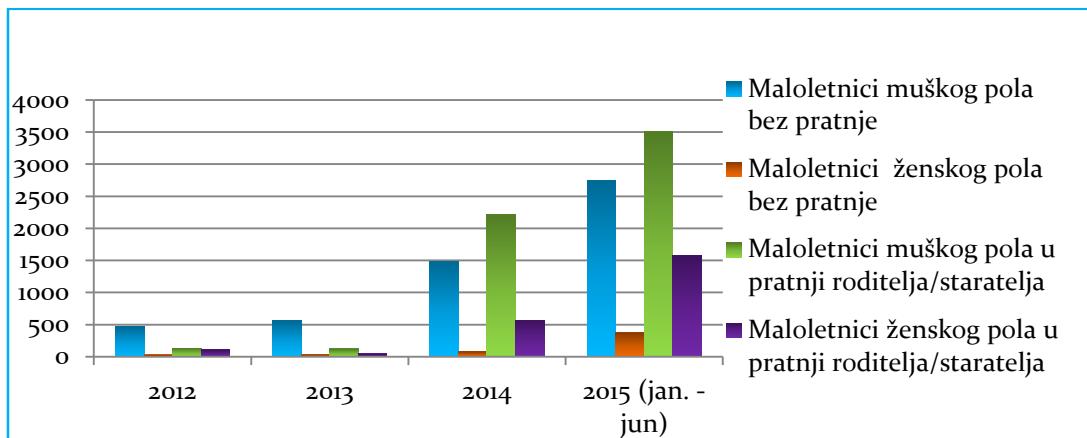
Deca tražioci azila u Srbiji

³⁴ Mnoge devojčice koje dolaze iz Afrike (Eritreja, Sijera Leone) takođe su podložne prisilnoj regrutaciji.

³⁵ Jacqueline Bhabha, Mary Crock, *Seeking Asylum Alone, a Comparative Study: A Comparative Study of Laws, Policy and Practice in Australia, the U.K. and the U.S.*, Themis Press, Sydney, 2007. Dostupno na: <https://books.google.rs/books?id=89vAxi-hvOEC&pg=PA38&lpg=PA38&dq=why+more+boys+asylum+seekers+than+girls&source=bl&ots=lr8oGTTpc6&sig=iP4T9LkaFPYY2YDpWHZbxslGBxo&hl=en&sa=X&ei=DoGPVOWjLYn-UIWIhPgM&ved=oCBwQ6AEwAA#v=onepage&q=why%20more%2oboys%2oasylum%2oseekers%2othan%2ogirls&f=false>

Grafikon 2: Struktura dece tražilaca azila u Srbiji

Tokom boravka u Srbiji deca tražioci azila smeštana su u centrima za azil (Banja Koviljača, Bogovađa, Krnjača, Sjenica i Tutin), zajedno sa odraslim tražiocima azila, bez obzira na to da li putuju u pratnji roditelja, odnosno staratelja, ili ne. Maloletni tražioci azila bez pratnje se privremeno smeštaju i u jednu od dve Radne jedinice za smeštaj maloletnih stranih lica bez pratnje roditelja i staratelja koje funkcionišu pod okriljem Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu i Zavoda za vaspitanje omladine u Nišu, odakle se nakon određenog perioda prebacuju u jedan od centara za azil.

Uključivanje dece u obrazovni sistem u Srbiji predstavlja zakonsku obavezu,³⁶ a odlasci u školu im pomažu u strukturisanju vremena, sticanju znanja i unapređenju ličnosti i daju osećaj normalnosti i stabilnosti. Takođe, škola im pomaže da prihvate promene koje su iskusili, kao i da se kroz socijalne kontakte sa drugom decom lakše integrišu u sredinu u kojoj se nalaze. Obrazovanje ima ključnu preventivnu i rehabilitacijsku ulogu u ispunjavanju potreba i prava dece u specifičnim životnim situacijama poput konfliktnih i post-konfliktnih situacija. Međutim, njegova uloga može da se posmatra i mnogo šire.³⁷ Ono daje oblik i strukturu životima dece prenoseći im vrednosti zajednice i promovišući poštovanje ljudskih prava, doprinoseći na taj način razvoju mira, stabilnosti i međuzavisnosti.

- Kontekst i struktura obrazovnih sistema u zemljama sa najvećim brojem tražilaca azila u Srbiji tokom 2014. godine

➤ SIRIJA

³⁶ UN Convention on the Rights of the Child, Geneva, 1989, čl. 28, Ustav RS (*Sl. glasnik RS*, br. 98/06), čl. 71, ZOA (*Sl. glasnik RS*, br. 109/2007), čl. 41, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015), čl. 3 i čl. 6, Zakon o zabrani diskriminacije (*Sl. glasnik RS*, br. 22/2009), čl. 19

³⁷ Graça Machel, *The impact of armed conflict on child development*, United Nations, Njujork, 1996. Dostupno na: https://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/THE_IMPACT_OF_ARMED_CONFLICT_ON_CHILD_DEVELOPMENT_T.pdf

Tabela 1: Obrazovni sistem u Siriji i njegovo trajanje

OBRAZOVNI SISTEM U SIRIJI I NJEGOVO TRAJANJE				
Predškolsko obrazovanje	Osnovna škola	Srednja niža škola	Srednja viša škola/srednja stručna škola	Visoko obrazovanje
3	6	3	3	4-6
<i>Stopa upisa u osnovnu školu</i>			99,1 % (2010) ³⁸	
<i>Stopa završavanja osnovne škole</i>			107 % (2012) ³⁹ ⁴⁰	
<i>Prosečna dužina trajanja školovanja (od osnovnog do visokog školovanja)</i> ⁴¹				
Ukupno: 12 godina (2011)	Dečaci: 12 godina	Devojčice: 12 godina		

Pre početka krize u martu 2011. godine, Sirija je imala 97% dece osnovnoškolskog uzrasta i 67% dece srednjoškolskog uzrasta koja su aktivno bili uključena u sistem obrazovanja. Stopa pismenosti je bila iznad regionalnog nivoa i prevazilazila je 90%, kako za muškarce tako i za žene.⁴²

Tri godine brutalnih konfliktata uništile su više od decenije napretka u obrazovanju dece. Danas ima oko 4.8 miliona sirijske dece školskog uzrasta, od kojih 2.2 miliona ne pohađa škole. Usled eskalirajućeg nasilja i neselektivnih napada, čiji ciljevi su bile i škole, često se dešava da i deca koja žele da nastave školovanje zbog straha to odbijaju. Sa druge strane, više od pola miliona dece koja se nalazi u izbeglištvu ne pohađa škole i taj broj se svakodnevno povećava.⁴³

Kolaps u obrazovanju se najviše oseća u oblastima koje su najteže pogodjene nasiljem. U Al-Raki, Idlibu, Alepu, Deir Azuru, Hami i Dari manje od polovine dece pohađa školu. Idlib i Alep su tokom ratnih sukoba izgubili četvrtinu škola, dok je stopa dece koja pohađaju škole pala ispod 30%. Povrh svega, od početka rata više od 4 000 sirijskih škola je uništeno, oštećeno ili pretvoreno u kolektivne centre za ljudе koji su ostali bez doma.⁴⁴

Ono što je ostalo od sirijskog obrazovnog sistema veoma malo liči na stanje pre krize. U pojedinim sredinama, škole ne mogu na adekvatan način da prime nove učenike koji su došli iz drugih delova zemlje, tako da su učionice prenatrpane, nema dovoljno udžbenika, stolova i sanitarnih uslova, a u nekim sredinama nema ni dovoljnog broja učitelja.

➤ AVGANISTAN

³⁸ UNESCO, eAtlas of Out-of-School Children, Dostupno na: <http://tellmaps.com/uis/oosc/#>

³⁹ <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 27. novembar 2014.

⁴⁰ Stopa završavanja osnovne škole može da prelazi 100% u slučajevima uključivanja starijih ili mlađih učenika zbog ranog, tj. kasnog upisa u školu i ponavljanja razreda.

⁴¹ The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 27. novembar 2014.

⁴² UNHCR, *Syria Crisis: Education Interrupted Global action to rescue the schooling of a generation*, 2013 Dostupno na: <http://www.unhcr.org/52aaebff9.html>

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid.

Tabela 2: Obrazovni sistem u Avganistanu i njegovo trajanje

OBRAZOVNI SISTEM U AVGANISTANU I NJEGOVO TRAJANJE				
Predškolsko obrazovanje	Osnovna škola	Srednja niža škola	Srednja viša škola/srednja stručna škola	Visoko obrazovanje
3 meseca-6	6	3	3	4-6
<i>Stopa upisa u osnovnu školu</i>			104 % (2012) ⁴⁵	
<i>Stopa završavanja osnovne škole</i>			Nema podataka	
<i>Prosečna dužina trajanja školovanja (od osnovnog do visokog školovanja)</i> ⁴⁶				
Ukupno: 9 godina (2011)	Dečaci: 11 godina		Devojčice: 7 godina	

Avganistan već više od tri decenije potresaju konflikti što onemogućava uspostavljanje bilo kakvog vida stabilnosti u ovoj zemlji. Deca ženskog pola su tokom talibanskog režima bila u posebno lošem položaju jer su rutinski bila izložena nasilju i različitim metodama zastrašivanja kako bi se osuđetila u nameri da pohađaju školu i time ostvare svoje pravo na obrazovanje. U takvim okolnostima obrazovni sistem nije mogao da funkcioniše na adekvatan način.

U periodu nakon 2001. godine broj dece koja se uključuju u obrazovni sistem je brzo počeo da raste i u 2008. godini je iznosio 6 miliona. Međutim, pitanje bezbednosti do danas predstavlja jedan od osnovnih problema vezanih za obrazovanje dece u Avganistanu. Anti-vladine trupe su tokom proteklih godina vršile napade na škole, nastavnike, učenike, među kojima posebno na devojčice. Tokom 2008. godine, usled bezbednosnih mera, zatvoreno je 650 škola, a u napadima je ubijeno ili ranjeno 140 nastavnika, dok je u 2009. godini zatvorena 481 škola, a 200 000 dece je ostalo bez mogućnosti da se obrazuje.

Osim bezbednosnih, kulturne norme su još jedan od faktora koji utiče na uključivanje u obrazovni sistem, pogotovo u slučaju ženske dece. Rani brakovi često prekidaju obrazovanje i onih devojčica koje su dobine mogućnost da pohađaju školu. Pored toga, nedostatak nastavnog kadra i mali broj škola, ekstremni planinski teren u pojedinim sredinama i oštra klima takođe utiču na dostupnost obrazovanja. Broj upisane dece u nekim oblastima iznosi 30%, dok u nekim drugim prevazilazi 100% usled toga što se u školu upisuju i starija deca, koja nisu upisana na vreme ili su ponavljala razrede.

Iako se situacija popravila u odnosu na raniji period, konflikti i nestabilnosti koji potresaju Avganistan i dalje utiču na nisku stopu upisa, praćenje i nadzor škola, kao i pribavljanje osnovnog školskog materijala, pribora i nameštaja.⁴⁷

⁴⁵ <http://data.worldbank.org/country/afghanistan>, 12. decembar 2014.

⁴⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 12. decembar 2014.

➤ ERITREJA

Tabela 3: Obrazovni sistem u Eritreji i njegovo trajanje

OBRAZOVNI SISTEM U ERITREJI I NJEGOVO TRAJANJE				
Predškolsko obrazovanje	Osnovna škola	Srednja niža škola	Srednja viša škola/srednja stručna škola	Visoko obrazovanje
2	5	3	4	4
<i>Stopa upisa u osnovnu školu</i>			42 % (2012) ⁴⁸	
<i>Stopa završavanja osnovne škole</i>			31 % (2012) ⁴⁹	
<i>Prosečna dužina trajanja školovanja (od osnovnog do visokog školovanja)</i> ⁵⁰				
Ukupno: 4 godine (2010)	Dečaci: 5 godina		Devojčice: 4 godine	

Eritreja spada u jednu od najsromičnijih zemalja na svetu. Iako je u okviru procesa nacionalnog oporavka pažnja bila usmerena i na obrazovnu reformu (razvili su se novi programi i politike, otvoren je nacionalni centar za stručno usavršavanje), obrazovni sistem se i dalje suočava sa brojnim izazovima, kao što su ograničen pristup obrazovanju dece iz ruralnih sredina, tradicionalni tabui, školarine (za registraciju i materijale), nedovoljni kapaciteti obrazovnih kadrova, nedostatak infrastrukture i nizak kvalitet obrazovanja. Da bi se nadomestio nedostatak obrazovne infrastrukture otvaraju se privatne škole koje su zbog visokih školarina građanima često nedostupne. Statistike ukazuju na to da između 39% i 57% dece školskog uzrasta pohađa osnovnu školu, dok tek 21% pohađa srednju školu⁵¹. Odnos učenika i nastavnika je visok pa tako u osnovnoj školi iznosi 45:1, a u srednjoj 54:1.⁵² Što se tiče obrazovanja ženske dece, njihovo prisustvo na svim nivoima obrazovanja nije ohrabrujuće pa tako na 100 dečaka koji završe osnovnu školu dolazi 83 devojčice, dok u visokom obrazovanju devojke predstavljaju manje od 20% populacije.⁵³

Srednje obrazovanje je integrisano u vojni aparat i sva deca uzrasta od 12 godina su u obavezi da provedu poslednju školsku godinu u vojnem kampu Sawa⁵⁴ pre nego što pređu na više nivoe

⁴⁷ UNICEF, Factsheet, Afghanistan Country Office, 2011. Dostupno na:

http://www.unicef.org/infobycountry/files/ACO_Education_Factsheet_-_November_2011_.pdf

⁴⁸ <http://data.worldbank.org/country/eritrea>, 24. decembar 2014.

⁴⁹ <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 24. decembar 2014.

⁵⁰ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 25. decembar 2014.

⁵¹ UNESCO, World data on education: Eritrea, Vol. 7, 2010/11. Dostupno na: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Eritrea.pdf

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Vlada Eritreje primorava učenike da tokom završne godine srednje škole pohađaju vojnu obuku u kampu Sawa Military Training Camp (Sawa) koji se nalazi u blizini granice sa Sudanom. Ova obuka je poznata po zloupotrebi pripravnika, posebno mladih žena. Zbog toga se mnogi od učenika odlučuju za napuštanje škole i pokušavaju da napuste zemlju ilegalno, uprkos odobrenju koje imaju bezbednosne snage Eritreje da ubiju svakog ko bude uhvaćen da beži - "shoot-to-kill".

obrazovanja, koji su takođe pod vojnim nadzorom. Rekrutacija u Nacionalnoj vojnoj službi je obavezna za sve muškarce i žene od 18 do 45 godina. Militarizacija obrazovnog sistema utiče na to da mnoga deca beže van zemlje, kako bi izbegla fizičko i psihičko maltretiranje kojem bi bila izložena usled odbijanja odlaska u kamp.

➤ SOMALIJA

Tabela 4: Obrazovni sistem u Somaliji i njegovo trajanje

OBRAZOVNI SISTEM U SOMALIJI I NJEGOVO TRAJANJE				
Predškolsko obrazovanje	Osnovna škola	Srednja niža škola	Srednja viša škola/srednja stručna škola	Visoko obrazovanje
2	4	4	4	4
<i>Stopa upisa u osnovnu školu</i>			29 % (2007) ⁵⁵	
<i>Stopa završavanja osnovne škole</i>			Nema podataka	
<i>Prosečna dužina trajanja školovanja (od osnovnog do visokog školovanja)</i> ⁵⁶				
Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka		

Somalija spada među najnerazvijenije zemlje na svetu gde 43% stanovništva živi u ekstremnom siromaštvu.⁵⁷ Kako se više od 60 % stanovništva bavi nomadstvom, ekonomija zemlje je krhka, pa samim tim i njen obrazovni sistem u koji se ne ulaže mnogo novca.

Somalija ima jednu od najnižih stopa upisa u školu za decu osnovnoškolskog uzrasta – 42% dece je u školi, a od tog broja samo 36% čine devojčice. Procenjuje se da broj dece uzrasta između 6 i 18 godina iznosi 4,4 miliona, što predstavlja skoro 50% od ukupne populacije dece.⁵⁸

Obrazovna situacija u Somaliji varira u zavisnosti od regionalnih razlika, donekle je bolja na severu zemlje. Obrazovanje u Somalilendu, Puntlendu⁵⁹, centralnoj i južnoj Somaliji je u velikoj meri finansirano od strane roditelja i donatora, bilo da su u Somaliji ili van nje.

One porodice koje imaju materijalne mogućnosti šalju decu u privatne škole u većim gradovima, ili unajmljuju privatne učitelje.⁶⁰

⁵⁵ <http://data.worldbank.org/country/somalia>, 22. decembar 2014.

⁵⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 24. decembar 2014.

⁵⁷ Ekstremno siromaštvu je definisano kao prosečna dnevna potrošnja od \$ 1.25 ili manje, a znači živeti na ivici egzistencije. Definicija dostupna na: <http://data.worldbank.org>, 22. decembar 2014.

⁵⁸ http://www.unicef.org/somalia/education_56.html, 22. decembar 2014.

⁵⁹ Nezavisne oblasti unutar Somalije. Somalilend nije međunarodno priznat kao država ali se nalazi van kontrole vlasti somalijske Vlade i funkcioniše kao posebna nezavisna država, dok je prema Ustavu Puntlanda iz 2012. godine, Puntland je sastavni deo Somalije i ima obavezu da obnovi i održi jedinstvo sa Somalijom na osnovama federalnog sistema. Više informacija na: <http://apc-cza.org/sr-YU/somalija/23-informacije-o-zemljama-porekla/pozadine-zemalja/118-somalija.html>

⁶⁰ http://www.intcomp.eu/index.php?option=com_deeppockets&task=catContShow&cat=59&id=13&Itemid=128, 22. decembar 2014.

➤ NIGERIJA

Tabela 5: Obrazovni sistem u Nigeriji i njegovo trajanje

OBRAZOVNI SISTEM U NIGERIJI I NJEGOVO TRAJANJE				
Predškolsko obrazovanje	Osnovna škola	Srednja niža škola	Srednja viša škola/srednja stručna škola	Visoko obrazovanje
3	6	3	3-4	2-7
<i>Stopa upisa u osnovnu školu</i>			<i>85 % (2010)⁶¹</i>	
<i>Stopa završavanja osnovne škole</i>			<i>59 % (2012)⁶²</i>	
<i>Prosečna dužina trajanja školovanja (od osnovnog do visokog školovanja)⁶³</i>				
Ukupno: 9 godina (2005)	Dečaci: 10 godina		Devojčice: 8 godina	

Tokom protekle decenije, Nigerija je zabeležila veliki porast stanovništva koji je povećao pritisak na već opterećene državne resurse i službe. Deca mlađa od 15 godina čine oko 45% ukupne populacije, usled čega je i obrazovni sistem zemlje preopterećen.⁶⁴

Preko 40% nigerijske dece uzrasta od 6 do 11 godina se nalazi van obrazovnog sistema, a severni deo zemlje ima najmanju stopu pohađanja škole u čitavoj zemlji, naročito ženske dece. Uprkos značajnom povećanju stope upisa dece u školu tokom prethodnih godina, procenjuje se da se oko 4.7 miliona dece osnovnoškolskog uzrasta nalazi van obrazovnog sistema.⁶⁵

Povećane stope upisa su takođe stvorile izazove u obezbeđivanju kvalitetnijeg obrazovanja i zadovoljavajućih postignuća, kako se resursi sve manje troše na rastući broj učenika. Nije redak slučaj da 100 učenika dolazi na jednog učitelja ili da zbog nedostatka prostora učenici imaju nastavu pod drvećem, u prirodi.

U cilju da se smanji broj nepismenih i omogući osnovno obrazovanje za svu decu, osnovno obrazovanje je obavezno. Ipak, broj škola i nastavnika je neadekvatan, i to najčešće u urbanijim sredinama, gde ima više dece. Pod takvim uslovima, predavanja i učenje nisu efektivni i stoga su ishodi obično ispod očekivanja.

Jedno od gorućih pitanja je i obrazovanje devojčica, pogotovo na severu gde je proporcija devojčica u odnosu na dečake 1:2 ili 1:3 na pojedinim mestima.⁶⁶

Mnogo dece ne pohađa školu zato što mora da radi, bilo da pomaže u kući ili da bi zaradilo određeni novac za porodicu. Mnoge porodice ne mogu da obezbede slanje dece u škole, tj. da pokriju troškove poput uniformi i udžbenika. Za neke druge je udaljenost škole najveća prepreka. Na severu problem predstavlja i kulturni jaz, pogotovo u obrazovanju ženske dece. Osim toga, mnoge porodice se pre opredeljuju da šalju decu u religijske, nego u državne škole.

⁶¹ <http://data.worldbank.org/country/nigeria>, 24. decembar 2014.

⁶² <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 24. decembar 2014.

⁶³ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 27. decembar 2014.

⁶⁴ http://www.unicef.org/nigeria/children_1937.html, 24. decembar 2014.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

Iako se deca upišu u škole, veoma veliki broj ne uspe da završi prvi ciklus. Prema podacima, 30% dece završi osnovnu školu, dok 54% njih uspe da pređe iz osnovne u srednju nižu školu. Razlozi za to su dečji rad, loša ekomska situacija i rani brakovi devojčica.⁶⁷

- **Karakteristike obrazovnog sistema Srbije i obrazovanje marginalizovanih grupa dece**

Republika Srbija ima mrežu od 159 predškolskih institucija, 1246 osnovnih škola, 569 srednjih škola i 14 ustanova za visoko obrazovanje. Postoje i privatne obrazovne ustanove – 5 univerziteta, 54 vrtića, 4 osnovne škole i 21 srednja škola sa akreditacijom.⁶⁸

Obrazovni sistem u Srbiji se sastoji od četiri nivoa. Predškolsko obrazovanje namenjeno je deci od 6 meseci do 6,5 godina starosti, a njegov obavezni deo je predškolski pripremni program za decu od 5,5 do 6,5 godina starosti. Osmogodišnje osnovnoškolsko obrazovanje je obavezno za decu od 6,5 do 14 godina (tj. do 16 godina u slučaju ponavljanja razreda). Ono je podeljeno u dva obrazovna ciklusa, i to od 1. do 4. razreda (najčešće sa jednim nastavnikom/učiteljem), te od 5. do 8. razreda (nastava sa predmetnim nastavnicima). Srednjoškolsko obrazovanje se sprovodi u četvorogodišnjim srednjim školama opštег obrazovanja (gimnazijama), kao i u dve vrste srednjih stručnih škola – četvorogodišnjim školama koje su namenjene zapošljavanju i pripremi za fakultet, te trogodišnjim stručnim školama posle kojih isključivo sledi zaposlenje. Visoko obrazovanje pruža se u ustanovama visokog obrazovanja: univerziteti, fakulteti i umetnička akademija u sastavu univerziteta, akademija strukovnih studija, visoka škola i visoka škola strukovnih studija.⁶⁹

Srbija se, kao zemlja koja se nalazi na putu tražilaca azila do konačnih destinacija na Zapadu, ali i sa perspektivom da jednoga dana bude i krajnja destinacija za neke od tražilaca azila, suočava sa novim izazovima masovnog priliva dece migranata i tražilaca azila. Jedan od njih je upravo i to kako da omogući da deca tražioci azila ostvare zakonom zagarantovano pravo na obrazovanje i na koji način može da održivo uključi decu u obrazovni sistem i iskoristi potencijal koji deca tražioci azila nose sa sobom u procesu obrazovanja, a koji leži u njihovoj različitosti, drugaćijem kulturološkom, jezičkom, obrazovnom i običajnom obrascu..

Izuzetno je bitno da i maloletni migranti, bilo da su oni izbeglice, tražioci azila, osobe bez državljanstva, osobe vraćene u procesu readmisije ili interno raseljene osobe i u realnosti ostvare pravo na obrazovanje koje im je zagarantovano zakonom⁷⁰, te da se uključe u one forme obrazovanja koje će im obezbediti kontinuitet i doprineti razvoju ličnih kapaciteta, ali i olakšati njihov položaj u lokalnoj zajednici i omogućiti bržu i bolju interakciju i eventualnu integraciju.

Deca tražioci azila, bez obzira na to gde se trenutno nalaze na putu migracija, neprestano su izložena opasnosti od eksploracije, trauma, iskorišćavanja i drugih zloupotreba. Razvoj njihovih sposobnosti, znanja i veština stavljen je po strani čime je ugroženo ne samo njihovo pravo na obrazovanje, već i pravo na razvoj njihove ličnosti, a posredno i pravo na

⁶⁷ Ibid.

⁶⁸ Marija Aleksandrović, Sunčica Macura Milovanović i Zorica Trikić, *Inkluzija romske dece ranog uzrasta*, Open Society Foundations, London, 2011. Dostupno na: http://www.romachildren.com/wp-content/uploads/2013/02/RECI-Serbia-Report.SRB_.pdf

⁶⁹ Ibid

⁷⁰ ZOA, čl. 41

ezistenciju.. Odsustvo obrazovanja ostavlja dalekosežne posledice ne samo na dečje blagostanje i razvoj, već i šire, na njihovo psihofizičko stanje, stabilnost i egzistenciju.

Podizanje svesti školskog osoblja (nastavnika, pedagoga, psihologa) i drugih koji se u svojoj praksi susreću sa decom migrantima o pozadini i kompleksnim potrebama koje deca tražioci azila imaju na putu migracije je takođe jedan od koraka koji je neophodno preduzeti kako bi se omogućio što kvalitetniji rad sa ovom grupom dece, ali i obogatilo iskustvo svih onih koji u tom procesu učestvuju kroz usvajanje novih metoda i oblika rada.

III. INSTITUCIONALNI OKVIR

Nadležnosti institucija prilikom uključivanja dece tražilaca azila u obrazovni sistem i daljeg toka njihovog školovanja nisu uže definisane nikakvim zakonskim ni podzakonskim aktom. Obrazovanje dece tražilaca azila predstavlja zakonsku obavezu i oni u pristupu obrazovanju imaju podjednaka prava kao i građani RS. Institucije koje su na direktni ili indirektni način odgovorne za njihovo obrazovanje su Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije na nacionalnom nivou, dok su na lokalnom nivou to organi lokalne samouprave, centri za socijalni rad, interresorne komisije za procenu potreba za dodatnom obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom podrškom detetu ili učeniku i škole.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja⁷¹ – odgovorno je za opštu politiku u obrazovanju. Za uključivanje dece tražioca azila u obrazovni sistem važna je pre svega funkcija koju Ministarstvo ima u unapredavanju društvene brige o učenicima i studentima sa posebnim potrebama, imajući u vidu njihov specifičan položaj i nepoznavanje jezika. U skladu sa propisom koji donosi ministar, za strane državljanine i lica bez državljanstva, kao i za prognana i raseljena lica koja ne poznaju jezik na kome se izvodi obrazovno-vaspitni rad ili pojedini programski sadržaji značajni za nastavak obrazovanja, škola organizuje učenje jezika, odnosno pripremu za nastavu i dopunsku nastavu.⁷² Takođe, stručno-pedagoški nadzor koji Ministarstvo vrši u institucijama predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja omogućava da se uoče prednosti i nedostaci obrazovnog sistema u pogledu obrazovanja dece tražioca azila i da se na osnovu toga unaprede nedostaci postojećeg sistema obrazovanja.

Komesarijat za izbeglice i migracije⁷³ – u pogledu ostvarivanja prava na obrazovanje dece tražilaca azila Komesarijat ima važnu ulogu u vođenju evidencija o broju i uzrastu dece

⁷¹ Na osnovu čl. 14 **Zakona o ministarstvima** (Sl. glasnik RS, br. 44/2014, 14/2015 i 54/2015), najviši organ uprave nadležan za obavljanje poslova koji se odnose na: istraživanje, planiranje i razvoj predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i učeničkog standarda; dopunsko obrazovanje dece domaćih državljanina u inostranstvu; upravljanje predškolskim, osnovnim, srednjem i visokom obrazovanju i učeničkom i studentskom standardu; učešće u izgradnji, opremanju i održavanju objekata predškolskog, osnovnog, srednjeg i visokog obrazovanja i učeničkog i studentskog standarda od interesa za Republiku Srbiju; stručno – pedagoški nadzor u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju i učeničkom standardu; organizaciju, vrednovanje rada i nadzor nad stručnim usavršavanjem zaposlenih u prosveti; nostrifikaciju i ekvivalenciju javnih isprava stečenih u inostranstvu; unapređenje društvene brige o obdarenim učenicima i studentima sa posebnim potrebama, stvaranje uslova za pristup i realizaciju projekata iz delokruga tog ministarstva koji se finansiraju iz sredstava pretpriistupnih fondova Evropske unije, donacija i drugih oblika razvojne pomoći, kao i drugih poslova određenih zakonom.

⁷² Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, dostupno na: <http://archive.today/39Cj>, 24. januar 2015.

⁷³ Prema čl. 10 **Zakona o upravljanju migracijama** ("Službeni glasnik RS", br. 107/12) obavlja poslove koji se odnose na: utvrđivanje, predlaganje i preduzimanje mera za integraciju lica kojima je, u skladu sa **Zakonom o azilu** ("Sl. glasnik RS", br. 109/2007) priznato pravo na utočište; utvrđivanje, predlaganje i preduzimanje mera za

tražilaca azila i koordinaciji centara za azil koji su nadležni da se staraju o organizovanju prijema, smeštaja i boravka lica u njima, obezbeđivanju osnovnih životnih uslova za smeštene tražioce azila, kao i blagovremenom (dnevnom) izveštavanju Komesarijata o situaciji i licima u centrima za azil.⁷⁴ Službenici Komesarijata koji rade u centrima za azil na taj način imaju mogućnost da u dogovoru sa roditeljima, odnosno starateljima i centrima za socijalni rad kontaktiraju škole i obaveštavaju ih o postojanju i prisutnosti dece tražilaca azila i na taj način da direktno utiču na uključivanje dece tražilaca azila u obrazovni sistem, ali i na poboljšavanje njihovog položaja tokom boravka u nekom od centara u pogledu obezbeđivanja osnovnih uslova za učenje i pripremu za pohađanje nastave ali čak i u okviru mera vezanih za kasniju integraciju dece kojoj je dodeljen azil.

Lokalne samouprave – imaju izvršne nadležnosti (npr. postavljaju mrežu predškolskih ustanova i osnovnih škola i imaju predstavnike u upravljačkim strukturama obrazovnih ustanova, ali ne učestvuju u razmatranju pitanja kvaliteta, relevantnosti ili pravednosti obrazovanja) i nisu uključene u proces odlučivanja na nacionalnom nivou (npr. nemaju predstavnike u Nacionalnom prosvetnom savetu). Predškolsko obrazovanje je u celini, osim plata vaspitača koji realizuju obavezan predškolski program, u nadležnosti lokalnih samouprava. Osnovno i srednje obrazovanje, takođe su u nadležnosti lokalnih samouprava. Lokalne samouprave odgovorne su za upis i redovno pohađanje pripremnog predškolskog programa, praćenje upisa u prvi razred i redovno pohađanje nastave, sprovođenje postupka razvrstavanja dece sa posebnim potrebama te za vođenje evidencije nepismenih lica, lica bez potpunog obrazovanja, dece sa posebnim potrebama i sl.⁷⁵

Uloga lokalnih samouprava u obrazovanju dece tražilaca azila je da omoguće pristup obrazovanju svakom detetu koje se nalazi na njihovoј teritoriji i da blagovremeno reaguju i obaveste škole i roditelje/staratelje ukoliko deca školskog uzrasta nisu uključena u obrazovni sistem. Lokalne samouprave utiču takođe i na finansijsku podršku školama radi podizanja nivoa kapaciteta i adekvatne obuke koje bi mogle da budu od značaja u radu sa ovom grupom dece.

Centar za socijalni rad⁷⁶ – u okviru azilnog postupka tražiocima azila pružaju dve osnovne usluge: obezbeđivanje prava na novčanu socijalnu pomoći i postavljanje privremenog staratelja

---

reintegraciјu povratnika po osnovu sporazuma o readmisiji; poboljšanje uslova života interno raseljenih lica dok su u raseljeništvu; predlaganje programa za razvijanje sistema mera prema porodicama stranaca koji ilegalno borave na teritoriji Republike Srbije i predlaganje programa za podršku dobrovoljnog povratka stranaca koji ilegalno borave na teritoriji Republike Srbije u zemљu njihovog porekla. Za potrebe obavljanja poslova iz svog delokruga Komesariat sarađuje sa organima državne uprave, organizacijama i ustanovama koje obavljaju delatnost socijalne zaštite, zdravstva, obrazovanja i nauke i udruženjima.⁷³ Komesariat vodi evidencije o licima koja su smeštена u centrima za azil u skladu sa *Pravilnikom o načinu vođenja i sadržini evidencija o licima smeštenim u centru za azil* ("Sl. glasnik RS", br. 31/2008). Podaci o licima iz koja traže azil se prikupljaju, koriste i čuvaju u skladu sa propisima kojima je uređena zaštita podataka o ličnosti.

⁷⁵ Vlada RS, *Nacrt prvog nacionalnog izveštaja o socijalnoj uključenosti i smanjenju siromaštva u RS*, 2010. Dostupno na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/publikacije/pdf/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-uklucivanju-i-smanjenju-siromastvai.pdf>

⁷⁶ CSR predstavlja osnovnu jedinicu socijalne zaštite u lokalnoj samoupravi. Delatnost centra za socijalni rad je socijalna zaštita, socijalni rad i porodično – pravna zaštita. Centar pruža osnovne usluge socijalne zaštite za decu, mlade, odrasla i stara lica, donosi odluke o ostvarivanju prava korisnika i učestvuje u sudskim i drugim postupcima, sve u skladu sa javnim ovlašćenjima koja su mu data. Prema čl. 6 Zakona o socijalnoj zaštiti, korisnici socijalne zaštite su državljeni Republike Srbije i strani državljeni (uključujući i tražioce azila i iregularne migrante) kao i lica bez državljanstva. U okviru ostvarivanja prava građana, centar odlučuje o starateljstvu, usvojenju, smeštaju u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu, kao i o materijalnoj pomoći. Korišćenje bilo koje novčane naknade,

maloletnim tražiocima azila bez pratnje. Staratelj je dužan da se savesno stara i vodi računa najboljem interesu svog štićenika (maloletnog tražioca azila bez pratnje). Staranje o štićeniku obuhvata: staranje o ličnosti, zastupanje, pribavljanje sredstava za izdržavanje te upravljanje i raspolaganje imovinom štićenika.

Na osnovu toga, staratelj bi trebalo da bude jedna od ključnih osoba za uključivanje dece tražilaca azila u obrazovni sistem, tako što bi u skladu sa najboljim interesima svog štićenika, a u koje spada i pravo na obrazovanje, bio osoba koja bi se direktno povezivala sa školom, aktivno učestvovala u upisu i vodila računa o daljem toku školovanja.

Interresorna komisija za procenu potreba za dodatnom obrazovnom, zdravstvenom i socijalnom podrškom detetu ili učeniku⁷⁷ – predstavlja novi lokalni mehanizam za utvrđivanje potrebne podrške u obrazovanju dece iz osjetljivih grupa. Njen rad nadzire Zajedničko telo Vlade koji se sastoji od predstavnika tri resorna ministarstva (nadležna za prosvetu, zdravlje i socijalnu politiku), službe nadležne za ljudska i manjinska prava, Tima za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, UNICEF-a, Stalne konferencije gradova i opština, projekta „Pružanje unapređenih usluga na lokalnom nivou“ (DILS), stručnjaka za socijalno uključivanje u obrazovanju, stručnjaka za pravo u oblasti socijalnog uključivanja, roditelja i predstavnika nevladinih organizacija. Postupak pred ovom komisijom može pokrenuti roditelj/staratelj, zdravstvena ustanova, ustanova socijalne zaštite u svim slučajevima kada je detetu potrebna dodatna podrška koja zahteva i dodatna finansijska sredstva.⁷⁸ Škola je obavezna da postupak pokrene pre donošenja **individualnog obrazovnog plana⁷⁹** po izmenjenom programu.

Imajući u vidu da i deca tražioci azila spadaju u osjetljive grupe dece, kao takvi imaju pravo na individualni obrazovni plan koji bi im pružio adekvatnu podršku u obrazovanju i omogućio razvoj ličnih sposobnosti i potencijala.

Predškolska ustanova - u uzrastu od 5,5 do 6,5 godina deca pohađaju obavezni pripremni predškolski program (PPP), koji je besplatan. Roditelj, odnosno staratelj čije dete nije obuhvaćeno vaspitno-obrazovnim radom u predškolskoj ustanovi, dužan je da upiše dete u predškolsku ustanovu, odnosno osnovnu školu koja ostvaruje pripremni predškolski program, s tim da ima pravo da izabere predškolsku ustanovu, odnosno osnovnu školu.⁸⁰ Glavna svrha ovog programa je razvoj deteta, a ne formalno učenje koje nudi obrazovanje u školi. Pripremni predškolski program na taj način otvara mogućnost za bržu i lakšu integraciju dece tražilaca azila predškolskog uzrasta jer se kroz njega pripremaju za život i rad kakav ih očekuje u

---

smeštaja u ustanovu ili korišćenje lokalne usluge moguće je samo uz procenu i rešenje ili uput centra. Centar za socijalni rad takođe može da na osnovu procene staratelja napravi individualni ili porodični plan pružanja usluga i mera pravne zaštite i drugih procena i planova. Ukoliko je prema njihovoj proceni pojedincu ili porodici potrebna pomoć u prevazilaženju krize Centar pruža savetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge u cilju unapređivanja porodičnih odnosa, prevazilaženja kriznih situacija i sticanja veština za samostalan i produktivan život u društvu.

⁷⁷ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015), čl.98
⁷⁸Ibid.

⁷⁹ Individualni obrazovni plan je pisani dokument koji sadrži cilj obrazovno-vaspitnog rada, odnosno promenu koja dodatnom podrškom treba da se dostigne - šta je to što dete treba da nauči u narednom periodu, kao i aktivnosti koje treba da dovedu do te promene - šta je to što će se tačno sa detetom raditi. U IOP-u se precizno navode i osobe koje će detetu pružati dodatnu podršku, kao i vremenski rokovi. IOP može da se doneše za deo ili oblast u okviru jednog predmeta, jedan predmet, grupu predmeta ili za sve predmete, kao i za vannastavne aktivnosti. (Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, *Sl. glasnik RS*, br.76/2010, čl. 5)

⁸⁰ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (*Sl. glasnik RS*, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015), čl.97

osnovnoj školi (razvijanje sposobnosti i osobina ličnosti, proširivanje iskustva, izgrađivanje saznanja o sebi, drugim ljudima i svetu oko sebe).

Škola – predstavlja temelj u realizaciji osnovne zamisli celokupnog sistema obrazovanja, a to je da omogući kvalitetno obrazovanje i vaspitanje za svako dete i učenika, što znači i za dete koje je tražilac azila, pod jednakim uslovima kao i za svoje građane, bez obzira gde se škola nalazi, odnosno gde se obrazovanje i vaspitanje odvija. Škole organizuju učenje jezika, odnosno pripremu za nastavu i dopunsku nastavu ili neku drugu vrstu podrške za koju se proceni da je ovoj grupi dece potrebna, po posebnom uputstvu, a u skladu sa propisom koji donosi ministar. Lica koja obavljaju obrazovno-vaspitni rad i druga lica zaposlena u školi imaju naročito važnu ulogu u promovisanju jednakosti među svim učenicima i nastojanjima da se aktivno suprotstavljaju svim vrstama diskriminacije i nasilja. Na taj način uključivanje dece tražilaca azila u obrazovni sistem može da bude potpomognuto i unutrašnjim akterima, odnosno akterima iz škole, koji bi vodili računa o poštovanju ravnopravnosti među decom, ali isto tako imali u vidu i specifičnosti dece tražilaca azila. Uloga osnovnog obrazovanja je da pruži bazičnu pismenost učenicima iz svih oblasti, da ospozobljava mlade za dalje školovanje i potpomaže ih u razvoju znanja, veština, stavova i vrednosti koji su neophodni za život u savremenom društvu. Pored toga, škola bi trebalo da igra važnu ulogu u socijalizaciji dece tražilaca azila i time utiče ne samo na njihov kognitivni, već i socio-emocionalni razvoj.

Pedagoški asistent - odredbama čl. 4. Pravilnika o programu obuke za pedagoškog asistenta⁸¹ propisano je da se programom obuke pedagoški asistent ospozobljava za poslove koji se posebno odnose na kontinuirano unapređivanje rada sa decom i učenicima kojima je potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju, u koje spadaju i deca tražioci azila, naročito u: staranju da redovno pohađaju vaspitno-obrazovni i obrazovno-vaspitni proces, da imaju neophodan pribor i da redovno rade domaće zadatke; pružanju pomoći, motivisanju i podsticanju dece i učenika u učenju, učešću u drugim aktivnostima, izradi zadataka, kao i pružanju jezičke podrške kada je potrebna; pružanju pomoći deci i učenicima, kojima je potrebna dodatna podrška, da se integrišu u vaspitnu grupu ili u odeljenje; podsticanju pozitivnog odnosa i stava dece i učenika u odnosu na decu i učenike kojima je potrebna dodatna podrška i staranju o bezbednosti dece i učenika tokom boravka u predškolskoj ustanovi i školi, trajanja nastave u prirodi, izleta ili ekskurzije. Pedagoški asistent se obučava da obavlja i poslove koji se odnose pružanje pomoći vaspitaču, nastavniku i stručnom saradniku, naročito u: pripremi i realizaciji vaspitno-obrazovnog i obrazovno-vaspitnog procesa, uključujući i ocenjivanje, kao i uvažavajući iskustva i prethodna znanja dece i učenika; organizaciji posebnih aktivnosti na nivou vaspitne grupe, odeljenja, predškolske ustanove, škole, opštine (obeležavanje značajnih datuma, posete muzejima, pozorištima, organizacija izleta, nastave u prirodi, ekskurzija, itd.); procesu integracije dece i učenika, kojima je potrebna dodatna podrška, u vaspitnu grupu ili odeljenje; uključivanje u tim za podršku detetu i učeniku za koga se izrađuje individualni obrazovni plan. Pedagoški asistent, takođe, tokom edukacije stiče veštine koje su važne za saradnju i rad sa roditeljima i porodicom, te za uspostavljanje saradnje i procedura sa drugim državnim organima i institucijama. Između ostalog, pedagoški asistent se obučava i za poslove vezane za izveštavanje ministarstva nadležnog za poslove prosvete o radu u predškolskoj ustanovi, školi, lokalnoj samoupravi, i te

⁸¹ Pravilnik o program obuke za pedagoške asistente, Sl. glasnik RS- Prosvetni glasnik br. 11/2010.

izveštaje je dužan da im dostavlja najmanje dva puta godišnje. Na osnovu zaduženja koja ima, pedagoški asistent bi mogao da bude jedan od ključnih aktera u obrazovanju dece tražilaca azila i da doprinosi njihovoj što uspešnijoj integraciji u obrazovni sistem Srbije.

Nevladine organizacije – organizacije civilnog društva koje rade na lokalnom i centralnom nivou imaju važnu ulogu u praćenju rada vladinih institucija i u popunjavanju praznina u uslugama koje vladin ustanove ne mogu ili neće pružatiti. **Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA)** je neprofitna specijalizovana nevladina organizacija, osnovana 2007. godine, koja od početka funkcionisanja azilnog sistema pruža besplatnu pravnu pomoć tražiocima azila i deci tražiocima azila u svim fazama azilnog postupka, ali isto tako i u svim ostalim upravnim i sudskim postupcima (administrativnim, prekršajnim, krivičnim, vanparničnim itd.) pred organima i sudovima Republike Srbije i Evropskim sudom za ljudska prava. Osim zastupanja, APC/CZA obavlja i pravno savetovanje lica koja još uvek nisu izrazila namenu za azil, upoznajući ih sa njihovim pravima i obavezama i azilnom procedurom u Srbiji. Uporedo sa pružanjem pravne pomoći, APC/CZA tražiocima azila obezbeđuje i psihosocijalnu podršku kroz rad sa psihologima i pedagozima sa iskustvom u radu sa decom tražiocima azila, koji organizuju različite tematske radionice sa ženama i decom, ali i individualne razgovore sa tražiocima azila u prostorijama svih centara za azil (npr. Centrima za azil u Banji Koviljači, Bogovađi, Krnjači, Sjenici i Tutinu) kao i sa maloletnim tražiocima azila bez pratnje roditelja smeštenim u prihvatištu za maloletne strance u okviru Zavoda za vaspitanje dece i omladine Beograd. Od 2014. godine, APC/CZA aktivno organizuje učenje srpskog jezika i pripremnu školsku nastavu za decu tražioce azila, informiše škole o deci školskog uzrasta koja se nalaze na teritoriji njihove opštine, upisuje decu tražioce azila u škole i pruža stručnu asistenciju školama u radu sa učenicima - tražiocima azila. APC/CZA je tokom 2013. godine upisao u školu prvu decu tražioce azila u Srbiji (osnovnu školu u Bogovađi su pohađala dva deteta koja su bila tražioci azila poreklom iz Somalije), dok je u 2014. godini u obrazovni sistem uključio još sedmoro dece. U 2015. godini, u prvih šest meseci APC/CZA je upisao 30 dece tražilaca azila u školu. Pored rada sa decom tražiocima azila, APC/CZA u svoje aktivnosti uključuje i decu iz lokalnih zajednica kroz multikulturalne radionice i saradnju sa lokalnim školama kako bi doprineo uspostavljanju kontakata i interakciji dece azilanata sa lokalnom sredinom ali i kako bi lokalna deca što bolje upoznala sa potrebama svojih vršnjaka koji se nalaze u proceduri za dobijanje azila i kako bi se dalje radilo na razvoju tolerancije i interakcije u primajućim lokalnim sredinama.

IV. PRAVNI OKVIR

Osobe koje kreću u izbeglištvo, bežeći od rata i stradanja, pored direktnе opasnosti sa kojom se susreću, gde su primorane da beže zbog pretnji po život, suočavaju se i sa drugim brojnim gubicima, poput gubitka kuće, posla, socijalnog okruženja, prijatelja i rođaka. Deca izbeglice predstavljaju posebno osetljivu kategoriju. Pored činjenice da su deca, poput svih ostalih izbeglica, bila izložena traumatičnim iskustvima, uključujući pretnju po vlastiti život, život bliskih rođaka i članova porodice i patnji drugih ljudi, ona često ne mogu u punoj meri da shvate razloge izbeglištva, kao i da sagledaju posledice napuštanja doma. Napuštanje doma, prijatelja i socijalnog okruženja može biti posebno traumatično iskustvo za decu, dok prihvatanje novog okuženja i kulturoloških razlika predstavlja poseban izazov za njih. Bez

obzira da li deca koja kreću u izbeglištvo napuštaju svoje domove u pratinji roditelja ili sami, njihova integracija u novu sredinu zahteva posebnu pažnju i brigu celokupnog društva koje ih prihvata i pruža im utočište.

U životu svakog pojedinca obrazovanje, bilo ono formalno ili neformalno, predstavlja jedan od faktora koji ima bitan značaj za formiranje ličnosti. Obrazovanje ima naročito bitan značaj za decu i njihov vaspitno-obrazovni razvoj. Deci uključenoj u obrazovni sistem školovanje predstavlja bitan deo njihovog svakodnevnog života. Pored vaspito-obrazovne uloge škola predstavlja i mesto socijalizacije dece.

U Republici Srbiji osnovno i srednje obrazovanje je besplatno, dok je osnovno i obavezno. Ustavom i zakonima Republike Srbije propisano je da je obrazovanje pod jednakim uslovima dostupno svakom pojedincu, bez obzira da li je on domaći državljanin, strani ili lice bez državljanstva. Pravo na obrazovanje je, takođe, garantovano svim licima bez obzira na njihove lične karakteristike, uključujući rasu, nacionalnu i versku pripadnost, pol, kulturološka shvatanja i drugo. Deca izbeglice koje u Republici Srbiji zatraže azil, shodno Ustavu, međunarodnim konvencijama i zakonima imaju pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje pod istim uslovima kao i domaći državljeni. U praksi, međutim, postoje problemi na koje nailaze deca tražioci azila prilikom pokušaja da ostvare svoje pravo na obrazovanje, a koji u prvom redu nastaju zbog činjenice da Zakon o azilu koji reguliše status tražilaca azila sadrži samo načelne odredbe o pravu na obrazovanje, dok s druge strane prilikom donošenja zakona u oblasti obrazovanja zakonodavac nije imao u vidu specifičan položaj izbeglica, kao ugoržene društvene grupe. Samim izjednačavanjem dece tražilaca azila sa decom domaćim državljanima ili decom stranim državljanima prilikom primene propisa koji regulišu obrazovanje, nemoguće je postići punu ravnopravonost u ovoj oblasti s obzirom da se deca tražioci azila nalaze u sušinski neravnopravom položaju. Direktna posledica nepostojanja detaljne regulative u ovoj oblasti ogleda se u otežanom ostvarivanju prava na obrazovanje, pre svega u pogledu upisa u školu.

Radi lakšeg razumevanja i bolje preglednosti pravni okvir koji se tiče prava na obrazovanje dece tražilaca azila u Republici Srbiji podelen je u dva dela, "Obrazovanje kao fundamentalno ljudsko pravo" koji pruža uvid u najvažnije deklaracije i konvencije koje se odnose na pitanje obrazovanja, a koje je Republika Srbija ratifikovala i koje predstavlju sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka i "Pravo na obrazovanje dece tražilaca azila u Republici Srbiji" koji deo obuhvata dve ključne oblasti vezane za ostvarivanje prava na obrazovanje dece tražioca azila, a to su upis u obrazovnu ustanovu i uslovi pohađanja nastave, sa fokusom na domaćim pravnim propisima.

Obrazovanje kao fundamentalno ljudsko pravo

Da obrazovanje predstavlja jedno od fundamentalnih ljudskih prava potvrđeno je **Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima**, koja predstavlja osnovni pravni dokumet iz te oblasti i polaznu tačku u definisanju svih ljudskih prava. Član 26. Univerzalne deklaracije garantuje: „Svako ima pravo na obrazovanje. Obrazovanje treba da bude besplatno bar u osnovnim i nižim školama. Osnovno obrazovanje je obavezno. Tehničko i stručno obrazovanje

treba da bude svima podjednako dostupno na osnovu njihove sposobnosti.”⁸² Da bi svaki pojedinac nesmetano mogao da uživa svoje pravo na obrazovanje neophodno je da mu bude omogućen jednak i fer tretman u državi u kojoj živi, te je zbog toga od važnosti za to pitanje i član 7. Univerzalne deklaracije koji propisuje: „Svi su pred zakonom jednaki i imaju pravo bez ikakve razlike na podjednaku zaštitu zakona.”⁸³ Jednakost pred zakonom, bez diskriminacije, je od velike važnosti, jer primena ovog principa garantuje jednake uslove školovanja za svakog pojednica.

Oslanjajući se na Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima, 1960. godine u Parizu je održana generalna konferencija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (UNESCO). Učesnici konferencije podsećajući da je Univerzalnom deklaracijom ustanovljeno načelo nediskriminacije i da je proklamovano da svaka osoba ima pravo na obrazovanje, usvojili su **Konvenciju protiv diskriminacije u obrazovanju**. Konvencijom je propisano je da svaka država potpisnica u cilju otklanjanja i sprečavanja svake diskriminacije u oblasti obrazovanja, dužna da ukine sve zakonske i administrativne odredbe i obustavi svaku administrativnu praksu koja sadrži diskriminaciju u oblasti prosветe. Potrebno je, takođe, da države preduzmu potrebne mere i usvoje zakonske propise, kako u pogledu prijema učenika u škole ne bi bilo nikakve diskriminacije kao i da pruže stranim državljanima koji žive na njihovoj teritoriji iste mogućnosti za pohađanje škola koje imaju njihovi građani.⁸⁴

Pod „diskriminacijom” u smislu ove Konvencije, podrazumeva se svako pravljenje razlike, isključivanje, ograničavanje ili povlašćivanje, koje je zasnovano na rasu, boji kože, polu, jeziku, veri, političkom ili drugom ubeđenju, nacionalnom ili društvenom poreklu, ekonomskom položaju ili rođenju, a ima za cilj ili za posledicu da uništi ili da naruši jednakost u postupanju u oblasti prosветe, a naročito da onemogući ma kom licu ili grupi lica pristup raznim vrstama ili stupnjevima školovanja, kao i da ma kom licu ili grupi lica ograniči školovanje na niži stupanj, da uvede ili održava posebne školske sisteme ili škole za lica ili grupe lica ili da ma koje lice ili grupu lica stavi u položaj koji nije u skladu sa dostojanstvom čoveka.⁸⁵

U direktnoj vezi sa pravom na obrazovanje, kao jednim od osnovnih ljudskih prava je i **Konvencija o pravima deteta** koju je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 1989. godine. Konvencija je nastala kao svojevrsna dopuna Deklaracije Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1959. godine. Konvencijom je istaknuto pravo na obrazovanje kao jedno od važnih prava svakog deteta, te je u samoj Konvenciji ovom pravu posvećeno dosta mesta.

Konvencija o pravima deteta navodi da će države potpisnice priznati pravo na obrazovanje, te da će učiniti osnovno obrazovanje obaveznim i besplatnim za sve. Istovremeno države ugovornice su se obavezale da će unapređivati i podsticati međunarodnu saradnju u oblasti obrazovanja.⁸⁶ Konvencijom, tačnije njenim članom 29. je propisano da obrazovanje treba da bude usmereno na razvoj ličnosti deteta, njegovog talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti do njegovih krajnjih mogućnosti. Istim članom je propisano, takođe, da bi obrazovnim sistemom trebalo razviti i podsticati poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda i principa utvrđenih Poveljom Ujedinjenih nacija. Dalje, treba podsticati razvoj poštovanja detetovih roditelja,

⁸² Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, čl. 26.

⁸³ Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, čl. 7.

⁸⁴ Konvencija UNESKO protiv diskriminacije u oblasti obrazovanja (Službeni list SFRJ- Dodatak br. 4/64), čl. 2.

⁸⁵ Konvencija UNESKO protiv diskriminacije u oblasti obrazovanja , čl. 1.

⁸⁶ Konvencija o pravima deteta, čl. 28.

njegovog kulturnog identiteta, jezika, nacionalnih vrednosti zemlje u kojoj dete živi, kao i zemlje iz koje potiče i civilizacije različite od njegove sopstvene. Obrazovni sistem država potpisnica, takođe, bi trebalo da priprema dete za odgovoran život u slobodnom društvu, u duhu razumevanja, mira, tolerancije, jednakosti polova, priateljstva među narodima, etničkim, nacionalnim i verskim grupama i sa licima domorodačkog porekla i da razvija poštovanje prema prirodnoj okolini.⁸⁷

Na nivou Ujedinjenih nacija, kao krovne međunarodne organizacije koja promoviše saradnju između naroda i država, usvojeno je još nekoliko pravnih dokumenata u kojima je istaknuto pravo na obrazovanje, kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Delegati Generalne skupštine Ujedinjenih nacija su 1966. godine izglasali Rezoluciju 2200A, kojom je usvojen **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**. Tekstom ovog Pakta obuhvaćeno je i pravo na obrazovanje i u članu 13. dokumenta još jednom je istaknuto da sve države potpisnice treba da priznaju svakom licu pravo na obrazovanje. Paktom je naglašeno, u istom članu, da u cilju ostvarivanja punog prava na obrazovanje, osnovno školovanje mora da bude obavezno, svima dostupno i besplatno, a da srednje školovanje treba da bude opšte i dostupno svima kroz odgovarajuće mere, a naročito kroz postupno uvođenje besplatnog školovanja. Pri tome Pakt predviđa da pravo na obrazovanje mora biti sveobuhvatno i da se ono ne odnosi samo na generacije koje dolaze, veći na one koji u prošlosti nisu mogli da to pravo ostvare, zato bi osnovno obrazovanje trebalo da bude podsticano ili pojačano što je više moguće za lica koja nisu dobila osnovno obrazovanje ili koja ga nisu dobila u potpunosti.⁸⁸

Ono što je, takođe, bitno istaći jeste činjenica da je u tekstu Pakta dato pojašnjenje zašto pravo na obrazovanje treba da bude jedno od osnovnih ljudskih prava i koji su ciljevi obrazovanja uopšte. Tako je istaknuto da obrazovanje treba da ima za cilj pun razvoj ljudske ličnosti i dostojanstva i da pojača poštovanje prava čoveka i osnovnih sloboda kao i da omogući svakom licu da igra korisnu ulogu u slobodnom društvu, da potpomaže razumevanje, toleranciju i priateljstvo između svih rasnih, etničkih ili verskih grupa i da podstiče razvoj delatnosti Ujedinjenih nacija na očuvanju mira.⁸⁹

Značaj obrazovaja, kao i uloga koje ima u društvu jedne nacije, bila je jedna od tema **Svetske konferencije protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i sa tim povezane netolerancije** pod okriljem Ujedinjeni nacija, koja je održana 2001. godine u gradu Durbanu u Južnoafričkoj Republici. Učesnici konferencije su zaključili da obrazovanje ima odlučujući faktor u promovisanju i zaštiti demokratskih vrednosti, kao što su pravda i jednakost, te da kvalitetno obrazovanje, iskorenjivanje nepismenosti i pristup besplatnom osnovnom obrazovanju doprinose stvaranju inkluzivnog društava i skladnim odnosima između naroda, grupa i pojedinaca.⁹⁰

Pored Ujedinjenih nacija i druge međunarodne organizacije su se bavile pravom na obrazovanje i isticanjem njegove važnosti za razvoj jednog društva. Savet Evrope, najstarija postojeća i najveća paneveropska organizacija, posvetio je pažnju pitanju obrazovanja. U

⁸⁷ Konvencija o pravima deteta, čl. 29.

⁸⁸ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, (Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori br. 7/1971), čl. 13.

⁸⁹ Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima , čl. 13.

⁹⁰ World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia, Related Intolerance, Declaration. Dostupno na <http://www.un.org/WCAR/durban.pdf>,

najvažnijem dokumetu Saveta Evrope, **Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i sloboda sa protokolima**⁹¹, potvrđeno je da pravo na obrazovanje predstavlja jedno od fundamentalnih ljudskih prava. Protokol 1. uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda definiše pravo na obrazovanje u državama potpisnicama. Naime, članom 2. Protokola 1. naglašeno je da „Niko ne može biti lišen prava na obrazovanje. U vršenju svih svojih funkcija u oblasti obrazovanja i nastave država poštuje pravo roditelja da osiguraju takvo obrazovanje i nastavu koji su u skladu sa njihovim vlastitim verskim i filozofskim uverenjima.“⁹² Treba istaći i član 14. Konvencije koji zabranjuje svaki vid diskriminacije, a naročito na osnovu pola, rase, religije, političkog ili nekog drugog ubeđenja, nacionalne pripadnosti, socijalnog porekla.⁹³ Značaj isticanja prava na obrazovanje u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima je ogroman, budući da je njeno poštovanje obavezujuće za države potpisnice (između ostalih i Srbije), a nepoštovanje prava na obrazovanje, kao i drugih odredaba Konvencije, povlače za sobom odgovornost države pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Međunarodne konvencije i deklaracije koje se bave pravom na obrazovanje, jasno ističu da je ono jedno od osnovnih ljudskih prava i da se bez razlike mora primenjivati na svakog pojedinca. Izbeglicama, koje napuštajući svoju zemlju porekla su bile primorane da se sklene i zatraže zaštitu druge države, navedene konvencije i deklaracije im jedanako garantuju pravo na obrazovanje. Međutim, budući da izbeglice predstavljaju posebno osetljivu socijalnu grupu koja zahteva posebnu pažnju i brigu, njihova prava su dodatno zaštićena međunarodnim konvencijama koje se specifično odnose na izbeglice. Najbitniji međunarodni dokumet koji reguliše prava izbeglica širom sveta je **Konvencija o statusu izbeglica** koju je usvojila 1951. godine Generalna skupština Ujedinjenih nacija, a 1967. godine i njen Njujorški protokol. Konvencijom je predviđeno da države ugovornice u pogledu osnovne nastave, što podrazumeva osnovno obrazovanje, primenjuju prema izbeglicama isti postupak kao i prema svojim državljanima. Što se tiče drugih aktivnosti koje su vezane za obrazovanje, poput pristupa visokom obrazovanju, priznavanju svedočanstva, diploma i drugih uverenja izdatih u inostranstvu, plaćanju dažbina, taksi i dodeljivanju stipendija za studije, države ugovorinice su dužne da prema izbeglicama primenjuju što je moguće povoljniji postupak, a u svakom slučaju ne manje povoljan od onoga koji se pod istim okolnostima primenjuje prema strancima uopšte.⁹⁴

Pravo na obrazovanje dece tražilaca azila u Srbiji

Pravo na obrazovanje deteta i učenika u Republici Srbiji se ostvaruje u skladu sa međunarodnim ugovorima, ustavom i zakonima, te su stoga svi akteri u obrazovnom sistemu dužni da ih poštiju i obezbede njihovo ostvarivanje. Deca tražioci azila u Republici Srbiji su u pogledu prava na obrazovanje u potpunosti izjednačeni sa domaćim državljanima i u slučaju kršenja njihovih prava zaštitu mogu zatražiti pred nadležnim državnim organima.

⁹¹Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima (Službeni list Srbije i Crne Gore-Međunarodni ugovori, br. 9/2003, 5/2005, 7/2005)

⁹² Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima (Službeni list Srbije i Crne Gore-Međunarodni ugovori, br. 9/2003, 5/2005, 7/2005, dalje u tekstu EKPLJ), Protokol 1, čl. 2.

⁹³ EKPLJ, čl. 14.

⁹⁴ Konvencija UN o statusu izbeglica iz 1951. godine, (Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori, br. 15/90 i Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori br. 4/69 i 2/97, dalje u tekstu Ženevska konvencija), čl. 22.

Pored međunarodnih obaveza koje je preuzeila, pravo na obrazovanje tražilaca azila u Republici Srbiji regulišu, takođe, Ustav i zakoni. **Ustavom Republike Srbije** propisano je da svako ima pravo na obrazovanje. Srpski ustav je u tom pogledu u potpunosti saglasan sa međunarodnim standardima i svakom pojedincu u državi bez razlike, pod istim uslovima garantuje pravo na obrazovanje bez obzira da li su oni domaći državljeni, strani ili lica bez državljanstva. Tražioci azila koje srpski zakoni prepoznaju kao posebnu kategoriju stranaca su takođe obuhvaćeni ovom opštom odredbom Ustava. Ustav, takođe, predviđa obavezu pohadjanja osnovnog obrazovanja za svakoga, a takođe i da su osnovno i srednje obrazovanje besplatni.⁹⁵

Ključni zakon koji reguliše prava i obaveze lica koja traže i koja su dobila azil u Republici Srbiji je **Zakon o azilu**. Ovim zakonom je garantovano i pravo na obrazovanje licima koja su tražila i licima koja su dobila azil. Zakonom je propisano da „lice koje traži azil i lice kome je odobren azil ima pravo na besplatno osnovno i srednje obrazovanje“⁹⁶. Ovo praktično znači da dete, od trenutka kada u njegovo ime roditelj ili staratelj izrazi nameru da traži azil, ima pravo na osnovno i srednje obrazovanje u Republici Srbiji i da je ono besplatno. Potrebno je istaći i obavezu sticanja osnovnog obrazovanja, iako o tome Zakon o azilu izričito ne govori, a koja proizilazi direktno iz člana 71. Ustava Republike Srbije.

Prava i obaveze propisane Ustavom u oblasti obrazovanja, detaljnije su razrađena **Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja**, **Zakonom o predškolskom obrazovanju i vaspitanju**, **Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju**, **Zakonom o srednjem obrazovanju i vaspitanju**, **Zakonom o obrazovanju odraslih** i **Zakonom o zabrani diskriminacije**.

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja jasno je propisano da svako lice ima pravo na obrazovanje i vaspitanje, uključujući strance i lica bez državljanstva, čime je omogućen pristup i deci tražiocima azila predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju. Zakon propisuje da „strani državljeni i lica bez državljanstva imaju pravo na obrazovanje i vaspitanje pod istim uslovima i na način propisan za državljane Republike Srbije.“⁹⁷ Istim zakonom propisano je da je pravo na osnovno, srednje i obrazovanje dece pred polazak u školu besplatno. Navedena odredba Zakona se odnosi na škole čiji je osnivač Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave.⁹⁸

Opšti principi obrazovnog sistema u Republici Srbiji definisani su Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. Zakonom je propisan kao osnovni princip obrazovanja, princip zabrane diskriminacije u pogledu prava i dostupnosti obrazovanja i vaspitanja. U obrazovno-vaspitnim ustanovama u Republici Srbiji zabranjene su sve aktivnosti „kojima se ugrožavaju, omalovažavaju, diskriminišu ili izdvajaju lica, odnosno grupe lica“⁹⁹ po bilo kom osnovu, uključujući rasnu, nacionalnu, etničku, jezičku i versku pripadnost, kao i po osnovu kulturnog porekla. Pri tome pod diskriminacijom se podrazumeva „svako neposredno ili posredno, na otvoren ili prikriven način, isključivanje ili ograničavanje prava i sloboda, nejednako postupanje ili propuštanje činjenja, odnosno neopravdano pravljenje razlika

⁹⁵ Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 28/2006), čl. 71.

⁹⁶ Zakon o azilu (Službeni glasnik RS, br. 109/2007; dalje u tekstu ZOA), čl. 41.

⁹⁷ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015; dalje u tekstu ZOSOV), čl. 6.

⁹⁸ ZOSOV čl. 25.

⁹⁹ ZOSOV, čl. 44.

povlađivanjem ili davanjem prvenstva.”¹⁰⁰ U slučaju da bilo koji zaposleni u obrazovno-vaspitnoj ustanovu povredi načelo zabrane diskriminacije, učenik, odnosno, njegov roditelj, ima pravo da podnese zahtev za zaštitu prava nadležnom ministarstvu u roku od 8 dana.¹⁰¹ Ovo pravo, bez razlike, odnosi se i na decu i roditelje tražioce azila u Republici Srbiji. Obrazovanje i vaspitanje dece i učenika u Republici Srbiji treba da bude prilagođeno uzrasnim i ličnim potrebama deteta, da se odvija u ustanovama u kojima se neguje otvorenost, saradnja, tolerancija, svest o kulturnoj i civilizacijskoj povezanosti u svetu, da pruža jednake mogućnosti za obrazovanje i vaspitanje u skladu sa potrebama deteta, bez prepreka za promene, nastavljanje i upotpunjavanje obrazovanja.¹⁰²

Što se tiče principa predškolskog vaspitanja i obrazovanja, oni su u potpunoj saglasnosti sa opštim principima obrazovnog sistema. Tako je kao jedan od osnovnih principa istaknuta dostupnost svih oblika predškolskog vaspitanja i obrazovanja bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao i autentičnost, odnosno uvažavanje specifičnosti, različitosti, posebnosti i oslanjanje na kulturne specifičnosti.¹⁰³ Što se tiče osnovnog obrazovanja, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju ističe da je zadatak škole kao obrazovno-vaspitne institucije da omogući jednaku dostupnost obrazovanju bez diskriminacije, dok lica koja obavljaju obrazovno-vaspitni rad, kao i sva druga zaposlena lica u školi treba da promovišu jednakost među učenicima i suprotstavljaju se svim vidovima diskriminacije.¹⁰⁴

Zakon o zabrani diskriminacije deci i učenicima pruža dodatnu zaštitu od svakog vide nejednakog postupanja. Ovim zakonom je kao poseban oblik diskriminacije propisana diskriminacija u obrazovanju. Istaknuto je da sva deca imaju pravo na sve vidove obrazovanja i stručnog usavršavanja pod potpuno jednakim uslovima, te je zbog toga zabranjeno da bilo kom licu ili grupi „na osnovu njegovog ličnog svojstva, oteža ili onemogući upis u vaspitno-obrazovnu istanovu, ili isključi ih iz ovih ustanova, oteža ili uskrati mogućnost praćenja nastave ili učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavati učenike po ličnom svosjtvu, zlostavljati ih i na drugi način neopravданo praviti razlike i nejednako postupati prema njima.“¹⁰⁵ Zakon dalje štiti svako dete od diskriminacije i garantuje jednaku prava i zaštitu bez obzira na njihova lična svojstva ili lična svojstva roditelja, staratelja i članova porodice.¹⁰⁶ U slučaju da dete ili učenik budu povređeni diskriminatorskim postupanjem imaju pravo tužbe nadležnim ogranicima Republike Srbije. Sa druge strane, diskriminatorsko postupanje predstavlja prekršaj za koji može biti izrečena novčana kazna u iznosu do 100.000 dinara i koji povlači odgovornost kako škole, tako i odgovornog lica u vaspitno-obrazovnoj ustanovi.¹⁰⁷

¹⁰⁰Ibid.

¹⁰¹ibid.

¹⁰²ZOSOV, čl. 3.

¹⁰³Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br.18/2010; dalje u tekstu ZPOV), čl. 4.

¹⁰⁴ZOOV, čl. 9.

¹⁰⁵Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik RS, br. 22/2009; dalje u tekstu ZZD), čl. 19.

¹⁰⁶ZZD, čl. 22.

¹⁰⁷ZZD, čl. 54.

Pravni okvir

Strani državljeni, uključujući i decu tražioce azila, kao i lica bez državljanstva, u Republici Srbiji imaju pravo na upis u predškolske ustanove, osnovne i srednje škole pod istim uslovima kao i domaći državljeni.¹⁰⁸

Predškolsko obrazovanje

Roditelji, odnosno stratelji deteta su dužni, shodno Zakonu o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, da upišu decu starosti između pet i po i šest i po godina u predškolsku ustanovu radi pohađanja programa pripremne nastave za osnovnu školu. Ista obaveza važi i za roditelje odnosno staratelje dece tražilaca azila u Republici Srbiji. Prilikom upisa roditelji nisu dužni da upišu dete u preškolsku ustanovu koja je najbliže njihovom mestu stanovanja, već imaju slobodu izbora predškolske ustanove za svoje dete. Predškolske ustanove čiji je osnivač Republika Srbija, autonomna pokrajina ili jedinica lokalne samouprave su dužne da upišu svako dete radi pohađanja programa pripremne nastave, dok je pohađanje programa potpuno besplatno.¹⁰⁹ Prilikom upisa dece u navedene preškolske ustanove prioritet za upis imaju deca iz osetljivih grupa, što tražioci azila nesumnjivo jesu.¹¹⁰ Sva deca iz osetljivih grupa će prva biti upisana u predškolsku ustanovu koju su njihovi roditelji odabrali, nakon čega se vrši upis ostale, neugrožene dece. Dete koje je strani državljanin, nema državljanstvo, dolazi iz osetljive grupe, prognano ili raseljeno lice, čiji roditelji ne poseduju dokaz o prebivalištu ili bilo koji drugi lični dokument mogu se upisati u predškolsku ustanovu pod istim uslovima kao i domaći državljeni¹¹¹.

Osnovno obrazovanje

Prema Ustavu i zakonima osnovno obrazovanje u Republici Srbiji je obavezno. Roditelji su u dužni da upišu svoju decu u osnovnu školu.¹¹² Navedeno se odnosi i na roditelje dece tražilaca azila. Deca tražioci azila, budući da pripadaju osetljivoj društvenoj grupi, mogu da se upišu u osnovnu školu pod olakašanim okolnostima. Za njihov upis nije potrebna kompletan dokumentacija i dokaz o prebivalištu roditelja. Škola je dužna da upiše svako dete koje ima prebivalište na području škole. U slučaju da škola odbije da upiše bilo koje dete sa prebivalištem na području škole, škola će biti kažnjena za prekršaj novčanom kaznom u visini od 100.000 do 1.000.000 dinara, a odgovorno lice u školi u iznosu od 5.000,00 do 100.000,00 dinara.¹¹³ Prilikom upisa u prvi razred, školski pedagog i psiholog vrše ispitivanje deteta primenom standaradnih postupaka i instrumenata.¹¹⁴

Deca starija od sedam i po godina koja iz opravdanih razloga nisu bila upisan u prvi razred osnovne škole mogu se upisati u prvi ili odgovarajući razred na osnovu prethodne provere

¹⁰⁸ZOSOV, čl. 100.

¹⁰⁹ZOSOV, čl. 97.

¹¹⁰ZPOV, čl. 13.

¹¹¹ZPOV, čl. 14.

¹¹²ZOOV, čl. 6

¹¹³ZOSOV, čl. 161.

¹¹⁴ZOSOV, čl. 98.

znanja koju obavljaju tim sastavljen od nastavnika razredne nastave, pedagoga i psihologa škole, a šta je čest slučaj kada su deca tražioci azila u pitanju.¹¹⁵¹¹⁶

Srednješkolsko obrazovanje

Za razliku od pripremnog predškolskog programa i osnovne škole, srednje obrazovanje u Republici Srbiji nije obavezno. Osnovni uslov za upis u srednju školu je da je učenik prethodno stekao osnovno obrazovanje.¹¹⁷

U pogledu upisa u srednju školu dece tražilaca azila koja nisu završila osnovnu školu u Republici Srbiji, na njih se primenjuju jednaki uslovi kao za ostale strane državljane, lica bez državljanstva i domaće državljane koji su osnovno školovanje završili u inostranstvu ili u inostranoj školi u državi,¹¹⁸ s time da se ima primeniti i Konvencija o statusu izbeglica. Naime, Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju propisuje da učenik treba da podnese zahtev za priznavanje svedočanstva koje je stekao u svojoj državi porekla, nakon čega nadležno ministarstvo donosi odluku o njegovom priznavanju. Tokom procesa odlučivanja o priznanju svedočanstva, učenik koji je podneo zahtev može biti uslovno upisan i omogućeno mu je da pohađa nastavu.¹¹⁹ Konvencija o statusu izbeglica propisuje u članu 22. povodom priznavanja svedočanstva, da su države ugovorinice dužne da prema izbeglicama primenjuju što je moguće povoljniji postupak. Takođe, Konvencija propisuje da ukoliko za ostvarivanje nekog prava izbeglica mora da zahteva pomoć strane države, uključujući i državu porekla, država u kojoj boravi će nastojati da pruži svu pomoć da bi izbeglo lice moglo u potpunosti da ostvari svoja prava, s obzirom da se ne može očekivati od tražilaca azila koji su progonjeni u državi porekla, da se obrate organima države porekla radi dobijanja bilo kakvih isprava i dokumenata.¹²⁰

Obrazovanje odraslih

Tražioci azila u Republici Srbiji koji su stariji od 15 godina, a kojima je usled napuštanja zemlje porekla ili iz bilo kog drugog razloga bilo uskraćeno pravo na formalno obrazovanje, mogu ostvariti ovo svoje pravo kroz programe obrazovanja odraslih. Pravo na obrazovanje odraslih tražioci azila ostvaruju na jednak način kao i domaći državljeni. Tražioci azila nakon navršene 15. godine koji nisu stekli diplomu o završenom osnovnom obrazovanju mogu pohađati osnovnu školu po posebnom programu za odrasle, a tražioci azila koji imaju navršenih 17 godina mogu po posebnom programu za odrasle pohađati i srednju školu.¹²¹

Upis dece tražilaca azila u praksi

Iako su deca tražioci azila u pogledu prava na upis u školu i pristup obrazovanju izjednačena sa domaćim državljanima, u praksi njihova pozicija je, ipak, manje povoljna. Neuzimanje u obzir specifičnog položaja tražilaca azila prilikom donošenja propisa u oblasti obrazovanja, nepostojanje koordinacije između obrazovnih institucija i institucija koje se bave tražiocima azila i izbeglicama, mreža škola koje sprovode programe obrazovanja odraslih kao i

¹¹⁵ ZOOV, čl. 55.

¹¹⁶ ZOSOV, čl. 98.

¹¹⁷ ZOSOV, čl. 99.

¹¹⁸ ZSOV, čl. 86.

¹¹⁹ ZSOV čl. 88.

¹²⁰ Konvencija UN o statusu izbeglica, čl 22,25.

¹²¹ Zakon o obrazovanju odraslih (Službeni glasnik RS, br. 55/2013; dalje u tekstu ZOO), čl. 8.

nepoznavanje propisa od strane državnih institucija nadležnih za uključivanje dece tražilaca azila u obrazovni sistem, predstavljaju ključne probleme sa kojima se deca tražioci azila u Republici Srbiji susreću.

Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja je propisano da odgovornost za upis dece u predškolsku ustanovu snose roditelji deteta i predškolska ustanova, međutim dužnost lokalne samouprave je da vodi evidenciju i obaveštava ustanovu o deci koja su stasala za pohađanje predškolskog programa.¹²² Kako lokalne samouprave ne poseduju informacije o deci tražioca azila, već njih posediju samo Kancelarija za azil Ministarstva unutrašnjih poslova i Komesarijat za izbeglice i migracije, teret upisa dece praktično pada isključivo na roditelje. Prebacivanjem odgovornosti za upis isključivo na roditelje, koji beže iz rata zahvaćenih zemalja, po prvi put dolaze u Republiku Srbiju i ne poznaju jezik niti domaće pravne propise, deca tražioca azila se stavljaju u podređen položaj u odnosu na domaće državljanе i najčešće ostaju van školskog sistema ukoliko im pravnu i psihosocijalnu pomoć ne pruži Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila

Bežeći od rata i progona, izbeglice napuštaju svoje domove i svoj svakodnevni način života, te je stoga čest slučaj da deca izbeglice prekinu školovanje ili ga uopšte i ne započnu. Ukoliko prilikom dolaska u Republiku Srbiju deca tražioci azila imaju više od sedam i po godina, ona obavljaju upis u osnovnu školu pod posebnim uslovima. Budući da nisu bili u mogućnosti da se u zakonom predviđenom roku upišu u školu, deca tražioci azila ostvaruju svoje pravo tako što se sa njima obavlja posebna provera znanja. Ova provera znanja se razlikuje od ispitivanja koje se vrši za decu koja se upisuju u prvi razred prema redovnoj proceduri i obavlja je tim koji čine nastavnik razredne nastave, pedagog i psiholog. Stručni tim obavlja proveru znanja na osnovu standarda postignuća i na kraju donosi odluku u najboljem interesu deteta. Odlukom stručnog tima se određuje u koji razred će dete biti upisano.¹²³

Insistiranje zakona na posedovanju dokaza o završenom osnovnom obrazovanju radi upisa u srednju školu, predstavlja još jedan veliki problem za decu tražioce azila. Činjenica da se za decu tražioce azila primenjuju isti uslovi upisa kao i za ostale strane državljanе stavlja ih u neravnopravan položaj. Velika većina njih je bila primorana da napusti svoje domove u najvećoj brzini, te su sa sobom u izbeglištvo poneli samo najnužnije stvari ili su im dokumenta u ratnim razaranjima uništена. Tako da po dolasku u Republiku Srbiju, većina dece tražilaca azila ne poseduju nikakva dokumenta o školovanju. Kako su tražioci azila često lica koja su napustila svoju zemlju porekla usled progona državnih vlasti, eventualni pokušaj pribavljanja dokumeta bi za njih predstavljalo direktno ugrožavanje njihove bezbednosti. Na ovaj način deca tražioci azila, koja su završila osnovno školovanje ili, čak započela srednje u svojoj zemlji porekla, po dolasku u Republiku Srbiju bi praktično ostala bez mogućnosti da nastave sa svojim obrazovanjem. Upravo zato se u ovakvim situacijama ima primeniti Ženevska konvencija o statusu izbeglica koja propisuje da će država u kojoj izbeglica boravi nastojati da pruži svu pomoć da bi mogla u potpunosti da ostvari svoja prava, te se deci tražiocima azila i izbeglicama ima omogućiti upis i bez insistiranja na nepostojećoj ili izgubljenoj dokumentaciji o prethodnom završenom osnovnom obrazovanju u zemlji porekla iz koje beže.¹²⁴

¹²²ZOSOV, čl. 97.

¹²³ZOOV, čl. 55.

¹²⁴Ženevska konvencija, Čl. 25.

Problem za tražioce azila sa ostvarivanjem prava na obrazovanje po programima za odrasle¹²⁵ jeste mreža škola koje sprovode programe obrazovanja odraslih. Od pet mesta u kojima se nalaze centri za azil u Republici Srbiji, Beogradu, Bogovađi, Banji Koviljači, Sjenici i Tutinu škole za obrazovanje odraslih postoje samo u dva, Beogradu i Sjenici. Deca, tražiocci azila koja borave u Banji Koviljači najbližu školu imaju u Lipovičkom Šoru koji je udaljen 14 kilometara, dok su deca iz kampova u Tutinu i Bogovođi praktično ostavljena bez mogućnosti da pohađaju školu za obrazovanje odraslih, budući da u blizini njihovih centara za azil ne postoji ni jedna takva škola.¹²⁶

Organizovanje nastave za decu tražioce azila u predškolskim i školiskim ustanovama u Republici Srbiji

Proces predškolskog vaspitanja i obrazovanja u Republici Srbiji je regulisan u skladu sa osnovama programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja.¹²⁷ Prilikom izrade predškolskog programa, predškolske ustanove, između ostalog, razvijaju individualizovani pristup u ostvarivanju vaspitno-obrazovnog rada, radi pružanja dodatne podrške deci koja dolaze iz ugroženih sredina, poput ratne, uz puno uvažavanje njihovih razvojnih i socio-kulturnih potreba.^{128 129} Obrazovno-vaspitni rad u osnovnim školama u Republici Srbiji se sprovodi na osnovu školskog programa.¹³⁰ Kao posebnu delatnost škole, van školskog programa, a u cilju ospozobljavanja dece koja ne poznaju srpski jezik da neometano prate nastavu, pa tako i dece tražilaca azila, Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju predviđaju mogućnost organizovanja individualnog programa srpskog jezika.^{131 132} Dodatnu podršku deci tražiocima azila mogu pružiti i pedagoški asistenti. Njihov zadat je da pruže pomoć i dodatnu podršku detetu u skladu sa njihovim potrebama, ali i da pruže podršku nastavnicima, u cilju unapređenja njihovog rada sa decom. Pedagoški asistenti u svom radu sarađuju sa roditeljima dece, a zajedno sa direktorom škole sarađuju i sa nadležnim ustanovama, organizacijama, udruženjima i jedinicom lokalne samouprave.¹³³

Za svu decu koja imaju problema u savladavanju programa i u učenju škola je dužna da organizuje dopunsku nastavu.¹³⁴ Kao posebna mogućnost kojom bi mogle biti uklonjene fizičke i komunikacijske prepreke dece tražilaca azila zakoni upredviđaju izradu individualnog obrazovnog plana. Ciljevi individualanog obrazovnog plana su optimalan razvoj deteta, njegovo uključivanje u vršnjački kolektiv i zadovoljavanje njegovih obrazovno-vaspitnih potreba.¹³⁵

---

¹²⁵ Vidi str.42

¹²⁶Lista škola koja sprovode Program ogleda FOOO, <http://www.mpn.gov.rs/prosveta/obrazovanje-odraslih/143-projekti/615-lista-skola-koje-sprovode-program-ogleda-fooo>

¹²⁷ZOSOV, čl. 69.

¹²⁸ZPOV, čl. 16.

¹²⁹ZPOV, čl. 18.

¹³⁰ZOOV, čl. 23.

¹³¹ZOSOV, čl. 69.

¹³²Pravilnikom o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci učenika i deteta (Službeni glasnik RS, br. 63/2010), čl. 4.

¹³³ZOSOV, čl. 117.

¹³⁴ZOOV, čl. 32.

¹³⁵ZOSOV, čl. 77.

Radi ostvarivanja prava na dodatnu podršku u obrazovanju i vaspitanju škola je dužna da sarađuje sa organima lokalne samouprave, kao i drugim organizacijama, ustanovama i institucijama na lokalnom i širem nivou.¹³⁶ Sva navedena dodatna podrška na koju deca tražioci azila imaju pravo bitna su zbog njihovog potpunog uključivanja u školski kolektiv, a preko njega i u društvo u širem smislu.

Za decu tražioce azila koja upišu srednju školu u Republici Srbiji mogu pod uslovima koje odredi ministar prosvete da se organizuje nastava srpskog jezika.¹³⁷ Za učenike tražioce azila srednja škola može organizovati dodatnu podršku u obrazovanju i vaspitanju radi otklanjanja fizičkih i komunikacionih prepreka, a sa ciljem njihovog uključivanja u redovan obrazovno-vaspitni rad, osamostaljivanja u vršnjačkom kolektivu i napredovanja u obrazovanju i pripremi za rad. Pod dodatnom podrškom u obrazovanju i vaspitanju podrazumevaju se izrada individualnog obrazovnog plana, kao i zahtevi škole za dobijanjem posebne stručne pomoći u pogledu sporovođenja inkluzivnog obrazovanja i vaspitanja.¹³⁸

Deca tražioci azila koja su starija od 15 godina, a koja u međuvremenu nisu stekla formalno obrazovanje, imaju pravo da pohađaju program nastave za odrasle i steknu diplomu osnovne škole. Tražioci azila koji imaju više od 17 godina i dokaz o završenom osnovnom obrazovanju mogu da upišu srednjoškolski program nastave za odrasle.¹³⁹ Za decu tražioce azila važe jednaka pravila kao i za domaće državljane. Kada je u pitanju pomoć koju mogu da ostvare u nastavi po programu obrazovanja za odrasle, deca tražioci azila imaju pravo na pomoć pedagoških i andragoških asistenata. Pedagoški i andragoški asistenti pružaju pomoć i dodatnu podršku učenicima u skladu sa njihovim potrebama. Oni, takođe, sarađuju sa izvođačima aktivnosti obrazovanja odraslih i stručnim saradnicima, organizacijama, udruženjima i jedinacama lokalne samouprave u cilju kvalitetnijeg ostvatrivanja aktivnosti obrazovanja odraslih.¹⁴⁰

V. ANALIZA INTERVJUA SA AKTERIMA NADLEŽNIM ZA OBRAZOVANJE DECE TRAŽILACA AZILA

• Struktura uzorka

Fokus-grupni intervjuji, polustrukturirani individualni intervjuji i konsultacije sa predstvincima nacionalnih i lokalnih organa i ustanova, kao i sa stručnjacima iz lokalnih sredina u kojima su smešteni centri za azil, a koji učestvuju u obrazovanju dece tražilaca azila i njihovom uključivanju u formalni obrazovni sistem u Srbiji, realizovani su u periodu od oktobra do novembra 2014. godine.

U intervjuima je učestvovalo 20 ispitanika (13 stručnjaka iz oblasti obrazovanja i 7 predstavnika nacionalnih i lokalnih organa i ustanova) iz Bogovađe, Lajkovca, Banje Koviljače, Loznice i Beograda. Stručnjaci na lokalnom nivou bili su predstavnici osnovnih i srednjih škola iz

¹³⁶ZOOV, čl. 64.

¹³⁷ ZSOV, čl. 5.

¹³⁸ ZSOV, čl. 12.

¹³⁹ ZOO, čl. 8.

¹⁴⁰ZOO, čl. 52.

sredina u kojima su smešteni centri za azil, predstavnici centara za socijalni rad i centara za azil, dok su na nacionalnom nivou učestvovali predstavnici državnih organa i ustanova - Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije (KIRS), Crveni krst Srbije, Sekretarijat za obrazovanje i dečju zaštitu grada Beograda i Zavod za vaspitanje dece i omladine Beograd (ZVDO).

U skladu sa ciljevima istraživanja, realizovana su 3 fokus grupna i 3 individualna intervjuja, u okviru kojih su učesnici mogli da iskažu svoje stavove i iskustva u vezi sa obrazovanjem dece tražilaca azila i njihovim uključivanjem u formalni obrazovni sistem u Srbiji. Učesnici su tom prilikom takođe govorili o poteškoćama i preprekama sa kojima se oni kao stručnjaci svakodnevno susreću u svojim domenima rada sa decom tražiocima azila, kao i o vrstama podrške koje su im neophodne, a sve u cilju unapređivanja postojeće prakse uključivanja dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem u Srbiji. Kriterijum za izbor učesnika bila je njihova uključenost u problematiku koja se tiče tražilaca azila, njihovog obrazovanja, socijalne zaštite i poštovanja ljudskih prava.

- **Poznavanje potreba dece tražilaca azila**

Svi učesnici intervjuja prepoznaju decu tražioce azila kao posebno osjetljivu grupu dece, sa posebnim potrebama i specifičnostima, koje proizilaze iz njihove izloženosti različitim traumatskim iskustvima, kako u zemlji porekla, tako i tokom puta, a koja dodatno povećava njihovu ranjivost i utiče na njihov psihosocijalni razvoj.

Ta deca sigurno imaju neke stresove, loša iskustva i traume. Samim tim što su se tako mladi našli u ovako nezavidnoj životnoj situaciji. Sigurna sam da su jako osjetljiva i da im je teško da izadu na kraj sa svim tim emocijama koje drže u sebi. Međutim, to zavisi i od uzrasta, da li su sa porodicom ili putuju sami. U svakom slučaju, treba jako ozbiljno pristupiti radu sa njima.

Osim zapažanja koja se tiču specifičnog i osjetljivog položaja dece tražilaca azila, učesnici koji su imali neposredna iskustva u radu sa njima ističu i kulturološke razlike koje postoje među ovom decom i koje variraju zavisno od zemlje porekla, a utiču i na način rada sa njima.

Šta vi znate o Iraku? Kakav je položaj dece, kakvi su običaji, odnos prema muškoj i ženskoj deci? Postoje neke stvari koje mi ne bismo prihvatali, a koje su za njih normalne. Recimo njihova deca hodaju bosa. Ja smatram da to nije normalno, ali je za njihove roditelje to uobičajeno i smatra se pozitivnim za zdravlje deteta. Mislim da je poznavanje svih tih karakteristika preduslov za uspešan rad sa ovom grupom dece.

Što se obrazovnih potreba tiče, one variraju u odnosu na individualne karakteristike deteta i specifičnu sredinu iz koje ono dolazi. Prema mišljenju učesnika, deci treba omogućiti uključivanje u obrazovni sistem ne samo zbog učenja i podsticanja kognitivnog razvoja, već i zbog socijalizacije i interakcije sa vršnjacima, pri čemu se fokus sa kognitivnog pomera na psihosocijalni razvoj.

Imajući u vidu da su to ljudi koji beže iz ratom zahvaćenih područja, bez imovine i bilo kakve lične potpore, kada već dođu do nas treba da im se pruži

apsolutna pomoć i podrška u svim segmentima društva, a samim tim i uključivanju u obrazovanje.

Bez obzira na to da li ostaju 3 nedelje ili 3 meseca, deca tražioci azila treba da budu uključena u školu. Nedopustivo je da budu na ulici ili da se dosađuju u Centru za azil kada postoji zakonska obaveza da idu u školu. Bitno je da komuniciraju sa drugom decom.

Većina učesnika (90%) smatra da je period adaptacije dece na novu sredinu i učenje srpskog jezika pre polaska u školu od izuzetnog značaja za prevazilaženje kulturoloških i individualnih razlika, kao i zarazvijanje pozitivnog stava prema školi u novoj sredini. Trećina učesnika intervjujua ovaj period adaptacije doživljava pre svega kao uslov i priliku za procenu dužine boravka dece tražilaca azila u Srbiji i dovodi u pitanje svrhu njihovog uključivanja u formalni obrazovni sistem u Srbiji ukoliko period adaptacije i boravka u lokalnoj sredini traje kratko. Time do izražaja dolazi nedovoljno poznавање zakonske regulative po pitanju uključivanja dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem u Srbiji, kao i svesno zanemarivanje zakonske obaveze uključivanja dece u sistem osnovnog obrazovanja sve uzrasta do 15 godina.

Jako je bitno kako će dete doživeti prvi kontakt sa školom. Za to je potrebna priprema. Zbog jezičke i kulturološke razlike, ali i individualnog karaktera deteta. Odakle je došao, kakva su mu iskustva. Šta je to dete prezivilo, da li je imalo neku traumu. Sve to mora da se uzme u obzir pre nego što kreće u školu.

Bitno je da deca tražioci azila upoznaju okruženje i društvo. Kroz druženje i igru će brže i lakše naučiti jezik.

Proceduru za uključivanje dece u školu treba pokrenuti tek nakon procene da će porodice dece tražilaca azil u Srbiji ostati duže ili kada se dokaže da su u Srbiji boravila bar 3-4 meseca pre pokretanja procedure. Svi svakako treba da prolaze kroz period pripreme u centru. Uključivanje ne može da bude s neba pa u rebra.

- Lična iskustva u radu sa decom tražiocima azila

Trećina ispitanika (30%) je u okviru svog profesionalnog delovanja imalo neposredan kontakt sa decom tražiocima azila, dok nešto više od polovine ispitanika (55%) nikada nije direktno radilo sa decom tražiocima azila iako se istom decom bavilo posredno kroz posao. U svom profesionalnom radu, 15% ispitanika nikada nije imalo ni kontakt sa decom tražiocima azila.

Ispitanici koji su imali direktni kontakt sa decom tražiocima azila su pre svega predstavnici centara za azil i Zavoda za vaspitanje dece i omladine Beograd u koji maloletni tražioci azila bez pratnje roditelja/staratelja bivaju privremeno smešteni pre prebacivanja u neki od centara za azil.

Pored njih, ispitanici koji su u određenim periodima imali direktni kontakt sa decom tražiocima azila su i predstavnici škola iz lokalnih sredina u koje su uključivana deca tražioci azila, kao i predstavnici lokalnih centara za socijalni rad koji su nadležni za postavljanje staratelja maloletnicima bez pratnje roditelja/staratelja. Osim toga, oni imaju zakonsku obavezu u iniciranju uključivanja dece tražilaca azila bez pratnje u formalni obrazovni sistem,

kao i intervencije ukoliko se utvrdi da roditelji dece tražilaca azila koja dolaze u pravnji porodice imaju poteškoće u obavljanju svojih dužnosti.

Osim neposrednog ili posrednog rada sa decom tražiocima azila, 25% ispitanika ima iskustvo u inkluzivnom obrazovanju, pre svega u radu sa romskom decom i decom strancima koja imaju legalan boravak u Republici Srbiji i koja se u svom uključivanju u obrazovni sistem suočavaju sa sličnim problemima kao i deca tražioci azila, pre svega nepoznavanjem jezika.

Prvi kontakt sa decom tražiocima azila za zaposlene u školama bio je neočekivan, pre svega zato što o njihovom prisustvu nisu bili obavešteni od strane nadležnih, što je jedan od pokazatelja nedostatka komunikacije među akterima uključenim u obrazovanje dece tražilaca azila.

Meni je u početku bio šok, nisam bila upoznata sa njihovim dolaskom, to sam saznala tek kad su došli.

Deca koja su tokom prethodnih godina bila uključivana u formalni obrazovni sistem¹⁴¹ u Srbiji su boravila skoro po godinu dana i u tom periodu su savladala srpski jezik, što im je omogućilo da lakše prate nastavu, usvajaju nova znanja i sporazumevaju se sa vršnjacima i nastavnicima. Sa druge strane, nastavnicima je svakodnevni rad sa njima bio vidno olakšan i mogli su bolje i efikasnije da obavljaju svoj posao.

Ja sam imala dva učenika tražioca azila koja su išla u školu, nekih četiri-pet meseci. Ako zanemarimo da nisu znali da čitaju i pišu na srpskom jeziku, ništa konkretno u vezi njihovog školovanja ne bih izdvajala. Mislim da nisu imali problema i da su bili prihvaćeni od strane druge dece.

Imali smo dva učenika iz Sirije, brata i sestru. Ona se jako brzo uklopila, prepametna je, dok je on imao više poteškoća u adaptaciji. U srednjoj školi dečaci manje uče nego devojčice, ali sam ga baš pre neki dan pitala kako se snašao, a on mi je rekao „Ja sam se dobro snašao zahvaljujući profesorima“. Takođe je rekao da su mu oni jako izašli u susret deleći gradivo na manje celine i uprošćavajući ga.

Nasuprot otvorenosti dece i pozitivnim iskustvima u radu sa njima, iskustva sa roditeljima dece tražilaca azila su različita. Dobra saradnja sa roditeljima pozitivno utiče na napredak dece i omogućava njihov kontinuirani razvoj, međutim konstantna briga oko porodice, borba za goli opstanak, planovi za nastavak putovanja,nepoverenje prema strancima, strah od moguće deportacije, stepen obrazovanja i jezička barijera samo su neki od faktora koji utiču na kvalitet odnosa roditelja i škole, kao i na obavljanje osnovnih roditeljskih dužnosti, pre svega obavezu da obezbede svojoj deci osnovno školsko obrazovanje.

Imala sam utisak i da su ih roditelji kod kuće kontrolisali šta rade i kako rade. Nije bilo nikakvih problema, što se toga tiče.

Majka se jako malo uključivala. Ona je sama bila malo problematična. Možda je problem ležao i u njenom odnosu prema obrazovanju.

¹⁴¹ Prva deca tražioci azila poreklom iz Somalije su 2013. godine upisana od strane Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) u lokalnu školu u Bogovađi Oni su u Centru za azil u Bogovađi boravili oko godinu dana, tokom kojih su bili uključeni u formalni obrazovni sistem RS.

Kada je 2013. godine Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) započeo praksu uključivanja dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem postojala je bojazan od negodovanja meštana u lokalnoj sredini, kao i od neprihvatanja dece tražilaca azila od strane učenika, njihovih roditelja i zaposlenih u lokalnim školama. Taj strah se temeljio na prethodnim iskustvima kada su u Banji Koviljači i Bogovađi pod uticajem različitih političkih i drugih interesa organizovani protesti koji su za cilj imali izmeštanja centara za azil u neka druga mesta. Međutim uprkos svim očekivanjima, negativne reakcije na uključivanje dece tražilaca azila su izostale i ova deca su bez ikakvih problema bila prihvaćena.

Kada smo dobili dva nova učenika, očekivali smo da će roditelji dece iz lokalnih sredina napraviti haos. Međutim kod mene u odeljenju, zaista nisu reagovali. Ja sam ih obavestila da su stigli, da idu u školu i da nema nikakvih problema. Stvarno mi niko od roditelja nije ništa rekao.

Nije bilo problema, roditelji se nisu bunili. Deca su ih super prihvatile. Čak su im bili zanimljivi pošto su drugačiji od njih, pa je to za njih neka vrsta izazova.

- **Poznavanje nadležnosti i postojeće prakse**

Učesnici misle dapraksa uključivanja dece tražilaca azila u formalni sistem obrazovanja u Republici Srbiji još uvek nije konačno utvrđena i poznata.. Sama procedura upisa dece tražilaca azila u škole otvara niz pitanja za učesnike, što prema njima stvara i potrebu da se pronađe jedinstvena shema koja će jasno definisati ulogu svakog od relevantnih aktera i koja neće biti podložna proizvoljnim interpretacijama, što potvrđuje i činjenica da je tek 15% sagovornika u potpunosti upoznato sa procesom uključivanja dece tražilaca azila u obrazovni sistem u Srbiji.

Nadležnosti glavnih aktera, pre svega škola, centara za socijalni rad i centara za azil, nisu u potpunosti jasne ni samim predstavnicima tih institucija. Pored toga, problem koji se logično nadovezuje jeste i nepoznavanje nadležnosti ostalih aktera uključenih u upis dece tražilaca azila.

Upis dece azilanata je verovatno isti kao i za ostalu decu, samo što je potrebna dokumentacija koju oni nemaju. Ti podaci koji nedostaju se valjda regulišu sa nekom nevladinom organizacijom koja se bavi azilantima ili nekom drugom institucijom koja ima podatke o njima.

Uključivanje dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem predstavlja zakonsku obavezu, a njeno neispunjavanje sa sobom nosi zakonom propisane sankcije. Ipak, učesnici potvrđuju da zanemarivanje zakonske obaveze osnovnog obrazovanja dece tražilaca azila u praksi ne dovodi do adekvatnih sankcija, već da mreža odgovornih institucija postoji samo na papiru.

Ukoliko se upis dece ne obavlja po zakonu, a postoje uslovi koje i dete azilant ispunjava i o koje se škole oglušavaju, onda postoje sankcije i za direktora i za školu.

Prema mišljenju ispitanika, pokretač upisa dece tražilaca azila u škole treba da bude centar za azil ili sama škola. Niko od ispitanika nije pomenuo roditelje kao potencijalne inicijatore uključivanja dece tražilaca azila u škole imajući u vidu specifičan položaj u kojem se i oni sami nalaze. Centar za socijalni rad prema mišljenju većine ispitanika ima važnu ulogu u upisu dece

u škole, naročito u slučajevima kada se radi o maloletnim tražiocima azila bez pratnje kojima centar za socijalni rad dodeljuje staratelja.

Svi ispitanici su istakli jasnu potrebu za intenzivnjom saradnjom i redovnom razmenom iskustava sa kolegama iz drugih institucija i organizacija koje su takođe uključene u rad sa decom tražiocima azila. Ispitanici su, uprkos nedvosmislenom iskazivanju potrebe da se saradnja produbi, a uloge svakog od učesnika konkretizuju, takođe konstatovali da inicijative u tom smeru predstavljaju pravu retkost.

Mislim da treba svi zajedno da sednemo i da kažemo šta je čija obaveza. Sve je to regulisano zakonom samo što se svi prave blesavi ili nemaju dovoljno znanja o tome.

Saradnja institucija na lokalnom nivou se većinom zasniva na ličnim poznanstvima. Učesnici intervjuja ukazuju na nepostojanje sistemski uređenog i stabilnog skupa jasnih smernica, mera i postupaka, već je saradnja uslovljena pre svega dobrom voljom i ličnim inicijativama službenika i predstavnika konkretnih organizacija i institucija. Takav vid saradnje može biti koristan u slučaju preduzimanja osnovnih radnji ili aktivnosti namenjenih deci tražiocima azila,. U slučajevima kompleksnijih procedura i pitanja, koje u radu sa ovom ciljnom grupom predstavljaju svakodnevnicu, ovakva vrsta saradnje je nedovoljna za funkcionisanje sistema.

- **Identifikacija postojećih prepreka za priključivanje formalnom obrazovnom sistemu**

Među preprekama koje utiču na uključivanje dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem Republike Srbije, a koje su naveli ispitanici, izdvajaju se četiri osnovne grupe:

Prva grupa prepreka vezana je za **neadekvatno funkcionisanje sistema**, koje za posledicu ima izostanak blagovremene reakcije relevantnih aktera kada je zaštita dece tražilaca azila i ostvarivanje njihovih prava u pitanju. Nepostojanje jasnih procedura i smernica dodatno sputava efikasno uključivanje dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem. Osim predstavnika nacionalnih organa i ustanova, svi ostali relevantni lokalni akteri koji su uključeni ili bi trebalo da budu uključeni u obrazovanje dece tražilaca azila ukazuju na potpuno ili delimično nepoznavanje zakonske regulative koja se tiče ove specifične grupe dece.

Druga grupa prepreka se nadovezuje na prvu i odnosi se na **nedostatak kapaciteta relevantnih aktera u lokalnim sredinama**. Ovo se prevashodno odnosi na stručnjake koji direktno rade sa decom tražiocima azila, a koji prethodno nisu prošli adekvatne obuke kroz koje bi se pripremili za rad sa njima, što za posledicu ima nepoznavanje osnovnih i specifičnih karakteristika dece tražilaca azila, njihove kulture i običaja.

Pored toga, svi ispitanici koji su u direktnom kontaktu sa decom tražiocima azila ističu **nedostatak adekvatne saradnje i podrške** od strane lokalne samouprave i institucija na nacionalnom nivou, pre svega Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Komesarijata za izbeglice i migracije, što dodatno doprinosi održavanju postajećeg stanja, a najbolji interes ove dece i poštovanje njihovih osnovnih prava se stavlja u drugi plan.

Poslednja grupa prepreka proizilazi iz samog **profila dece tražilaca azila** i odnosi se na njihovo kratko zadržavanje, nepoznavanje srpskog jezika, dugo odsustvo van formalnog školskog sistema ili potpuni nedostatak formalnog obrazovanja. Svi ispitanici ističu kratko

zadržavanje dece tražilaca azila, koje je u proteklom periodu (2014-2015) bilo u proseku od 15 dana do 4 meseca, kao osnovnu prepreku za njihovo uspešno uključivanje u formalni obrazovni sistem. Prema mišljenju ispitanika nedostatak saradnje sa roditeljima dece tražilaca azila zbog specifične pozicije u kojoj su se našli i njihove preokupacije rešavanjem egzistencijalnih pitanja, kao i zbog postojanja jezičke i kulturološke barijere, takođe utiču na formiranje celovite slike o deci tražiocima azila.

VI. ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U POGLEDU OBRAZOVANJA

• Struktura uzorka

Intervjui sa decom tražiocima azila na temu njihovog dosadašnjeg obrazovanja u zemljama porekla, tokom puta i uključivanja u formalni obrazovni sistem u Srbiji realizovani su u periodu od oktobra 2014. do januara 2015. godine u centrima za azil u Banji Koviljači, Bogovađi i Krnjači, kao i u Zavodu za vaspitanje dece i omladine Beograd.

Tokom tog perioda sproveden je 21 intervju (17 grupnih i 4 pojedinačna intervjuja) na uzorku od 49 ispitanika uzrasta od 6 do 18 godina. Prosečan uzrast dece tražilaca azila obuhvaćenih istraživanjem bio je 13 godina. Među intervjuisanom decom bilo je 34 ispitanika muškog pola (69,4%), od kojih je 14 bilo bez pratnje roditelja/staratelja i 15 ispitanica ženskog pola (30,6%) koje su sve putovale u pratnji roditelja/staratelja.

Tabela 6: Pol i uzrast dece tražioca azila obuhvaćene istraživanjem

	Dečaci u pratnji roditelja/staratelja	Devojčice u pratnji roditelja/staratelja	Dečaci bez pratnje roditelja/staratelja
<i>Uzrast</i>			
Mlađi školski uzrast (6-10)	6 (30%)	7 (46,6%)	-
Srednji školski uzrast (11-14)	6 (30%)	4 (26,7%)	1 (7,1%)
Stariji školski uzrast (15-18)	8 (40%)	4 (26,7%)	13 (92,9%)
<i>Ukupno</i>	20 (40,8%)	15 (30,6%)	14 (28,6%)

Deca tražioci azila koja su učestvovala u istraživanju poreklom su iz Sirije (23 ispitanika – 47%), Avganistana (21 ispitanik – 43%), Somalije (3 ispitanika – 6%), Pakistana (1 ispitanik – 2%) i Senegala (1 ispitanik – 2%).

Tabela 7: Ispitanici po zemlji porekla

Zemlja porekla	Dečaci	Devojčice	Ukupno
Sirija	11	12	23
Afganistan	18	3	21
Somalija	3	-	3
Pakistan	1	-	1
Senegal	1	-	1
Ukupno	34	15	49

Uzorak odgovara statistikama Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) o deci tražiocima azila u Srbiji u periodu od 2008. do 2014. godine i u malom odražava odnos broja dece tražilaca azila muškog i ženskog pola, kao i odnos dece tražilaca azila u pratnji roditelja/staratelja i bez nje. Takođe, zemlje porekla ispitanika odgovaraju aktuelnom trendu zemalja iz kojih u Srbiju dolazi najveći broj tražilaca azila.¹⁴²

- **Svedočenja o školskom sistemu u zemljama porekla**

Među decom tražiocima azila koja su učestvovala u intervjuiima, njih 97,9% (48 ispitanika) bilo je uključeno u formalni obrazovni sistem (obavezno predškolsko obrazovanje, osnovna ili srednja škola). Prosečna dužina školovanja ispitanika iznosi 8 godina, a varira u zavisnosti od bezbedonosnih i ekonomskih uslova i odraz je društveno-političkih prilika u zemljama porekla. Obrazovni sistemi zemalja iz kojih dolaze ispitanici imaju mnogo sličnosti međusobno, pre svega u pogledu pedagoške prakse, prirode nastavnih planova i programa, statusu nastavnika i ravnoteži moći između različitih aktera (nastavnika, školskih odbora, roditelja, lokalnih i nacionalnih vlasti) koji predstavljaju deo obrazovnog sistema.

Sirija – ispitanici poreklom iz Sirije kao jednu od glavnih karakteristika škola koje su pohađali ističu izuzetnu posvećenost nastavnika predmetima i učenicima, naročito izraženu pre početka rata. Sa početkom ratnih sukoba opao je nivo stručnosti nastavnog kadra, a samim tim i kvalitet sirijskog obrazovnog sistema. Profesori bivaju regrutovani za učešće u ratu, a dešava se da uporedo nastavljuju i sa podučavanjem dece. Oni koji ne žele da učestvuju u ratu i koji za cilj imaju zaštitu svog i života svojih bližnjih od ratnih razaranja, prinuđeni su da migriraju.

Kada je počeo rat, profesori su takođe otišli iz zemlje i u školi je opao nivo stručnosti. Oni koji su preuzimali uloge profesora nisu se snalazili u svojim novim ulogama i znanje koje su prenosili više nije bilo istog kvaliteta kao ranije.

Sirija, dečak, 17 godina

¹⁴² U 2014. godini tražiocci azila su najviše dolazili iz Sirije (7529), Avganistana (2668), Somalije (1793), Eritreje (1377) i Sudana (446) – statistike Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila za 2014. godinu.

Moj učitelj u školi je bio i vojnik u Asadovojoj vojski. Noću je ubijao ljudе, a tokom dana držao časove. Poslednji put kad sam ga video imao je ruku u zavoju i posekotine od gelera po licu.

Sirija, dečak, 8 godina

Većina ispitanika ističe socijalne interakcije (sklapanje prijateljstava i druženje sa vršnjacima) kao značajan aspekt školovanja. Pohađanje nastave u periodu tokom ratnih sukoba pomagalo im je da kroz razgovor sa vršnjacima i profesorima shvate da i druga deca proživljavaju iste strahove i ratom prouzrokovane traume, ali im je ujedno predstavljalo i beg od realnosti i pružalo osećaj privremene normalnosti u jeku ratnih sukoba.

Broj učenika u odeljenjima varira od 25 do 45, u zavisnosti od toga da li se radi o privatnim školama (u kojima odeljenja broje manji broj učenika) ili državnim školama. Prelaskom iz nižih u više razrede u državnim školama broj učenika u proseku opada za trećinu, te viši razredi broje do 30 učenika. Situacija u privatnim školama je nešto bolja. One uprkos ratu uspevaju da održe kvalitet obrazovanja, koji je u državnim školama znatno lošiji, pre svega zbog finansijskog ulaganja roditelja kojima je stalo da njihova deca dobijaju kvalitetno obrazovanje bez obzira na trenutnu situaciju u kojoj se nalaze.

U Siriji postoje muške, ženske i mešovite škole. U pojedinim od njih dečaci i devojčice zajedno idu u prvih 6 razreda, nakon čega se razdvajaju ili raspoređuju u različite smene. Nezavisno od rodne strukture razreda, profesori su i muškog i ženskog pola. Udžbenici za osnovnu školu dobijaju se na besplatno korišćenje, a vraćaju na kraju školske godine, dok udžbenike za srednju školu obezbeđuju roditelji učenika.

Nastavni plan i obavezni nastavni predmeti u okviru formalnog obrazovnog sistema su isti ili slični kao i u Srbiji. Vrednovanje znanja učenika vrši se ocenjivanjem na skali od 1 do 10 u nižim razredima, a do 20 u višim razredima, pri čemu je ocena iz vladanja od izuzetne važnosti. Ukoliko neko u višim razredima ima ocenu iz vladanja manju od 15 mora da obnovi godinu, bez obzira na to da li je položio druge predmete ili ne. Najviše pažnje se obraća na ponašanje na časovima, poštovanje profesora i vršnjaka.

Neadekvatno ponašanje sankcionise se kaznama. Kazne su najčešće smanjena ocena iz vladanja, grdnja profesora, suspenzije, ali i redovno fizičko kažnjavanje (prut po rukama), koje je u periodu pre građanskog rata bilo učestalije. Kazne u privatnim školama razlikuju se od kazni u državnim školama po tome što se u njima izbegava fizičko kažnjavanje, dok se kao kazne najčešće praktikuju niže ocene, grdnja nastavnika i zabrana odlaska na odmor.

Afganistan – ispitanici iz Avganistana kao osnovnu karakteristiku škola u koje su išli ističu jaz između obrazovanja muške i ženske dece. Dok muška deca imaju neometan pristup kako državnom tako i privatnom obrazovanju, za devojčice postoje brojne prepreke koje onemogućavaju njihovo uključivanje u formalne obrazovne sisteme. U pojedinim oblastima где су se na vlasti faktički zadržali talibani, devojčicama je onemogućen pristup obrazovanju, a samo obrazovanje je podređeno političkim ciljevima i interesima. Porodice čije kćerke idu u školu suočene su sa pretnjama talibanskih grupai zarad bezbednosti svoje dece mnogi roditelji bivaju prinuđeni da prekinu njihovo školovanje. Devojčice koje imaju mogućnost da se školuju više su posvećene učenju kuvanja i crtanja, nego ostalim nastavnim predmetima

karakterističnim za formalno obrazovanje. Počev od 12. godine devojčice bivaju prisilno udavane, a one koje su do tada išle u školu udajom gube mogućnost nastavka obrazovanja.

Državna škola je pod talibanim, svi ih se plaše, ne samo deca već i učitelji.

Avganistan, dečak, 16 godina

Kada se udaju, devojčice prestaju da idu u školu. Ukoliko protestuju zbog toga, dobijaju batine od muža. Avganistan, devojčica, 12 godina

Kao i u Siriji i u Avganistanu postoje državne i privatne škole. Broj dece u odeljenju varira od 30 do 40. Škole i odeljenja su najčešće podeljeni na muška i ženska, mada postoje i mešovita. U mešovitim školama, dečaci i devojčice pohađaju ista odeljenja do 8. razreda, nakon čega se razdvajaju i dele u smene. Nezavisno od rodne strukture razreda, učitelji i nastavnici su i muškog i ženskog pola. U nižim odeljenjima predaje učitelj, dok se u starijim razredima dobijaju predmetni nastavnici. Za seoske sredine je karakterističan mali broj učitelja, koji su često nekvalifikovani.

To je pola učitelj, pola seljak. Njihova psihologija ne može da bude normalna.

Avganistan, dečak, 16 godina

Ocenjivanje se vrši na skali od 1 do 20, kao i u Siriji. Neadekvatno ponašanje se sankcioniše fizičkim kaznama, koje se primenjuju kako nad dečacima, tako i nad devojčicama. Ispitanici koji su išli u verske škole koje se nalaze pri džamijama ističu da je kažnjavanje mnogo češće u odnosu na državne škole, a da povodi za kažnjavanje mogu da budu bilo koje situacije koje bi sveštenici procenili kao neprimerene.

Razlika između državnih i verskih škola je velika, sveštenici mnogo više tuku svoje đake. Zato niko i neće da ide u školu. Čak i za najmanje stvari dobijaš batine – na primer kad igraš fudbal. Sveštenici kažu da ne bi trebalo da se igra fudbal. Ponekad ti tuku ruke, ali desi se i da te vežu naopačke za noge i onda te tuku. Verske škole ne bi trebalo da se plaćaju, ali dešava se da sveštenik bez obzira na to uzima pare.

Avganistan, dečak, 17 godina

U državnim školama fizičko kažnjavanje takođe predstavlja čestu pojavu. Uglavnom kažnjavaju dečake, a razlog za to je nepoštovanje discipline, razgovor tokom časa ili kašnjenje na isti, kao i neispunjavanje školskih obaveza. Najčešći oblik kažnjavanja su udarci štapom po rukama.

Somalija – svi ispitanici su pohađali kuranske škole u kojima je obrazovanje zasnovano na Kurantu i koje predstavljaju deo neformalnog obrazovanja u Somaliji. Školovanje u kuranskim školama se održava zahvaljujući finansijskoj podršci lokalne zajednice i porodica učenika, naročito u ruralnim sredinama. Međutim, usled velikog siromaštva ovaj vid obrazovanja je za mnogu decu nedostupan, pre svega zbog visokih troškova školarine i udžbenika koji se dodatno plaćaju. U odeljenjima je uglavnom između 50 i 60 učenika.

Do četvrtog razreda imaju jednog učitelja, dok se kasnije dobijaju predmetni nastavnici među kojima ima i muškaraca i žena.

Kažnjavanje je prisutno, pogotovo u nižim razredima. Dešava se da đaci bivaju izbačeni iz učionice na 30 minuta ukoliko ih učitelj zatekne da pričaju na času. Pored toga, česti oblici kažnjavanja su i udarci po prstima i ispisivanje cele sveske.

Do četvrtog razreda su nas tukli po prstima, a što smo bili stariji to je imalo sve manju svrhu. Više nismo bili deca.

Somalija, dečak, 16 godina

Bezbednosna situacija je neizvesna i povremeno onemogućava deci da redovno odlaze u školu. Nasilju su svi podjednako izloženi – i deca i učitelji.

Najgore je bilo kada primetimo da učitelj ne dolazi, a treba da imamo čas. To je uvek bio znak da se nešto desilo, da je nastradao i da napolju nije bezbedno. Dešavalo se otprilike jednom mesečno.

Somalija, dečak, 17 godina

Pakistan – Škole su državne i privatne, a mogu biti muške, ženske ili mešovite. Broj đaka u odeljenju je od 85 do 100 u državnim školama, dok je u privatnim školama broj znatno manji, te odeljenja broje od 30 do 35 đaka. Školovanje je skupo i u državnim i u privatnim školama, te samo bogati mogu da ga priuštite.

Nastavni predmeti su slični predmetima u Srbiji, sa izuzetkom umetničkih predmeta koji u Pakistanu nisu integrisani u formalni obrazovni sistem.

Kazne su fizičke pa se dešava da ukoliko deca zakasne na čas pre biraju da se vrate kući, nego da odu školu. Kažnjavaju se i mlađa i starija deca. Dok je kod mlađe dece normalno da plaču prilikom kažnjavanja, starija deca moraju da nauče da trpe bol i suzdržavaju se od plača kako ne bi bila ismejana od strane vršnjaka i profesora.

Kad su deca mala plaču dok ih tuku, ali kasnije moraju da trpe. Kad dođu iz škole otac ili stariji brat ih tuku štapom svuda po telu.

Pakistan, dečak, 14 godina

Senegal – ispitanik iz Senegala nije išao u školu i život je posvetio bavljenju sportom. Osnovno obrazovanje u Senegalu je obavezno i besplatno za sve do 16 godine, međutim u sredinama gde su i dalje aktuelne religijske škole obaveza školovanja ne važi. U tim sredinama uključivanje dece u obrazovni sistem umnogome zavisi od istrajnosti i motivacije njihovih roditelja, a otvorena je mogućnost i za radnu eksploraciju dece pa tako mnoga deca umesto da idu u škole bivaju poslata da rade na farmama.

- **Razlozi za napuštanje škole**

Najčešći razlog za napuštanje škole (67,4% ispitanika) je delikatna bezbednosna situacija koja zavisno od zemlje uključuje nasilje, rat, progon i druge okolnosti koje ugrožavaju osnovnu egzistenciju, a samim tim obrazovanje stavljam u drugi plan. Strah za ličnu bezbednost u uslovima neposredne ratne opasnosti i ratnog stanja, kao i represivni režimi ometaju normalno školovanje dece, a nedostatak bezbednosti na putu od kuće do škole onemogućava mnogu decu u nameri da se školju.

Pre rata je sve bilo drugačije, opuštenije. Mogao sam da odem do mora, da se igram sa drugarima na ulici. Kada je počeo rat bio sam uplašen, pogotovo kada su bila česta granatiranja. Najteže mi je padalo to što nisam mogao da idem u školu i provodim vreme sa drugarima, sedeо sam kod kuće kao da sam uhapšen.

Sirija, dečak, 14 godina

Dešavalо se da krenem u školu, međutim vojska zauzme školu za trening i vežbe. I to je trajalo nedelju dana, posle se situacija vratiла u normalu.

Sirija, dečak, 14 godina

Plašio sam se da idem u školu zato što se dešavalо da zaluta metak. Mnoga deca su potpuno batalila škole – nastavljala su da uče kod kuće ili su sedeli bez obaveza i ciljeva. Poslednji put sam išao u školu prošle godine.

Sirija, dečak, 14 godina

Devojčice ne idu u školu u gradovima jer gradove zauzimaju talibani koji zabranjuju obrazovanje devojčica. Ako se vraća iz škole, devojčica može biti ubijena od strane talibana.

Afganistan, dečak, 14 godina

Otmice dece takođe nisu retkost. Svedočenja ispitanika potvrđuju da se dešava da na putu od kuće do škole deca budu oteta, a da se i u slučajevima plaćanja otkupa ne vrate roditeljima.

Ukoliko ideš u školu ili na fakultet i pročuje se da imaš novca, moglo bi da se desi da te otmu. To je bio slučaj sa mojim komšiom. Oni su platili, ali dešavalо se da ne vrate dete ni nakon plaćanja. Vezuju ih. Ostavljaju ih bez hrane i jela, a dešava se i da ih zlostavljuјu. Devojčice takođe otimaju.

Sirija, dečak, 14 godina

Moj brat od tetke je bio otet i tražili su nam pare za otkup. Stavili su bili njegovu sliku na Facebook. Tukli su ga nogama po licu. Nismo mogli da ga prepoznamo kada se vratio.

Sirija, dečak, 12 godina

Prisilna regrutacija je takođe jedan od razloga zbog kojeg su mnoga deca u konfliktnim područjima prinuđena da napuste školovanje. Prema izjavama nekih ispitanika poreklom iz Sirije za mlađu decu je škola bezbedna, dok za stariju decu odlasci u školu predstavljaju mnogo veću opasnost zbog moguće prisilne regrutacije, bilo od strane države ili drugih militantnih grupa. Ukoliko bi militantne grupe procenile da je neki dečak sposoban da drži pušku u rukama bio bi regrutovan bez obzira na to što je maloletan. Mnogi roditelji iz tog razloga brane deci da idu u škole, nadajući se da će im na taj način pružiti bar privremenu zaštitu. Uprkos tome, dešava se da režimska vojska, kao i ostale militantne grupe upadaju i u domove i odvode dečake za koje procene da su podobni za vojsku.

Sada, u vreme rata, dolaze na vrata, zovu i kažu da mora da se ide, nastaje problem ako nisu tu.

Sirija, dečak, 16 godina

Ulaze na prepad u kuće i sve više snižavaju granicu odlaska u vojsku. Vode decu već od 15 godina, daju im puške i šalju ih u rat, bez obuke, bez ičega. Mnogo mojih prijatelja je regrutovano na takav način, a neki od njih se nisu nikad vratili.

Sirija, dečak, 16 godina

Ekonomski razlozi, pre svega nedostatak materijalnih sredstava, kod 26,5% ispitanika su bili presudni za napuštanje škole. Loši ekonomski uslovi stvaraju prostor i za radnu eksploraciju dece, što nije bio redak slučaj u zemljama porekla ispitanika.

Škola je bila daleko i do nje je moralo da se pešači 5 km. Knjige smo takođe kupovali sami. Roditelji nisu više mogli da plaćaju i morao sam da napustim školu.

Somalija, dečak, 16 godina

Školovanje je bilo skupo, a ja sam morao da pomognem u izdržavanju porodice. Zato sam napustio školu.

Somalija, dečak, 16 godina

Pored bezbedonosnih i ekonomskih razloga, 6,1% ispitanika kao glavne razloge za napuštanje školovanja navodi uskraćenost prava na obrazovanje usled pripadnosti drugoj etničkoj zajednici, što je naročito prisutno kod avganistske dece koja su živela u Iranu, kao i u slučaju ranih brakova, karakterističnih za sve zemlje porekla ispitanika.

Za devojčice u Senegalu postane rizično kada napune 13-14 godina, nekad i ranije. Ugovoreni brakovi su normalni za celu Afriku. Porodice se dogovore i ti tu ne možeš mnogo da biraš.

Senegal, dečak, 17 godina

Devojčice nisu srećne što moraju da se udaju i često plaču zbog toga. One tada napuštaju školu i moraju da odu iz odeljenja. One su prisiljene i nemaju nikakva prava.

Afganistan, devojčica, 12 godina

- Škola tokom puta i uključivanje u obrazovni sistem u Srbiji

Dužina boravka dece van škole i dužina puta od zemlje porekla do Srbije variraju zavisno od pola i zemlje porekla ispitanika, kao i od toga da li ispitanici putuju u pratnji roditelja/staratelja ili bez nje. Dečaci koji putuju u pratnji roditelja/staratelja (39,3%) do Srbije su putovali u proseku 8 meseci, dok su dečaci koji putuju bez pratnje roditelja/staratelja u putu do Srbije proveli u proseku čak 49 meseci. Prosečna dužina putovanja devojčica (32,1%), koje su sve bile u pratnji roditelja/staratelja, je 5 meseci.

Razlozi za razliku u dužini putovanja između maloletnika koji putuju u pratnji roditelja ili staratelja i onih koji putuju bez nje leže u udaljenosti zemalja porekla od Srbije i tome što se maloletnici bez pratnje često zadržavaju u tranzitnim zemljama poput Turske i Grčke, najčešće

kako bi zaradili novac za nastavak putovanja. Porodice su materijalno bolje obezbeđene i zbog toga brže prelaze iz zemlje u zemlju.

Dok su ispitanici iz Sirije na putu do Srbije u proseku proveli 6 meseci, ispitanici iz Avganistana su do Srbije u proseku putovali 34 meseca. Razlika u dužini putovanja proizilazi iz toga što su ispitanici iz Avganistana bili maloletnici bez pratnje roditelja ili staratelja, dok su ispitanici iz Sirije bili u pratnji roditelja ili staratelja.

Ispitanici koji putuju u pratnji roditelja/staratelja, a spadaju u maloletnike uzrasta od 14 do 17 godina, zadržali su se u formalnom sistemu školovanja u zemljama porekla u proseku 3 godine duže od ispitanika istog uzrasta koji putuju bez pratnje. Drastična razlika u dužini školovanja maloletnika uzrasta od 14 do 17 godina koji putuju sa pratnjom i onih koji putuju bez nje usko je povezana sa dužinom putovanja maloletnih tražilaca azila bez pratnje.

Od celokupnog broja ispitanika, tek 4% je tokom puta bilo uključeno u formalne školske sisteme. Ostali su zbog kratkog zadržavanja u zemljama kroz koje su prolazili, nepoznavanja zakona o obavezi školovanja dece u zemljama u kojima su privremeno boravili, nedostatka materijalnih sredstava i rada na crno, naročito u slučaju maloletnika uzrasta od 14 do 17 godina koji putuju bez pratnje roditelja ili staratelja, bili van škole nakon odlaska iz zemlje porekla.

Uprkos iskustvima kroz koja su prošla (rat, neizvesnost i rizik putovanja na koje su se uputili, boravak u kampovima, itd), sva deca obuhvaćena istraživanjem svesna su važnosti obrazovanja i njihova želja za obrazovanjem je ostala nepromenjena. Iako Srbiju ne vide kao krajnju destinaciju, 51% ispitanika je reklo da bi želelo da nastavi sa školovanjem već tokom boravka u Srbiji. Na taj način, kroz ponovno uključivanje u formalni sistem obrazovanja nadaju se da će nadoknaditi vreme provedeno van škole, ali i nedostatke prouzrokovane lošim kvalitetom obrazovanja u zemljama porekla. Njihova motivacija nije usredsređena samo na sticanje novih znanja i veština, već je u velikoj meri usmerena na socijalnu interakciju sa vršnjacima, uspostavljanje kontakta sa lokalnim stanovništvom, ali i potrebom da makar deo vremena provedu van centara za azil u kojima im nedostaju adekvatni podsticaji za optimalan razvoj njihovih kognitivnih i socio-emocionalnih potencijala.

Praktično svi ispitanici (njih 98%) planiraju da nastave sa školovanjem kada dođu do zemalja destinacija i obrazovanje vide kao najrealniji način da sebi i svojim porodicama obezbede bolju budućnost.

Obrazovanje je osnova svega, osnova društva, jedino ako si bogat znanjem možeš da napreduješ i da imaš bolju budućnost.

Sirija, dečak, 15 godina

U današnje vreme, moraš da budeš široko obrazovan i znaš o čemu pričaš, da učiniš svet boljim mestom svojim znanjem, veštinama i radom. Bog nam je dao mozak, moramo uložiti u obrazovanje.

Sirija, devojčica, 17 godina

Znanje je kao svetlo, ukoliko ga poseduješ svet ti se čini mnogo jasnijim. Ukoliko nemaš znanje, živećeš u mraku bez mogućnosti da spoznaš i samog sebe. Avganistan je ceo u mraku.

Avganistan, dečak, 16 godina

- Percepcija mogućih prepreka za priključivanje formalnom obrazovanju

Kao osnovnu prepreku za uključivanje u obrazovni sistem u Srbiji maloletni ispitanici navode nepoznavanje srpskog jezika. Iz tog razloga neki od njih smatraju da bi pre uključivanja u školu bilo neophodno imati časove srpskog jezika kako bi naučili osnovne pojmove koji bi im pomogli u razumevanju gradiva i komunikaciji sa vršnjacima i profesorima kada krenu u školu.

Većina ispitanika (65,5%) je izrazila želju da pohađa redovnu školu sa decom iz lokalne sredine, kako bi na taj način što pre savladali jezik, upoznali kulturu i običaje i što pre se integrisali u novu sredinu.

Želela bih da idem u školu sa decom iz Srbije. To je bitno jer samo tako migranti i lokalno stanovništvo mogu uzajamno da uče jedni od drugih. Ja lično želim da imam tretman kao sva ostala deca.

Sirija, devojčica, 17 godina

Bolje je ići u školu sa lokalnom decom, tako se brže i bolje savlada jezik i uči se o kulturi.

Sirija, dečak, 12 godina

Ograničenost u komunikaciji usled nepoznavanja jezika i načina funkcionisanja škola u Srbiji kod trećine ispitanika (34,5%) stvara strah od potencijalnih predrasuda i neprihvatanja od strane lokalne zajednice, ali i vršnjaka i profesora u školi, zbog čega bi ovi ispitanici tokom boravka u Srbiji žeeli da pohađaju škole u koje idu samo deca tražioci azila.

*Volela bih da idem u školu u Srbiji, ali pre toga bih morala da naučim jezik.
Bilo bi dobro kada bi to bila odvojena škola jer bih se tada osećala opuštenije.*

Afganistan, devojčica, 12 godina

Troškovi udžbenika, školskog pribora i užine takođe predstavljaju ozbiljna potencijalna ograničenja koja su pojedini ispitanici u intervjuima prepoznali. Materijalna sredstva igraju veoma bitnu ulogu u odluci ispitanika da li da nastave školovanje ili ne, naročito kada su u pitanju maloletnici bez pratnje roditelja ili staratelja. Ipak, 93,9% njih je reklo da bi između obrazovanja i mogućnosti zapošljavanja, pre izabrali obrazovanje jer ono predstavlja osnovu za sigurnu budućnost.

Obrazovanje je važno zbog budućnosti. Kada bih mogao da biram između dobrog posla i nastavka školovanja, izabrao bih školu.

Sirija, dečak, 14 godina

Ispitanici koji su tokom boravka u Srbiji uključeni u formalni obrazovni sistem navode udaljenost centara za azil od škole i nedostatak materijalnih sredstava za pokrivanje troškova transporta kao jednu od osnovnih prepreka za redovno pohađanje nastave.

4. RODNO ZASNOVANO NASILJE I ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U SRBIJI

I. OSNOVNI POJMOVI

Pojam **rod** se uvodi u jezičku praksu kako bi se napravila razlika između bioloških odlika muškog i ženskog pola i društveno konstruisanog, tokom socijalizacije stečenog, **rodnog identiteta**.¹⁴³ **Rod** predstavlja društvene karakteristike koje se pripisuju muškarcima i ženama, na osnovu činioca kao što su godine, etnička pripadnost ili socijalno poreklo. Rod sa sobom nosi i očekivanja od pojedinca, pruža mu ili pak onemogućava uživanje određenih životnih prilika i privilegija. U društvenim naukama pojam roda se koristi u proučavanju društveno uslovljenih *razlika* između polova i u tumačenju rodne *nejednakosti* i *odnosa moći* između polova.¹⁴⁴

Rodne uloge se razlikuju kroz kulture i trpe promene tokom vremena. One oslikavaju predstave koje dato društvo ima o muškarcima, ženama, dečacima i devojčicama¹⁴⁵. Rodne uloge se stiču tokom socijalizacije, kada dečaci i devojčice ulaze u društvo, često nesvesno usvajajući rodne identitete, uloge i očekivanja. Rodne uloge sa sobom nose i neuravnotežen odnos moći između dva pola. Nasilje nad ženama predstavlja najtežu manifestaciju rodne nejednakosti.¹⁴⁶

Rodno zasnovano nasilje treba shvatiti kao fizičku, seksualnu, psihičku ili socijalnu povredu ili zlostavljanje usmereno ka osobi na osnovu njene rodne uloge i rodnih nejednakosti koje su na snazi u datom društvu. Reč je o krovnom pojmu koji obuhvata nekoliko **tipova nasilja**: seksualno nasilje, fizičko nasilje, štetne tradicionalne prakse, emocionalno i psihičko nasilje i socioekonomsko nasilje.¹⁴⁷ U konkretnim slučajevima oni se mogu preplitati, tako da jedna osoba može biti žrtva više tipova nasilja. Fenomen višestruke izloženosti nasilju se označava kao poliviktimizacija¹⁴⁸.

Konkretni **oblici rodno zasnovanog nasilja** su: nasilje u porodici, seksualno zlostavljanje, silovanje, seksualno uznemiravanje, seksualna eksploatacija, trgovina ljudima, prisilna prostitucija, fizičko nasrtanje, selektivni abortus, genitalno sakraćenje žena, nasilje zbog miraza, nasilje zbog povrede „časti“, rani i prisilni brakovi, ostale štetne tradicionalne prakse, prisilna regrutacija, emotivno i psihičko zlostavljanje i ponižavanje, nebriga i zanemarivanje, uskraćivanje prava na obrazovanje i drugi tipovi diskriminacije i društvenog isključivanja.

¹⁴³ Jelena Pešić, „Rodna perspektiva u proučavanju migracija“, u: *Sociologija*, Vol. 55, No. 2, 2013, str. 317–332.

¹⁴⁴ Prema definiciji pojma rod u: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović (ur.), *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007, str. 498–499. Oba navedena značenja pojma rod (rodne razlike i rodna neravnopravnost) značajna su za ovo istraživanje.

¹⁴⁵ Judy A. Benjamin and Lynn Murchison, *Gender-Based Violence: Care & Protection of Children in Emergencies A Field Guide*, Save the Children, 2004, str. 3.

¹⁴⁶ United Nations High Commissioner for Refugees, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons: Guidelines for Prevention and Response*, UNHCR, 2003, str. 11–12.

¹⁴⁷ *Ibid*, str. 15.

¹⁴⁸ David Finkelhor, Richard K. Ormrod, Heather A. Turner, „Poly-victimization: A neglected component in child victimization“, u: *Child Abuse & Neglect*, Vol. 31, 2007, str. 7–26. Dostupno na: <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/CV91.pdf>, 16. septembar 2014

Upotreba termina „rodno zasnovano nasilje“ osvetljava društvene nejednakosti između dva pola i često se poistovećuje sa pojmom „nasilje nad ženama“, no to ne mora uvek da bude slučaj. Iako rodno zasnovano nasilje podrazumeva specifičnu ranjivost žena i devojčica¹⁴⁹ na određene oblike nasilja kojima su nesrazmerno pogodene zbog svog pola, ovaj pojam **uključuje i nasilje nad muškarcima i dečacima**¹⁵⁰. Drugim rečima, niti je svo nasilje usmereno ka ženama rodno zasnovano nasilje, niti su sve žrtve rodno zasnovanog nasilja žene. Kada se govori o rodno zasnovanom nasilju, treba istaći i ko su **počinioци** nasilja, kao i u kojim se **kontekstima** ono najčešće događa. U tom smislu, obično se navodi da se rodno zasnovano nasilje dešava **u porodici, u okvirima šire zajednice**, kao i da može biti učinjeno ili dopušteno od strane **države ili njenih institucija**¹⁵¹.

II. KARAKTERISTIKE RODNO ZASNOVANOG NASILJA

U različitim životnim fazama deca su podložna riziku od različitih oblika nasilja. Još **pre rođenja**, može doći do rodno zasnovanog nasilja u obliku koji najdramatičnije oslikava rodnu nejednakost i manju društvenu vrednost ženskog roda: do selektivnog abortusa. **U prvim godinama života**, isti društveni uzroci mogu dovesti do infanticida ženskog deteta, emotivnog i psihičkog zlostavljanja i različitih oblika zanemarivanja. U društвima u kojima su prisutne tradicionalne prakse štetne po njih, devojčice bivaju podvrgнуте genitalnom sakаćenju ili prisiljene na rani ulazak u brak. To je i doba kada su ranjive na nasilje u porodici i kada do izražaja počinje da dolazi nejednak pristup obrazovanju devojčicama i dečacima. Dečaci su više podvrgnuti fizičkom nasilju, devojčice psihičkom i emocionalnom.

U adolescenciji, sa izlaskom iz okvira primarne porodice, devojke se susreću sa nasiljem u emotivnim vezama, u opasnosti su od trgovine ljudima i od prisilne prostitucije. Dečaci tog uzrasta mogu da budu prisilno regrutovani tokom oružanih borbi, odnosno da postanu izloženi nasilju zbog pristupanja bandama ili učešća u kriminalnim aktivnostima, posebno ukoliko žive u društvenim slojevima koje odlikuje siromaštvo, neizvesnost i nedostatak

¹⁴⁹ Iako žene i devojčice često dele zajednička iskustva rodno zasnovanog nasilja, devojčice su dodatno ugrožene zbog svoje starosti. Takođe, u istraživanjima su često obuhvaćene rodno neutralnom oznakom *deteta*, što može da prikrije njihovu specifičnu ranjivost u odnosu na dečake. Prema: Augustine S. J. Park, „Other Inhumane Acts: Forced Marriage, Girl Soldiers and the Special Court for Sierra Leone“, u: *Social & Legal Studies*, Vol. 15, No. 3, 2006, str. 316.

¹⁵⁰ Posebno je važno u istraživanje uključiti i rodno zasnovano nasilje nad muškarcima i dečacima jer je njima, zbog društvene stigme i uvreženih rodnih uloga, teže da govore o sopstvenim iskustvima nasilja, te se takvi slučajevi retko prijavljaju nadležnima i malo je podataka o njima. Prema nekim procenama, između 30 i 80 procenata žrtava ne podeli svoje iskustvo seksualnog zlostavljanja dok ne odrastu, a broj onih koji se nikada ne progovore o tome ne može da se proceni. Studije pokazuju da su procenti neprijavljivanja seksualnog nasilja za dečake još veći. Prema: UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, UNICEF, 2014, str. 62–63. Osim toga, u najvećem broju istraživanja rodno zasnovanog nasilja u kriznim situacijama koristi se metodologija koja se ne zasniva na reprezentativnom uzorku, a istraživanja na nivou cele populacije još se redje sprovode. Podaci na koje se međunarodne institucije pozivaju mahom reflektuju prijavljene slučaje, one koji su poznati na osnovu postojećih izveštaja, što predstavlja samo mali deo stvarne zastupljenosti rodno zasnovanog nasilja u društvu. Navedeno prema: Lindsay Stark and Alastair Ager, „A Systematic Review of Prevalence Studies of Gender-Based Violence in Complex Emergencies“, u: *Trauma, Violence and Abuse*, Vol. 12, No. 3, 2011, str. 127–134.

¹⁵¹ UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 11.

životnih opcija¹⁵². Prema nekim procenama, 70% žrtava ubistava mlađih od 20 godina u svetu čine dečaci¹⁵³.

Rodno zasnovano nasilje se javlja u svim društvima, međutim, dodatni faktori kao što su etnička pripadnost, kulturne prakse, socioekonomski faktori i širi društveni uslovi povećavaju rizik da dete postane žrtva rodno zasnovanog nasilja. **Uzroke rodno zasnovanog nasilja¹⁵⁴** možemo naći u samoj definiciji pojma, koja u prvi plan stavlja specifičnu ranjivost *zasnovanu na rodnom identitetu*. Rodna nejednakost diskriminiše devojčice od najranijih godina u pogledu nejednakog pristupa resursima i donošenju odluka o sopstvenoj судбини. Primer za to je nejednaki pristup obrazovnom sistemu u društvima u kojima se uloga žena svodi na porodičnu sferu, te se na njihovom školovanju ne insistira, jer se na devojčice gleda isključivo kao na buduće žene i majke. U mnogim kulturama prisutna su verovanja, norme i običaji koji daju legitimnost rodno zasnovanom nasilju, a neki oblici takvih tradicionalnih praksi, poput nasilja zbog miraza i bacanja kiseline u lice, pogađaju isključivo devojčice i žene.¹⁵⁵ Rodno zasnovano nasilje je posebno prisutno u društvima u kojima ljudska prava, odnosno ljudska prava žena i prava deteta nemaju jasnu pravnu i institucionalnu zaštitu. Osim toga, tokom društvenih nemira, faktori koji su u osnovi rodno zasnovanog nasilja dobijaju na snazi, što dovodi do veće učestalosti i brutalnijeg karaktera rodno zasnovanog nasilja.¹⁵⁶

- Između 500 miliona i 1,5 milijarda dece je pogodjeno nasiljem.
- Prema demografskim projekcijama, današnjem svetu „nedostaje“ više od 60 miliona devojčica i žena, što je rezultat selektivnog abortusa, infanticida ili zanemarivanja devojčica.
  - 5000 devojaka i žena biva ubijeno svake godine u zločinima zbog „povrede časti“.
  - 100-130 miliona žena i devojčica širom sveta podvrgnuto je genitalnom sakacenju.
  - Prema procenama iz 2011. godine, u svetu je bilo 250.000 aktivne dece vojnika a 40% su bile devojčice¹
  - U poslednjih 15 godina, svake godine 1,2 miliona dece su žrtve trgovine ljudima.
  - 2 miliona devojčica starosti od 5 do 15 godina svake godine postane deo seksualnog tržišta.
  - Dve trećine nepismenih na svetu čine žene. Više od 100 miliona dece ne pohađa osnovnu školu, među kojima je više devojčica nego dečaka.

Iskustvo rodno zasnovanog nasilja može imati brojne **posledice po fizičko zdravlje¹⁵⁷** pogodjene osobe. One idu od fatalnih: ubistvo ili posledično samoubistvo žrtve, mortalitet

¹⁵² Lori L. Heise, Jacqueline Pitanguy and Adrienne Germain, „Violence against Women: The Hidden Health Burden“ (discussion řaper), The World Bank, Washington D.C, 1994.; Benjamin and Murchison, *op. cit*, str. 5; UNHCR (2003), *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, *op. cit*, str. 20.

¹⁵³ UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, *op. cit*, str. 34.

¹⁵⁴ UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Person*, *op. cit*, str. 21–22.

¹⁵⁵ Save the Children, *Children and Gender-Based Violence: An overview of existing conceptual frameworks*, Save the Children, 2007, str. 1.

¹⁵⁶ Benjamin and Murchison, *op. cit*, str. 4.

¹⁵⁷ Ostatak ovog poglavlja, koji razmatra posledice rodno zasnovanog nasilja po fizičko i psihičko zdravlje, kao i na društvenu integriranost pojedinca, napisan je na osnovu informacija iz publikacije UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, *op. cit*, str. 23–24.

majke i odojčeta kao posledica ranog braka i trudnoće, mortalitet usled zaraženosti AIDS-om kao posledica silovanja predstavljaju samo neke od primera. Nefatalne posledice mogu biti akutne i hronične – od akutnih povreda, šoka, bolesti i infekcija, do dugotrajne onesposobljenosti i različitih hroničnih bolesti i simptoma (hronični bolovi, poremećaji spavanja i ishrane, reproduktivni problemi itd.).

Pored fizičkog zdravlja, rodno zasnovano nasilje urušava i **psihičko zdravlje** pojedinca, dovodi do raznih oblika depresije, anksioznosti, straha, besa, osećaja sramote, nesigurnosti, samoprezira i samooptuživanja, posttraumatskog stresa, suicidalnih misli i poremećaja u ponašanju.

Šire **društvene posledice** podrazumevaju okrivljavanje žrtve (u svakodnevnom životu u neposrednom okruženju, ali i na sudovima, ukoliko je pravni sistem države slab), gubitak društvenih funkcija usled stigme, odbačenost i izolaciju, isključivanje dece iz obrazovnog sistema, posledice po bezbednost, povećanje rodnih nejednakosti i feminizaciju siromaštva.

III. RODNO ZASNOVANO NASILJE U KRIZNIM SITUACIJAMA I U IZBEGLIČKOM KONTEKSTU

Rodno zasnovano nasilje je oduvek bilo nezaobilazan činilac ratova i kriznih situacija, bilo kao smišljena strategija poniženja u formi silovanja, mučenja i seksualnog nasrtanja ili kao propratna pojava ratnih operacija i raspada društvenog sistema. U doba društvenih kriza, ratova, prisilnih migracija ili prirodnih katastrofa ranjivost na nasilje se povećava, posebno kod žena i dece izmeštenih iz porodičnih struktura i lokalne zajednice. Kršenja ljudskih prava žena i dece češće se dešavaju tokom društvenih kriza, čak i kada činovi nasilja nisu usmereni direktno na njih, što umanjuje mogućnost njihove zaštite.¹⁵⁸

➤ Počinioci rodno zasnovanog nasilja nad izbeglicama

U većini slučajeva rodno zasnovanog nasilja nad izbeglicama¹⁵⁹ reč je o osobi ženskog roda koja je žrtva¹⁶⁰, dok je počinilac muškarac. Rodno zasnovano nasilje nad dečacima i odraslim muškarcima takođe većim delom uključuje počinioce muškog roda. Tipično, počinioci rodno zasnovanog nasilja nad izbeglicama su:

1) **Intimni partneri**, budući da je u većini društava iz kojih dolaze izbeglice u praksi neravnoteža u odnosima moći između polova, te je prihvaćena rodna uloga muškaraca koji

¹⁵⁸ Benjamin and Murchison, *op. cit.*, str. 5–8.

¹⁵⁹ Prema publikaciji UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, *op. cit.*, str. 14–15. U ovoj publikaciji pod pojmom izbeglica uključeni su i tražioci azila, povratnici i interno raseljeni i to ne samo odrasli već i deca. Deci je posvećeno posebno poglavje. Kontekst uključuje ne samo situaciju u zemlji porekla, već i situaciju na putu, u prihvatnim centrima, centrima za izbeglice i azilante. Treba napomenuti da je sintagma „seksualno i rodno zasnovano nasilje“ napuštena u novijim publikacijama, jer se smatra da se njom implicira da je seksualno nasilje poseban fenomen koji nije zasnovan na rodnim osnovama i nejednakosti.

¹⁶⁰ U publikacijama koje se bave rodno zasnovanim nasiljem često se ističe da je poželjno umesto pojma *victim* koristiti pojam *survivor*, kako bi se izbegla dodatna viktimizacija i pasivizacija žrtve (UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, *op. cit.*, str. 6). U srpskom jeziku ne postoji direktni pandan tome koji bi bio jednak efektan, ali se može koristiti konstrukcija *osoba sa iskustvom rodno zasnovanog nasilja*.

donosi odluke. Moć koja proizlazi iz ove uloge često se manifestuje kroz diskriminaciju žena, a delom i kroz nasilje;

- 2) Članovi porodice, bliske rodbine ili prijatelji.** Devojčice su podložnije rodno zasnovanom nasilju u porodici i od strane bliske rodbine i prijatelja. Ovi oblici kršenja ljudskih prava često ne bivaju prijavljeni upravo jer kao počinioce uključuju osobe od poverenja. Štetne tradicionalne prakse se takođe često sprovode sa znanjem i dopuštenjem članova porodice i u njenim okvirima;
- 3) Uticajni članovi zajednice** (nastavnici, lideri, političari) u poziciji su da činovima rodno zasnovanog nasilja zloupotrebe moć, autoritet, kao i poštovanje i ugled koje uživaju u okviru zajednice. U takvim slučajevima, osobe nad kojima se vrši nasilje posebno oklevaju da ga prijave, plašeći se posledica do kojih prijavljivanje uticajnih osoba može dovesti;
- 4) Snage bezbednosti, vojnici i mirovne snage**, osim što su zaduženi za očuvanje bezbednosti u izbegličkom kontekstu, ujedno su otelovljenje moći i u poziciji da odobre ili zabrane pristup određenim uslugama i privilegijama, kao i ostvarenju prava izbeglog stanovništva. Mnoge publikacije ukazuju na akutnu ugroženost žene i dece upravo u izbegličkim kampovima.¹⁶¹ U nekim slučajevima vojnici i snage bezbednosti sprovode rodno zasnovano nasilje, posebno nad devojčicama i ženama kojima je cilj da pređu granicu, obezbede ličnu sigurnost i ostvare svoja prava;
- 5) Humanitarni radnici**, zaposleni u nacionalnim i međunarodnim humanitarnim organizacijama, nevladinim i drugim organizacijama, takođe su u poziciji da zloupotrebe moć i autoritet koju imaju u izbegličkom kontekstu i postanu počinioci rodno zasnovanog nasilja.
- 6) Država, kroz svoje institucije**, doprinosi održanju rodnih nejednakosti u društvu, institucionalnim nasiljem i diskriminatornim praksama, kao što su uskraćivanje prava na zdravstveno osiguranje, nejednake naknade za rad i opstrukcija pravde u procesuiranju slučaja rodno zasnovanog nasilja.¹⁶²

➤ Faktori koji povećavaju izloženost prisilnih migranata rodno zasnovanom nasilju

Specifični faktori rizika za izbeglice i tražioce azila povezani su sa njihovom ličnom situacijom koju karakteriše nedostatak sigurnosti i slom čvrstih društvenih struktura, izmeštanje iz dotadašnjeg životnog okvira, veća zavisnost od drugih ljudi i institucija, manjak alternativa za poboljšanje trenutnog socioekonomskog statusa, psihičke traume i stres kao posledice konfliktta, poremećeni odnosi u porodici i zajednici, ali i nepoznavanje sopstvenih prava i ograničen pristup sistemima njihove zaštite.

Kada je reč o pravnom okviru i praksama u zemlji porekla i zemlji destinacije, rizici mogu da leže u nepostojanju zakona koji tretiraju rodno zasnovano nasilje ili kada oni postoje – u nedostatku poverenja u institucije zadužene za njihovo sprovođenje, bilo zbog jakih uticaja tradicionalnih normi i praksi, bilo zbog loše prakse i neefikasnih institucija (nedostatak volje

¹⁶¹ Tokom istraživanja iz 2002. godine u svetskoj javnosti rašireno je saznanje o seksualnom zlostavljanju i eksploraciji interno raseljenih žena i dece, posebno devojčica od strane humanitarnih radnika i mirovnih snaga u Zapadnoj Africi. Navedeno prema: Tina Hyder and Johanna Mac Veigh, „Gender-based violence against children in emergencies: Save the Children UK's response“, u: *Gender and Development*, Vol. 15, No. 1, 2007, str. 81, 85.

¹⁶² UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 14–15.

da se zakoni sprovode u delo, mali broj slučajeva krivičnog gonjenja nasilnika, fizički otežan pristup policiji i sudovima, nedostatak rodno osetljivih procedura itd).¹⁶³

➤ Rodno zasnovano nasilje nad pripadnicima muškog pola u kriznim situacijama

Oružani sukobi i nasilje nad ženama i devojčicama često idu zajedno, ali ono o čemu se mnogo manje govori i zna su rizici muškaraca i dečaka da postanu žrtve rodno zasnovanog nasilja u istom kontekstu. Uprkos oklevanju žrtava nasilja da svoje iskustvo prijave, tokom proteklih decenija, slučajevi seksualnog nasilja nad pripadnicima muškog pola zabeleženi su u preko 50 oružanih sukoba i u izbegličkom kontekstu povezanim sa sukobima širom sveta.¹⁶⁴ Ovi oblici nasilja javljaju se u različitim kontekstima: od ratova između država, građanskih ratova do lokalizovanih konfliktata, uključujući i zemlje iz kojih dolaze tražioci azila u Srbiji.¹⁶⁵

Pripadnici muškog pola mogu da budu izloženi rodno zasnovanom nasilju kada se ne uklapaju u način na koji se maskulinitet shvata u njihovom društvu ili mogu postati žrtve seksualnog nasilja kao deo ratne strategije poniženja ugrožavanjem njihove „muškosti“. Najčešće zastupljeni oblici seksualnog nasilja nad muškarcima i starijim dečacima u društвima prožetim sukobima su silovanje, genitalno sakaćenje, kastracija tokom zarobljeništva, kao i psihičko mučenje primoravanjem da posmatraju silovanja bliskih osoba ili da u njima sami učestvuju.¹⁶⁶

Muškarci i dečaci su u ranjivom položaju tokom ratnih operacija, u pritvoru i zarobljeništvu, u područjima iz kojih se civilni regrutuju ili kao žrtve otmica i prisilnih regrutacija. Seksualno nasilje nad pripadnicima muškog roda događa se i u izbegličkom kontekstu i u zemlji azila, naročito ukoliko ne postoje adekvatni uslovi za život i ekonomsku sigurnost, pa kao i žene i devojčice, oni mogu postati žrtve seksualnog zlostavljanja i eksploracije u zamenu za hranu i krov nad glavom.¹⁶⁷

Seksualno zlostavljanje dečaka je jedno od najređe prijavljivanih i tretiranih oblika rodno zasnovanog nasilja nad decom, a položaj tih dečaka posebno otežavaju društvena stigmatizacija, rodne uloge i kulturni tabui koji se vezuju za homoseksualnost. Seksualno nasilje nad dečacima može da se tumači i kao vid napada na njihov rodni identitet – tim činovima se oni „feminizuju“ i dovode u podređenu poziciju. Do preciznih podataka je teško doći, ali se radi ilustracije obično navodi procena Svetske zdravstvene organizacije iz 2002. godine da 150 miliona devojčica i 73 miliona dečaka do svoje 18. godine doživi neki oblik seksualnog nasilja.¹⁶⁸

U pojedinim analizama¹⁶⁹ uobičajeno razumevanje rodno zasnovanog nasilja se proširuje, ukazujući na to da se u ratnim situacijama ono može ispoljavati i u vidu rodno specifične ranjivosti muškaraca, ne samo dečaka, na prisilno regrutovanje u ratne trupe. Istoče se da se

¹⁶³ Ibid, str. 22.

¹⁶⁴ Wynne Russell, „Sexual violence against men and boys“, u: *Forced Migration Review*, Vol. 27, 2007, str. 22–23.

¹⁶⁵ Bežanje od progona, nasilne regrutacije i oružani sukobi su najčešći razlozi koje tražioci azila u Srbiji navode za napuštanje svojih ognjišta. Izvori: Izveštaj APC-CZA, *Tražioci azila i iregularni imigranti u Srbiji: fenomen, problemi potrebe, očekivanja, profil*, APC-CZA, 2013, str. 18; APC-CZA, *Analiza – tražioci azila u Srbiji i srpski azilanti u Evropi*, APC-CZA, 2013, str. 10.

¹⁶⁶ R. Charli Carpenter, „Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations“, u: *Security Dialogue*, Vol. 37, No. 1, 2006, str. 83–103.

¹⁶⁷ UNHCR, *Working with Men and Boy Survivors of Sexual and Gender-based Violence in Forced Displacement*, UNHCR, 2012.

¹⁶⁸ Podatak naveden na zvaničnoj veb strani UNICEF-a, dostupno na: http://www.unicef.org/protection/57929_58006.html, 15. oktobar 2014.

¹⁶⁹ Carpenter, op. cit.

uporno zanemaruje da su, i pored velikog broja žena i dece žrtava, u najvećem broju žrtve ratnih dejstava ipak vojnici muškarci i da je upravo to odlika rodno zasnovanog nasilja¹⁷⁰: shvatanje da je prirodno da je uloga muškaraca (*a ne žena*) u skladu sa njihovim maskulinim rodnim identitetom da učestvuju u oružanim borbama.

IV. SPECIFIČNI RIZICI KOJI POGAĐAJU DECU TRAŽIOCE AZILA TOKOM IZBEGLIČKOG CIKLUSA

Nasilje nad decom predstavlja svakodnevnu pojavu i nije ograničeno samo na krizne situacije.¹⁷¹ Deca su grupa bez velike društvene moći, te postoji veća verovatnoća da zbog svog nezaštićenog položaja postanu žrtve nasilja.¹⁷² Nedostaje im životno iskustvo, znanje, a u mnogim slučajevima i fizička snaga, zbog čega mogu da postanu luke mete nasilnika. U zavisnosti od starosnog doba i stadijuma psihofizičkog razvoja, dete ne može u potpunosti da poima škodljivu prirodu nekih oblika ponašanja kojima je izloženo, tako da je i granica između prisile i pristanka u njihovoј svesti često nejasna.¹⁷³

Rodno zasnovano nasilje javlja se i kao vid vaspitanja dece u porodicama i obrazovnim institucijama, a rodni aspekt se ogleda u odabiru oblika nasilja koje će se nad detetom vršiti: fizičko kažnjavanje se češće sprovodi nad dečacima, dok devojčice trpe psihičko zlostavljanje kako bi se ponašale u skladu sa rodnim stereotipima. Dečaci se fizički zlostavljaju i na osnovu tradicionalnog shvatanja da će tako izrasti u „prave muškarce“.¹⁷⁴ Deca koja odrastaju sa iskustvom nasilja neretko u daljem životu postanu neosetljiva na svoju i tuđu patnju: to iskustvo ih može naučiti da, kao žrtve nasilja, na njega u budućnosti gledaju kao na legitiman način za ostvarivanje svojih ciljeva.¹⁷⁵

Konflikti destabilizuju društvene, porodične i obrazovne strukture, što vodi slabljenju mehanizama koji u normalnim okolnostima pružaju zaštitu od nasilja. Deca iz društava pogodenih oružanim konfliktima, a deca tražioci azila uglavnom dolaze upravo iz takvih zemalja, u situaciji su da postanu žrtve eskaliranja svih oblika nasilja¹⁷⁶, ne samo od strane neprijateljskih snaga, već i od ljudi iz njihovog neposrednog okruženja.¹⁷⁷

---

¹⁷⁰ Posebno ako se uzme definicija prema kojoj je rodno zasnovano nasilje ono koje je usmereno na osobu, *na osnovu njegove ili njene specifične rodne uloge u društvu* (Human Rights Watch 2002, navedeno u Carpenter, *op. cit*, kurziv dodat).

¹⁷¹ Detaljni statistički podaci o nasilju nad decom mogu da se nađu u publikaciji UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, *op. cit*.

¹⁷² Hyder and Mac Veigh, *op. cit*, str. 82.

¹⁷³ UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, *op. cit*, str. 61.

¹⁷⁴ Save the Children, *Children and Gender-Based Violence: An overview of existing conceptual frameworks*, *op. cit*, str. 1.

¹⁷⁵ *Ibid*, str. 7.

¹⁷⁶ Razorne posledice rata u Siriji, dokumentovane su kroz pojedinačne priče dece u publikaciji Save the Children, *Untold atrocities. The stories of Syria's children*, Save the Children, 2014.

¹⁷⁷ Hyder and Mac Veigh, *op. cit*, str. 83.

Najčešći oblici rodno zasnovanog nasilja nad decom prisilnim migrantima, pa tako i nad decom tražiocima azila, su štetne tradicionalne prakse legitimisane društvenim normama (prisilni i rani brakovi, nasilje zbog miraza i „časti“), trgovina ljudima, dečija prostitucija, seksualna eksploracija i nasilje u porodici.¹⁷⁸

Određene grupe dece u izbeglištvu posebno su ranjive na rodno zasnovano nasilje, to su: deca bez pratnje, deca koja su prinuđena da rade, deca u pritvoru i zarobljeništvu, deca vojnici, adolescenti, majke tinejdžerke, deca rođena kao posledica silovanja, dečaci sa iskustvom seksualnog nasilja, deca počinoci nasilja i deca sa posebnim potrebama.¹⁷⁹

Tabela 8: Rodno zasnovano nasilje nad decom tokom izbegličkog ciklusa¹⁸⁰

Nasilje u zemlji porekla	Nasilje na putu	Nasilje u zemlji azila
Štetne tradicionalne prakse (genitalno sakraćenje, rani brakovi i trudnoće, opasni obredi prelaza)	Seksualni napadi drumskih razbojnika ili graničara	Seksualno nasilje kao posledica iznude i zloupotrebe moći
Prisilna regrutacija (deca ratnici)	Prostitucija u zamenu za prelazak granice	Povećanje nasilja u porodici zbog neizvesne životne situacije
Dečiji rad	Otmice i trgovina ljudima od strane krijućih	Prisilna prostitucija zbog nesigurne ekonomske situacije porodice
Prisilna prostitucija	Eksploatacija i dečiji rad	Ponovno uspostavljanje štetnih tradicionalnih praksi
Prinudni brakovi		Pritvor, krivično gonjenje, repatrijacija bez obezbeđene lične sigurnosti ¹⁸¹
Seksualno zlostavljanje dečaka		
Otmice i silovanja devojčica		

¹⁷⁸ UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 75–77.

¹⁷⁹ Ibid, str. 69, detaljnije na stranama 71–75.

¹⁸⁰ Na osnovu tabele sa oblicima nasilja karakterističnih za različite faze izbegličkog ciklusa date na strani 20 publikacije *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons* (UNHCR, 2003), prilagođeno i dopunjeno za potrebe ovog istraživanja.

¹⁸¹ Daniela Reale, *Away from Home: Protecting and supporting children on the move*, Save the Children UK, 2008, str. 12.

- Rodno zasnovano nasilje u zemlji porekla

➤ **Deca podvrgnuta štetnim tradicionalnim običajima**

U okvirima zajednice u kojoj žive i u neposrednom porodičnom kontekstu, deca, a naročito devojčice, mogu da budu podvrgnuta tradicionalnim običajima štetnim po njihovo zdravlje, kao što su žensko genitalno sakaćenje, nasilje zbog miraza i nasilje zbog povrede „časti“. **Rani i prisilni brakovi** takođe potпадaju pod štetne tradicionalne prakse, kao i teški oblici rodno zasnovanog nasilja - **selektivni abortus** i **infanticid ženskog deteta**. Iako je uvreženo shvatanje da žene čine većinu svetske populacije, danas postoji prihvaćena teza da zbog rodne nejednakosti i većeg društvenog značaja muškog deteta u nekim delovima sveta, na nivou svetske populacije zapravo „nedostaje“ **100 miliona žena**¹⁸².

Kada je reč o drugim oblicima štetnih tradicionalnih praksi, prema nedavnoj studiji UNICEF-a¹⁸³, više od 130 miliona devojčica i žena doživelo je **žensko genitalno sakaćenje** u 29 zemalja Afrike i Bliskog Istoka u kojima su takve prakse najraširenije. Ova praksa podrazumeva delimično ili potpuno uklanjanje eksternih ženskih genitalija ili sakaćenje ženskih polnih organa bilo iz kulturnih, religijskih ili drugih neterapeutskih razloga. Žensko genitalno sakaćenje se obično sprovodi tokom detinjstva, ali može biti ponavljano i tokom životnog veka (nakon porođaja ili nakon iskustva seksualnog zlostavljanja). Procenjuje se da je 30 miliona devojčica u riziku da bude podvrgnuto genitalnom sakaćenju do svog 15-og rođendana, a da će ako se održi sadašnja stopa, čak i do 63 miliona devojčica njemu biti izloženo do 2050.¹⁸⁴

Nasilje zasnovano na povredi časti podrazumeva nasilje u porodicama i društвima u kojima vladaju striktne patrijarhalne norme, koje se opravdava zaštitom društvenih vrednosti i tradicionalno shvaćene „časti“, odnosno „sramote“. Većinu žrtava ovih oblika nasilja čine mlade žene, dok su počinioci tipično njihovi srodnici (najčešće otac, brat ili bliski muški srodnik).¹⁸⁵ Devojčice mogu da postanu žrtve **nasilja zbog miraza**, nekad i sa smrtnim ishodom, kao posledica sukoba dve porodice oko visine miraza sa kojim devojka ulazi u brak.¹⁸⁶ U nekim zemljama sveta postoji i običaj **bacanja kiseline u lice** kao oblik kažnjavanja koji pogađa i decu, a posebno devojčice. Razlozi mogu biti brojni, od odbijanja prosidbe ili seksualnog odnosa, preko sukobljavanja oko zemlje, do pretpostavljenog neverstva ili ljubomore počinioca.¹⁸⁷

Tradisionalne prakse mogu biti štetne i za dečake, posebno u kulturama u kojima postoje opasni **rituali vezani za obrede prelaza**¹⁸⁸ u kojima su dečaci primorani da učestvuju kako bi, po običajima svoje kulture, prešli u odraslo doba, a koji, između ostalog, obuhvataju

¹⁸² Između ostalog, obrazloženje teze je dostupno na: Amartya Sen, „More Than 100 Million Women Are Missing”, *The New York Review of Books*, 20. December 1990; kao i u novijoj raspravi kod: Stephan Klasen and Claudia Wink, „Missing women”: Revisiting the debate, u: *Feminist Economics*, Vol. 9, No. 2–3, 2003, str. 263–299.

¹⁸³ UNICEF, *Female Genital Mutilation/Cutting: What might the future hold?*, UNICEF, 2013.

¹⁸⁴ *Ibid.*

¹⁸⁵ Navedeno na osnovu: Aisha K. Gill and Avtar Brah, „Interrogating cultural narratives about ‘honour’-based violence“, u: *European Journal of Women’s Studies*, Vol. 21, No. 1, 2014, str. 72–86.

¹⁸⁶ O nasilju zbog miraza pogledati brošuru “Harmful traditional practices affecting women & girls”, dostupno na: https://static1.squarespace.com/static/536c4ee8e4bob60bc6ca7c74/t/54b561ebe4bo2a643c1c7ac6/1421173227982/GA_DN+Harmful+Traditional+Practices.pdf, 20. novembar 2014

¹⁸⁷ Baza podataka United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, stranica o napadima kiselinom, dostupno na: <http://www.endvawnow.org/en/articles/607-acid-attacks.html>, 20. novembar 2014

¹⁸⁸ Save the Children, *Children and Gender-Based Violence: An overview of existing conceptual frameworks*, op. cit, str. 23–24.

tetoviranje, skarifikaciju i druge nasilne promene na telu, premlaćivanje i učešće u ritualnim „ratničkim“ kampovima.¹⁸⁹ Seksualno zlostavljanje dečaka (često mlađih od 13 godina) se ispoljava u Avganistanskom tradicionalnom običaju **bača bazi** (bacha bazi), koji podrazumeva seksualnu eksploraciju dečaka iz siromašnih društvenih slojeva, tokom koje se oni primoravaju da nose žensku odeću, igraju za grupe muškaraca i koriste kao seksualno roblje.¹⁹⁰

➤ Deca prisilno regrutovana tokom oružanih sukoba

U situaciji društvenog konflikta dešava se da deca budu oteta i prisilno regrutovana ili da se sama pridruže oružanim snagama kako bi obezbedila sigurnost ili prihode svojoj porodici. Većina dece vojnika pripada starosnoj grupi između 14 i 18 godina.¹⁹¹ Širom sveta, države ili pobunjeničke snage regrutuju decu i uvode ih u oružane sukobe u kojima deca dolaze u situaciju da nose oružje, budu iskorišćeni kao bombaši samoubice, učestvuju u ratnim pljačkama, postavljaju mine, prenose informacije i idu u izvidnicu, kao i da budu seksualno roblje, ubijaju ili budu ubijena. Nepotrebno je isticati nivoe nasilja i traume kojima ta deca mogu da budu izložena.¹⁹² Deca vojnici su često lišena zadovoljenja osnovnih životnih potreba kao što su hrana i odmor. Nad njima se vrši fizičko nasilje ako naprave grešku, ne postupaju u skladu sa naređenjima ili pokušaju da pobegnu.¹⁹³

Deca vojnici su često žrtve terora i prisile pretnjama, fizičkim zastrašivanjem, navođenjem na upotrebu nedozvoljenih supstanci i alkohola i indoktrinacijom. Njihov položaj je otežan time što, zbog svog razvojnog doba, deca uključena u oružane snage mogu da razviju mehanizme psihološke identifikacije sa nadređenima i emotivno postati zavisni od njih.¹⁹⁴ Istraživanje dece vojnika u jednom od težih oružanih sukoba u Africi, pokazalo je kako su dečaci sistematski i nasilno pretvarani u vojnike, stvarajući „militarizovani maskulinitet“ koji se ispoljavao u nasilničkom ponašanju, težnji za dominacijom i fizičkim i seksualnim ugrožavanjem civila, posebno devojčica i žena.¹⁹⁵

➤ Devojčice otete i primorane na prisilne brakove tokom ratnih dejstava

U ratom zahvaćenim zemljama, devojčice su u opasnosti da postanu žrtve seksualnog nasilja, bilo da je reč o silovanju počinjenom od strane neprijateljskih snaga, bilo da su počinioći njihovi muški sunarodnici. Neretko se devojčice regrutuju kako bi služile kao objekti seksualnog „oduška“ za ratnike. Primera radi, građanski rat u državi Sijera Leone postao je poznat po raširenom učešću dece vojnika u sukobima, uključujući otete devojčice primorane na prisilne brakove. Prema nekim podacima, 75% otetih devojčica bilo je podvrgnuto

¹⁸⁹ Marilyn Thomson et al, *Rights of Passage. Harmful cultural practices and children's rights*, Save the Children, 2003, dostupno na: <http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/Rights-of-Passage.pdf>, 22. septembar 2014.

¹⁹⁰ Jane E. Thorson, *Forgotten no more: Male child trafficking in Afghanistan*, HAGAR, 2014, dostupno na: <http://hagarinternational.org/international/files/20140403-Forgotten-No-More1.pdf>, 22. septembar 2014

¹⁹¹ Hyder and Mac Veigh, *op. cit*, str. 85.

¹⁹² Carrie E. Kimmel and Jini L. Roby, „Institutionalized child abuse: The use of child soldiers“, u: *International Social Work*, Vol. 50, No. 6, 2007, str. 740–754.

¹⁹³ Whitman and Fleishman, *op. cit*.

¹⁹⁴ Kimmel and Roby, *op. cit*, str. 746.

¹⁹⁵ Jill Trenholm, Pia Olsson, Martha Blomqvist and Beth Maina Ahlberg, „Constructing Soldiers from Boys in Eastern Democratic Republic of Congo“, *Men and Masculinities*, Vol. 16, No. 2, 2012.

seksualnom nasilju. Po prvi put u istoriji međunarodnog prava, prisilni brak je označen kao zločin protiv čovečnosti na Specijalnom sudu za Sijera Leone.¹⁹⁶

Termin „prsilni brak“ može da se posmatra i kao eufemizam za seksualno ropstvo i prisilni domaći rad devojčica. Osim obavljanja mnogih zadataka koje dečaci vojnici rade, devojčice vojnici imaju dodatne dužnosti – da kuvaju, čiste i pružaju seksualne usluge. One su u posebno osetljivom položaju i zbog mogućnosti da ostanu trudne. Ugroženo je i njihovo zdravlje i zdravlje deteta, a ciklus rodno zasnovanog nasilja može da se nastavi kada se, nepripremljene na situaciju u kojoj su se našle, devojčice odluče da indukuju abortus, napuste bebu i, u nekim slučajevima, čak i da počine infanticid.¹⁹⁷

- **Rodno zasnovano nasilje na putu**

➤ **Deca bez pratnje i deca odvojena od roditelja**

Više od 25.300 zahteva za azil tokom 2013. godine u 77 država sveta¹⁹⁸ podnela su deca bez pratnje i deca odvojena od roditelja, najviše poreklom iz Avganistana¹⁹⁹, Južnog Sudana i Somalije. To je najveći broj od 2006. godine, otkako se beleže takvi podaci. Budući da im neretko nedostaje odrasla osoba od poverenja koja bi im pomogla u rizičnim situacijama, deca bez pratnje su više podložna seksualnoj eksploraciji, regrutaciji, otmici i trgovini ljudima.²⁰⁰ U riziku su od prinudnog i dečijeg rada, kao i od drugih oblika nasilja i eksploracije.

➤ **Pritisak na ulazak u rane brakove**

Osim rizika u zemljama porekla u kojima je rani brak ustaljena praksa, ugrožene su i devojčice u izbegličkim i centrima za azil. Nepovoljna ekonomска situacija tokom izbeglištva može da primora porodice da zaposle mušku decu, a žensku udaju kako bi se izdržavali ili kako bi ih zaštitili od seksualnog nasilja.²⁰¹ Kao jedan od novijih primera mogu da se navedu medijski izveštaji i upozorenja nevladinih organizacija na slučajevе rodno zasnovanog nasilja u određenim izbegličkim centrima u Jordanu u kojima je smešten veliki broj ljudi izmeštenih zbog konflikta u Siriji, uključujući seksualnu eksploraciju žena i dece, kao i rane brakove devojčica.²⁰² Rani brakovi nisu bili retka pojava u Siriji ni pre krize - prema podacima iz 2011. godine, 13% devojčica mlađih od 18 godina bilo je u braku.²⁰³ Zvanične statistike, međutim,

---

¹⁹⁶ Amnesty International, *Sierra Leone: Rape and Other Forms of Sexual Violence against Girls and Women*, Amnesty International, 2001.

¹⁹⁷ Park, *op. cit.* str. 323.

¹⁹⁸ UNHCR, *Global Trends: War's Human Cost*, UNHCR, 2013, str. 3.

¹⁹⁹ O položaju maloletnih Avganistanaca na putu bez pratnje više u studiji: UNHCR, *Trees only move in the wind*, UNHCR, 2010.

²⁰⁰ UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, *op. cit.* str. 68.

²⁰¹ Save the Children, *Too Young to Wed*, The Save the Children Fund, London, 2014.

²⁰² UN Women, *Gender-based Violence and Child Protection among Syrian Refugees in Jordan, with a Focus on Early Marriage*, United Nations, 2013. Ovo istraživanje nije nedvosmisleno ukazalo na izrazito povećanje ranih brakova u odnosu na situaciju pre napuštanja Sirije, ali mnogi ispitanici su podelili svoja strahovanja da je, otkako su u Jordanu, veća verovatnoća da se devojčica uda za mnogo starijeg muškarca zbog uverenja da će on moći da joj pruži zaštitu.

²⁰³ UNICEF, *The State of the World's Children*, UNICEF, 2013, str. 142.

ukazale su na porast registrovanih²⁰⁴ brakova u sirijskoj izbegličkoj populaciji u Jordanu u kojima je supruga bila mlađa od 18 godina, prvo na 18% u 2012, a zatim na 25% u 2013. godini.²⁰⁵

Iako se kao jedan od razloga za udaju devojčica navodi njihova zaštita od seksualnog nasilja do kojeg dolazi tokom društvenih sukoba i u nesigurnom izbegličkom kontekstu, kao i njihovo materijalno obezbeđivanje, istraživanja širom sveta pokazuju da su posledice ranih brakova po njih vrlo često upravo suprotne od nameravanih.²⁰⁶ Devojčice koje se udaju pre svoje 18. godine u većem su riziku da postanu žrtve nasilja u porodici nego one koje se udaju punoletne. Takođe, devojčicama u ranim brakovima često je uskraćen pristup obrazovanju i sledstveno tome ostaju u okvirima siromaštva.²⁰⁷ Rani brakovi mogu da dovedu do toga devojčice završe potpuno izolovane od svoje porodice i prijatelja, time i lišene psihološke podrške. Ovakva situacija utiče i na njihovo seksualno i reproduktivno zdravlje. Ulaskom u rani brak tinejdžerke neretko postaju majke. Kada se nađu u takvoj životnoj ulozi, ukoliko nemaju materijalnu i emotivnu sigurnost u okvirima porodice i ukoliko su stigmatizovane u svojoj zajednici, majke tinejdžerke postaju dodatno ranjive na seksualno nasilje i eksplataciju. Devojčica mlađa od 15 godina pet puta je u većem riziku da umre na porođaju nego odrasla žena.²⁰⁸

➤ [Deca potencijalne žrtve trgovine ljudima, prinudnog rada i seksualnog nasilja tokom izbeglištva](#)

Trgovina ljudima podrazumeva kupovinu i prodaju neke osobe radi njene eksplatacije, do koje dolazi usled upotrebe sile, pretnje, prevare, zablude, zloupotrebe ovlašćenja, zloupotrebe teškog položaja ili otmicom. Trgovina ljudima se javlja u više oblika, među kojima su radna eksplatacija, prinudni rad, prinudni brak, prinudna prostitucija ili neki drugi oblik seksualne eksplatacije, kao i korišćenje osobe u oružanim sukobima. Faktori koji utiču na to da neko postane žrtva trgovine ljudima (nezaposlenost, socijalna isključenost, diskriminacija, nasilje, siromaštvo)²⁰⁹, neretko su prisutni i u populaciji dece tražilaca azila, posebno među onima koji su na putu do azilnih ili izbegličkih centara bez pravnje.

Ne samo seksualna, već i radna eksplatacija dece uključene u lanac trgovine ljudima sa sobom nosi ogromnu moć eksplataatora, što dovodi decu u posebno ranjiv položaj i izlaže ih dodatnim oblicima nasilja, uključujući fizičko i seksualno.²¹⁰ Kod ove grupe dece kasnije postoji strah od osuđivanja ili potpunog odbacivanja od strane porodice, od etiketiranja i diskriminacije od strane okruženja, ali i osećanje stida i krivice zbog pretrpljene eksplatacije, naročito ako je reč o seksualnoj eksplataciji.²¹¹

²⁰⁴ Mnogi dečiji brakovi u sirijskim izbegličkim zajednicama nisu zvanično registrovani, često zbog nepoznavanja praksi u zemljama izbeglištva, izbegavanja novčanih taksi za sklapanje braka ili planiranja da se brak registruje po povratku u Siriju (Save the Children, *Too Young to Wed*, op. cit, str. 7).

²⁰⁵ Navedeno u: Save the Children, *Too Young to Wed*, op. cit, prema podacima iz UNICEF, *Child marriage in Jordan*, 2014.

²⁰⁶ *Ibid.*

²⁰⁷ Kao poseban faktor koji utiče na ublažavanje razornih posledica rodno zasnovanog nasilja na njihov dalji život, ističe se ostatak devojčica u okvirima obrazovnog sistema (UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 21–22).

²⁰⁸ Save the Children, *Too Young to Wed*, op. cit..

²⁰⁹ Prema definiciji Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, dostupnoj na <http://www.centarzztlj.rs/index.php/trgovina-ljudima/pojam-i-oblici>, 17. oktobar 2014

²¹⁰ UNHCR, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 73.

²¹¹ Aleksandra Galonja i ostali, *Deca u pokretu: položaj i programi podrške i zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji*, Atina, Beograd, 2013, str. 95.

Deca na putu su u opasnosti i od seksualnih napada od strane drumskih razbojnika, krijumčara ili graničara, što se posebno odnosi na devojčice koje mogu i da dođu u situaciju da budu prinuđene na prostituciju u zamenu za prelazak granice²¹². Krijumčari su vrlo često kriminalci koji vrebaju osobe u teškoj situaciji, iznuđuju od njih neprimerene svote novca i kat-kad prinuđuju decu na rad ili prostituciju u zamenu za prebacivanje na željenu teritoriju. Trgovina decom i krijumčarenje mlađih migranata je veoma unosan posao.²¹³

- **Rodno zasnovano nasilje nad decom u Srbiji**

U *Nacionalnoj strategiji Republike Srbije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*²¹⁴, ističe se da postojeći podaci ukazuju na povećanje porodičnog i vršnjačkog nasilja među decom i mladima u Srbiji. Tačne podatke o razmerama nasilja teško je izneti jer u institucijama koje se bave problemima nasilja ne postoji jedinstven sistem niti metodologija evidentiranja i praćenja pojave. Dugotrajan nepovoljan društveni kontekst izložio je svu decu u Srbiji povećanom riziku od nasilja, ali određene grupe dece su posebno ugrožene. To su deca čiji razvoj zavisi od podrške i solidarnosti društva: deca iz siromašnih porodica, deca romske nacionalnosti, deca iz porodica izbeglih i raseljenih lica, deca bez roditeljskog staranja i deca odvojena od roditelja, deca u ustanovama, deca sa invaliditetom, deca u postupku readmisije (deca povratnici) i deca žrtve trgovine ljudima.²¹⁵ Nasilje nad decom se može pratiti i kroz kontekst u kom se ono dešava.

➤ **Nasilje u porodici**

Prema podacima o nasilju u porodici u Srbiji navedenim u *Nacionalnoj strategiji*, maloletne žrtve nasilja činile su trećinu uzorka, a u više od dve trećine slučajeva nasilja u porodici (70%) deca su bila ili direktnе žrtve ili svedoci porodičnog nasilja.²¹⁶ Broj žrtava nasilja u porodici je u kontinuiranom porastu prema njihovoј evidenciji. Struktura po vrstama nasilja pokazuje izrazitu dominaciju fizičkog nasilja, zatim sledi psihološko, dok je seksualno nasilje zabeleženo u manjem broju slučajeva. U izveštaju se napominje da su pripadnice ženskog pola, među kojima i ženska deca, češće žrtve nasilja, što ukazuje na rodnu dimenziju nasilja u porodici. Od 9325 zabeleženih slučajeva nasilja u porodici u svim starosnim dobima u 2012. godini, čak 6348 su bile ženskog pola.²¹⁷ Takođe, prema podacima Zavoda za socijalnu zaštitu o deci žrtvama nasilja u porodici²¹⁸, broj porodica u kojima su deca evidentirana kao žrtve nasilja u 2013. godini iznosio je 3637. Za potrebe ove studije, značajan je podatak da je udeo devojčica i dečaka

²¹² UNHCR , *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons*, op. cit, str. 14.

²¹³ Manje se, međutim, govori o tome da u mnogim slučajevima put dece ka zemlji azila omogućuju prijatelji, rođaci ili članovi njihove zajednice. I među njima ima eksplotatora, ali i onih koji su spremni da zaštite dete po svaku cenu. Pri istraživanju trgovine ljudima u kontekstu dece tražilaca azila, treba biti oprezan da se takve sigurne mreže zaštite ne ugroze. Navedeno prema: Reale, *Away from Home*, op. cit, str. VI, 11-12.

²¹⁴ Vlada Republike Srbije (2008), *Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja* ("Sl. glasnik RS", br. 122/2008). Podaci navedeni u ovom poglavljtu preuzeti su iz integralnog teksta strategije ukoliko nije navedeno drugačije.

²¹⁵ Spisak je sastavljen na osnovu *Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja i Sintetizovanog izveštaja o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2012. godinu* (Republički zavod za socijalnu zaštitu, 2013).

²¹⁶ Podaci nevladine organizacije Autonomni ženski centar navedeni u *Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*, na osnovu projekta realizovanog 2004. godine u saradnji sa centrima za socijalni rad Beograda.

²¹⁷ Ibid, str. 68.

²¹⁸ Republički zavod za socijalnu zaštitu, *Deca u sistemu socijalne zaštite*, 2013, str. 30.

gotovo izjednačen u svim vrstama nasilja, izuzev kod seksualnog nasilja gde devojčice čine čak 80% žrtava ovog vida nasilja.²¹⁹ Svi navedeni podaci se odnose isključivo na registrovane slučajeve, te sigurno ne odražavaju realan broj žrtava porodičnog nasilja, pa tako ni dece ugrožene nasiljem u porodici u Srbiji.

➤ Rodno zasnovano nasilje u školama

Rodno zasnovano nasilje u školama podrazumeva činove seksualnog, fizičkog ili psihičkog nasilja usmerenog na decu u školama ili u njihovoj okolini, zasnovane na stereotipima, ulogama ili normama pripisanim detetu na osnovu njegovog pola ili rodnog identiteta, uključujući razlike između dečaka i devojčica u specifičnoj ranjivosti na nasilje.²²⁰ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja iz 2008. godine ukazuje na prisutnost najrazličitijih oblika nasilja u obrazovno-vaspitnim ustanovama. Deca su u njima izložena vršnjačkom, ali i nasilju odraslih. Najzastupljenije je verbalno i psihičko nasilje, fizičko nasilje, seksualno uzinemiravanje, kao i otimanje i uništavanje imovine. Sa razvojem savremenih tehnologija komunikacije, pojavili su se novi oblici nasilja koji su rašireni u školama (elektronsko ili digitalno nasilje²²¹).

Prema preliminarnim rezultatima istraživanja o rodno zasnovanom nasilju u školama u Srbiji, 69% učenika i učenica osnovnih škola i čak 74% učenika i učenica srednjih škola najmanje jednom je doživelo bar jedan oblik rodno zasnovanog nasilja od početka školske 2013/14. godine, među kojima su prisilno skidanje odeće, ugrožavanje privatnosti, fizičko seksualno uzinemiravanje, vulgarni pokreti i izloženost pornografiji.²²²

➤ Nasilje u institucijama za zbrinjavanje dece

Istraživanje sprovedeno 2007. godine u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji²²³, pokazalo je da gotovo da nema deteta koje tokom boravka u ovim ustanovama nije doživelo makar jedan oblik nasilja, a više od trećine bilo je izloženo bar jednom obliku nasilja više puta. Najčešći oblici nasilja kojima su deca bila izložena su ruganje, spletkarenje, pretnje fizičkim nasiljem i fizička agresija. Najmanje jedan oblik seksualnog zlostavljanja doživelo je 35% dece uzrasta od 10 do 12 godina, i 28% dece uzrasta od 13 do 18 godina. Glavni akteri svih oblika nasilja su druga deca u domu, dok zaposleni najviše ugrožavaju decu verbalnim i psihičkim nasiljem (vikanjem, pretnjama i vredanjem).

²¹⁹ Ibid, str. 28.

²²⁰ Definicija Margaret Greene data u: Margaret Greene, *School-Related Gender-Based Violence*, UNGEI – UNESCO discussion paper, UNGEI – UNESCO, 2013. Dostupno na http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/HIV-AIDS/pdf/UNGEI_UNESCO_SRGBT_DiscussionPaperFinal.pdf, 23.oktobar 2014

²²¹ Dragan Popadić i Dobrinka Kuzmanović, *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, UNICEF, 2013. Izveštaj dostupan na: http://www.unicef.org-serbia/Digitalno_nasilje-Izvestaj_2013.pdf, 14. januar 2015

²²² Navedeno na osnovu izveštaja sa konferencije za novinare, na kojoj su predstavljeni preliminarni rezultati istraživanja koje je sproveo istraživački tim Centra za studije roda i politike u okviru projekta „Škola bez nasilja“, na uzorku od 24982 učenika i učenica u srednjim i osnovnim školama. Izveštaj je dostupan na veb strani UNICEFA u Srbiji http://www.unicef.rs/novosti/predstavljeni_rezultati_istrazivanja_o_rodno_zasnovanom_nasilju.html, 2. decembar 2014

²²³ Navedeno u *Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja*, na osnovu istraživanja ustanova za decu bez roditeljskog staranja u Srbiji iz 2007. godine (Dijana Plut i Dragan Popadić, *U laverintu nasilja – istraživanje nasilja u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja*, Beograd: Institut za psihologiju, Save the Children UK, 2007).

➤ Rodno zasnovano nasilje nad decom iz marginalizovanih grupa

Istraživanje o položaju dece u Srbiji pokazuje pogoršanje položaja dece iz osetljivih grupa stanovništva, kao i na produbljivanje jaza između marginalizovane dece (siromašne dece i dece iz romskih naselja) i nacionalnog proseka. Posmatrajući situaciju iz rodnog ugla, čak 17% devojčica koje žive u romskim naseljima stupile su u brak pre navršene 15. godine života, dok za devojke starosti između 15 i 19 godina u romskim naseljima procenat onih u braku iznosi 43% i raste na 52% za devojke iz najsiromašnijih domaćinstava i one samo sa osnovnim obrazovanjem. Osim toga, 38% adolescentkinja iz romskih naselja rodilo je bar jedno dete pre punoletstva, što donosi dodatne izazove za njihovo zdravlje i obrazovanje.²²⁴

➤ Rodno zasnovano nasilje i trgovina decom u Srbiji

Prema poslednjem objavljenom sintetizovanom izveštaju Zavoda za socijalnu zaštitu, među njihovim korisnicima u 2012. godini bilo je 45 dece žrtava trgovine ljudima.²²⁵ Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima identifikovao je u 2014. godini u Srbiji 19 maloletnih žrtava trgovine ljudima, od kojih je 16 devojčica i 3 dečaka²²⁶, što takođe može da bude jedan od indikatora veće izloženosti devojčica trgovini ljudima, koja se svakako može smatrati oblikom rodno zasnovanog nasilja. Najčešći oblik trgovine decom u Srbiji je trgovina radi seksualne eksploatacije, zatim trgovina decom radi prosjačenja i trgovina decom radi sklapanja braka.²²⁷

V. INSTITUCIONALNI OKVIR

Kada dete migrant stupa na teritoriju Republike Srbije i uđe u azilnu proceduru, dolazi u kontakt sa brojnim institucijama ove države. Osim potrebe da azilne procedure u svakom koraku budu rodno osetljive i prilagođene rodnom identitetu svakog deteta, ukoliko je dete azilant žrtva rodno zasnovanog nasilja ili postoji sumnja da ima takvo iskustvo iza sebe, određene državne institucije na osnovu svog mandata postaju pružaoci usluga zaštite deteta tražioca azila i njegovih prava. Postojeće institucije koje imaju odgovornost i nadležnost da postupaju u situacijama kada se radi o deci žrtvama nasilja državljanima Srbije, dužne su prema svojim ovlašćenjima da pružaju pomoć i zaštitu i deci tražiocima azila u ovoj zemlji.

Odeljenje za strance Uprave granične policije MUP-a, u okviru kojeg je Odsek za prihvat i smeštaj stranaca i **Kancelarija za azil**²²⁸ rešava statusna pitanja stranaca u Srbiji. Službenici Kancelarije za azil sprovode celokupan azilni postupak i donose odluku o azilnom zahtevu u prvom stepenu. Njihov zadatak je da sprovode podnošenje zahteva za azil (popunjavanje obrasca sa 22 pitanja vezana za put do Srbije i

²²⁴ Statistical Office of the Republic of Serbia and UNICEF, *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, Final Reports*, Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia and UNICEF, 2014.

²²⁵ Republički zavod za socijalnu zaštitu, *Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2012. godinu*, 2013, str. 36.

²²⁶ Republika Srbija, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, *Osnovni statistički podaci o identifikaciji žrtava trgovine ljudima za 2014-u godinu*, 2014. Dostupno za preuzimanje na zvaničnoj strani Centra: http://www.centarzztlj.rs/images/statistika/2014/Osnovni_Statisticki_Podaci_o_Identifikaciji_Zrtava_za_2014.pdf, 18. januar 2015.

²²⁷ Vesna Nikolić-Ristanović et al, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije i OEBS, Beograd, 2004.

²²⁸ Prema podacima iz publikacije APC/CZA, *INFO AZIL* iz 2013. godine.

razloge traženja azila), kao i saslušanje tražilaca azila,²²⁹ tokom čega mogu da posumnjuju na ugroženost ili prethodnu viktimizaciju tražilaca azila²³⁰. Prema Posebnom protokolu o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja (2012),²³¹ propisuju se mere zaštite deteta žrtve zlostavljanja ili zanemarivanja prilikom razgovora sa njim. U Nacionalnoj strategiji za prevenciju i zaštitu dece od nasilja navodi kako je u saradnji sa UNICEF-om organizovana dodatna obuka policajaca posebno osposobljenih za rad sa maloletnicima, zasnovana na savremenim etičkim i psihološkim standardima u radu sa decom.²³² Nije dostupan podatak da li su kroz navedenu obuku ili druge treninge prošli službenici Kancelarije za azil.

Komesariat za izbeglice i migracije ima zadatak da obezbedi zbrinjavanje, povratak i integraciju izbeglica, uključujući i lica koja dobiju azil u Srbiji. Komesariat obezbeđuje primenu zakona iz oblasti azila u skladu sa međunarodnim standardima i obezbeđuje životne uslove za lica koja traže azil. Stranci koji izraze nameru za azil se upućuju u **Centar za azil**, kojim rukovodi **Upravnik azilnog centra**. U pravilnicima²³³ koji uređuju pitanja azilnog sistema i organizaciju rada Centra za azil ne postoji nijedna odredba koja se odnosi na postupanje u slučajevima sumnje da je tražilac azila žrtva nasilja.

Prihvatile jedinice za smeštaj maloletnih stranaca bez pravnje nalaze se u okviru Zavoda za vaspitanje dece i omladine u Beogradu i u Zavodu za vaspitanje omladine u Nišu. Maloletnim strancima bez pravnje lokalni centar za socijalni rad postavlja privremenog staratelja, po pravilu lice zaposleno u prihvatištu, koje je dužno da se o njima stara.²³⁴

Centar za socijalni rad (CSR) U procesu zaštite maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, učestvuju ustanove različitih sistema (socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, policije, pravosuđa, udruženja građana i dr.), dok ulogu koordinatora ima Centar za socijalni rad, osnovna služba za zaštitu maloletnih lica, koja je istovremeno i organ starateljstva.²³⁵ Centri za socijalni rad su dužni da se staraju i o deci tražiocima azila, a maloletnicima bez pravnje dodeljuje se staratelj. Ustanova koja je u prvom kontaktu sa detetom izveštava centar za socijalni rad na čijoj teritoriji dete ima prebivalište ili onaj na čijoj se teritoriji dete zateklo. Na osnovu Porodičnog zakona, centar („organ starateljstva“) ovlašćen je da interveniše u porodičnim odnosima kako bi zaštitio decu žrtve porodičnog nasilja.²³⁶

²²⁹ Ibid.

²³⁰ Istraživanje Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila iz 2013. godine ukazalo je na nedovoljnu obučenost službenika Kancelarije/Odseka za azil u pogledu ophođenja prema tražiocima azila prilikom podnošenja zahteva za azil i saslušanja. Oni se fokusiraju na ispitivanje načina prelaska granica, pomoći krijumčara, dolaska tražioca azila u Srbiju, umesto da akcenat stave na dublje ispitivanje razloga odlaska iz zemalja porekla i potencijalnih elemenata progona u zemljama porekla, navodi se u izveštaju. APC CZA, Analiza – tražioci azila u Srbiji i srpski azilanti u Evropi, 2013 str. 18.

²³¹ Republika Srbija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, 2012, str. 21-22.

²³² Vlada Republike Srbije, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja. ("Sl. glasnik RS", br. 122/2008).

²³³ Pravilnik o uslovima smeštaja i obezbeđivanju osnovnih životnih uslova u centru za azil, Pravilnik o kućnom redu u centru za azil („Sl. glasnik RS“, br. 31/2008) i ostali.

²³⁴ Prema podacima iz publikacije APC/CZA, INFO AZIL iz 2013. godine.

²³⁵ Republički zavod za socijalnu zaštitu, Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2012. godinu, Beograd, 2013.

²³⁶ Izvor: Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja iz 2005. godine.

U skladu sa Nacionalnim planom akcije za decu donet je Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja (2006)²³⁷. Osim što nalaže sistematsku edukaciju zaposlenih u ustanovama socijalne zaštite, ovim se protokolom predviđa formiranje stručnih timova za zaštitu dece od zlostavljanja i detaljno propisuje postupanje u svakom slučaju u kom se pojavi sumnja da je dete žrtva zlostavljanja.

U okviru svake ustanove socijalne zaštite predviđeno je da se oformi **Interni tim za zaštitu dece**, koji prima prijave da postoji saznanje ili zabrinutost da je dete žrtva zlostavljanja ili zanemarivanja, prikuplja informacije o događaju i detetu, hitno preduzima mere za bezbednost deteta i ostale dece u ustanovi, prijavljuje slučaj direktoru ustanove, Eksternom timu sa kojim blisko sarađuje i **Timu za vođenje centralne evidencije**, koji formira resorno ministarstvo, a pri Sektoru za zaštitu porodice i dece. Interni tim organizuje sprovođenje plana zaštite u najboljem interesu deteta, a zadatak ovog tima je i pažljiva priprema strategije za odnose sa medijima u saradnji sa direktorom ustanove. Nakon što primi prijavu od Internog tima, **Eksterni tim** utvrđuje relevantne činjenice, donosi zaključak i predlaže mere u konkretnom slučaju. Po sačinjavanju izveštaja i donošenju zaključka, direktor ustanove saziva zajednički sastanak na kom se razmatra prijavljeni slučaj i sastavlja plan zaštite deteta.

Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima je ustanova osnovana od strane Vlade Republike Srbije u sistemu socijalne zaštite čija je osnovna delatnost sveobuhvatna zaštita žrtava trgovine ljudima. Centar vrši procenu stanja, potreba i rizika žrtava trgovine ljudima i koordinira aktivnostima pružanja usluga socijalne zaštite žrtvama trgovine ljudima, sarađuje sa centrima za socijalni rad, ustanovama za smeštaj korisnika, MUP-om, javnim tužilaštima, sudovima, udruženjima građana i drugim službama i organizacijama, s ciljem obezbeđivanja najboljeg interesa i bezbednosti žrtava trgovine ljudima.

Centar je tokom proteklih godina intervenisao u slučajevima sumnje na trgovinu ljudima među maloletnim tražiocima azila u Srbiji i pokretao postupak identifikacije i utvrđivanja statusa žrtve trgovine ljudima. Krajem 2014. godine stručni radnici Centra organizovali su radionicu za unapređenje veština aktera koji direktno rade sa tražiocima azila da prepoznaju moguće žrtve trgovine ljudima. Učesnici radionice su bili predstavnici Komesarijata za izbeglice i migracije, zaposleni u centrima za smeštaj azilanata, predstavnici nekoliko centara za socijalni rad i NVO Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila.²³⁸

Lokalni domovi zdravlja U oblasti zdravstva donet je Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja (2009)²³⁹ namenjen zdravstvenim radnicima neposredno angažovanim u zdravstvenoj zaštiti dece. Pored rada na prevenciji i edukaciji, ovim protokolom propisuje se redosled postupaka pri sumnji na zlostavljanje deteta. Prema protokolu zlostavljanje i zanemarivanje deteta se u okviru zdravstvene ustanove prijavljuje stručnom timu za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, policiji i nadležnom centru za socijalni rad.

²³⁷ Republika Srbija, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike (2006) *Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja*.

²³⁸ Izvor: web strana Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima <http://www.centarzztlj.rs/index.php>.

²³⁹ Republika Srbija, Ministarstvo zdravlja, *Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, 2009.

Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Najveći broj dece povređene usled nasilja ili zanemarivanja dospeva na dijagnostiku i lečenje u ovaj institut. U njemu je formiran i Stručni tim za zaštitu dece od zanemarivanja i zlostavljanja.²⁴⁰

Stručni tim za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja pruža stručnu pomoć lekaru koji je posumnjao na zlostavljanje, postavlja dijagnozu, prati i sprovodi postupak za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, prijavljuje zlostavljanje i uspostavlja saradnju i komunikaciju sa nadležnim centrima za socijalni rad i policijom. Optimalni tim se sastoji od direktora, načelnika pedijatrije i odgovorne sestre pedijatrije, službe za hitnu pomoć, odgovorne patronažne sestre, psihologa i socijalnog radnika, ukoliko za to ne postoje uslovi, minimalni tim čine pedijatar i sestra.

U slučaju da je sumnja na zlostavljanje deteta potvrđena, zdravstveni radnik ima obavezu zbrinjavanja deteta i osmišljavanja plana preventivnih mera. Ukoliko zdravstveni radnik u koordinaciji sa Stručnim timom oceni da su život i zdravlje deteta neposredno ugroženi ili će biti ugroženi nepreduzimanjem hitnih mera, dužan je u roku od 24 časa da slučaj prijavi MUP-u i Centru za socijalni rad.²⁴¹

Obrazovne ustanove U skladu sa Nacionalnim planom akcije za decu, Republika Srbija je 2007. godine donela Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama²⁴² (2007) koji je obavezujući za sve koji učestvuju u životu i radu obrazovno vaspitne ustanove. Njime se detaljnije razrađuje interni postupak u situacijama sumnje ili dešavanja nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja.

Zaštitnik građana (ombudsman) reaguje ako su pojedincu, grupi kojoj po nečemu pripada ili svim građanima ugrožena ili mogu biti ugrožena ljudske ili manjinske slobode i prava predviđena Ustavom i obavezujućim međunarodnim dokumentima²⁴³. Posebnu zaštitu ombudsmana uživaju deca, osobe sa invaliditetom, lica lišena slobode, žene (u ostvarivanju principa ravnopravnosti polova) i pripadnici nacionalnih manjina u ostvarivanju dodatnih individualnih i kolektivnih prava. Zaštitnik građana bira jednog od zamenika za oblast zaštite prava deteta, kao i zamenika za rodnu ravnopravnost. Za zaštitu prava tražilaca azila u Srbiji zadužen je zamenik zaštitnika građana za zaštitu prava lica lišenih slobode i rukovodilac Nacionalnog mehanizma za prevenciju torture u Republici Srbiji.

VI. PRAVNI OKVIR

Prava dece tražilaca azila u Republici Srbiji, koja su žrtve rodno zasnovanog nasilja štite brojni međunarodni pravni instrumenti, Ustav Republike Srbije, zakoni i podzakonski akti.

Pravni okvir ovog priručnika koji se bavi pitanjem rodno zasnovanog nasilja podeljen je u dva dela, međunarodni i domaći. Međunarodni deo bazira se prvenstveno na konvencijama Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope, koje su posvećene problemu nasilja nad ženama, budući da je taj problem u međunarodnoj zajednici identifikovan kao najveći u slučaju rodno zasnovanog nasilja. Pravnim okvirom je posebno naglašeno svako mesto u međunarodno-pravnim

²⁴⁰ Vlada Republike Srbije, *Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja* ("Sl. glasnik RS", br. 122/2008).

²⁴¹ Republika Srbija, Ministarstvo zdravlja, *Posebni protokol*, op. cit.

²⁴² Republika Srbija, Ministarstvo prosvete, *Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno vaspitnim ustanovama*, 2007.

²⁴³ Izvor: web strana Zaštitnika građana <http://www.ombudsman.rs/>

dokumentima koje je posvećeno nasilju nad ženama i devojčicama izbeglicama, kao posebno ugroženoj i osetljivoj društvenoj grupi. Pored međunarodnih konvencija u međunarodnom delu pravnog okvira navedeni su komentari pomoćnih tela Ujedinjenih nacija zaduženih za zaštitu prava žena i dece, a koji u detelje objašnjavaju i daju preporuke državama članicama vezane za rodno zasnovano nasilje. Domaći deo pravnog okvira sastavljen je od Ustava, zakona i podzakonskih akata Republike Srbije. Izdvojene su dve celine domaćeg dela pravnog okvira, jedna se bavi pravima koja žene i devojčice tražioci azila imaju u Republici Srbiji, a koja su vezana isključivo za njihovu pripadnost ženskom rodu. Druga celina predstavlja pregled domaće kaznene politike prema počiniocima rodno zasnovanog nasilja.

Kada je reč o rodno zasnovanom nasilju međunarodni pravni instrumenti primarno su fokusirani na žene i devojčice, zbog činjenice da su one češće žrtve rodno zasnovanog nasilja i da trpe mnogo ozbiljnije posledice nasilja od muškaraca i dečaka. Uzroke zbog kojih su žene i devojčice izložene većem riziku da budu žrtve nasilja treba povezati sa rodnom diskriminacijom i lošijim socio-ekonomskim položajem žena u društvu, usled kojih je njima mnogo teže da izbegnu situacije u kojima mogu postati žrtve, kao i da dobiju adekvatnu zaštitu od strane državnih organa.

Nepovoljnog položaju žena i njihovoj većoj izloženosti nasilju doprinosi stav određenog broja država u svetu koje, braneći svoje kulturološke i tradiocionalne vrednosti, kao deo svog identiteta, u mnogim slučajevima ne sankcionišu nasilje nad ženama i podržavaju rodnu diskriminaciju. Pored diskriminacije po osnovi pola, ženama su u tim državama ugrožena i druga ljudska prava, poput prava na slobodu, pravo da ne budu žrtve mučenja ili svirepog i nečovečnog postupanja i pravo na jednakost pred zakonom.

Nasilje nad ženama se može definisati kao čin rodno zasnovanog nasilja koji ima za posledicu ili se može prepostaviti da će imati za posledicu izazivanje fizičke, seksualne ili psihičke patnje ili povrede žene, uključujući dela prinude i bespravnog lišavanja slobode.

Fizičko, seksualno i psihičko nasilje nad ženama može se javiti u porodici, društvu i na nivou države, kao organizovano nasilje. Nasilje nad ženama u porodici između ostalog uključuje: fizičko zlostavljanje i udaranje žena, seksualno zlostavljanje ženske dece, bračno silovanje, genitalno sakaćenje žena i drugi tradicionalni vidovi povređivanja žena, kao i nasilje koje je vezano za iskorišćavanje žena. Nasilje nad ženama u društvu podrazumeva: silovanje, seksualno zlostavljanje, zastrašivanje na poslu ili u obrazovnim institucijama, trgovina ženama i prisilna prostitucija.

Žene i devojčice u ratom zahvaćenim područjima pored neposredne opasanosti za život i gubitak porodice i imovine, susreću se i sa povećanom opasnošću da postanu žrtve rodno zasnovanog nasilja. Stepen rodno zasnovanog nasilja znatno raste u ratom zahvaćenim područjima, a eskalacija je naročito primetna u poslednjoj deceniji. Žene i devojčice u ratom zahvaćenim područjima veoma često su žrtve prebijanja, silovanja i seksualnog ropstva.

Dugo vremena međunarodni sistem zaštite ljudskih prava nije se bavio problemom rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama. Sve do devedesetih godina XX stoljeća, za nasilje nad ženama, a posebno za nasilje u porodici se smatralo da ne predstavlja povredu ljudskih prava. Glavni dokumet Ujedinjenih nacija koji se bavi pravima žena, Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena koju je usvojila Generalna skupština UN-a 1979. godine ni u jednom svom članu ne pominje nasilje nad ženama. Do zaokreta u odnosu prema rodno

zasnovanom nasilju i nasilju prema ženama došlo je 1992. godine nakon što je Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, telo Ujedinjenih nacija zaduženo za nadgledanje primene Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena koje čine nezavisni eksperti, usvojio Preporuku broj 19. o nasilju nad ženama. Nakon usvajanja ove preporuke pitanje rodno zasnovanog nasilja i nasilja nad ženama je aktuelizovano o čemu svedoče i brojne međunarodne konvencije koje se bave ovom problematikom.

Međunarodni okvir

Konvencija UN o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena, iako eksplisitno ne pominje nasilje nad ženama, predstavlja polaznu tačku međunarodnim pravnim instrumentima koji se odnose na rodno zasnovano nasilje. Konvencija nalaže državama potpisnicama da preduzmu sve podesne mere radi izmene društvenih i kulturnih običaja u pogledu ponašanja muškog i ženskog roda da bi se otklonile predrasude, kao i prakse zasnovane na shvatanju o inferiornosti ili superiornosti jednog ili drugog pola. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena, kao posebno telo Ujedinjenih nacija zaduženo za nadgledanje primene konvencije, definisao je nasilje zasnovano na razlici polova, a koje šteti ili negira ženama uživanje ljudskih prava i fundamentalnih sloboda kao akt koji predstavlja diskriminaciju prema članu 1. Konvencije.²⁴⁴

Opštom preporukom broj 19. Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena navedeno je da tradicionalni stavovi prema kojima su žene podređene muškarcu podstiču postupke koji podrazumevaju nasilje ili prinudu, kao što su, između ostalih, nasilje i zlostavljanje u okviru porodice, prisila na brak, naklonjenost muškoj deci, obrezivanje ili genitalno sakraćenje žena. U preporuci se tretira i seksualno nasilje nad ženama i devojčicama, kao i prisilna prostitucija kao posledica siromaštva i nezaposlenosti.²⁴⁵

Generalna skupština Ujedinjenih nacija je 1993. godine usvojila **Deklaraciju o eliminisanju nasilja nad ženama** kojom se prepoznaje hitna potreba da se prema svim ženama jednakom primenuju prava koja se tiču njihove jednakosti, sigurnosti, slobode i dostojanstva. U uvodnom delu Deklaracije kao grupe žena posebno izložene nasilju navode se, između ostalih, i žene izbeglice, migrantkinje, žene u situaciji oružanog sukoba i ženska deca.²⁴⁶

Rodno zasnovanim nasiljem bavi se i **Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta**. Konvencijom koja prvenstveno štiti prava deteta, štite se i deca koja mogu trpeti nasilje zbog karakteristika vezanih za njihov pol, što taj vid nasilja čini rodno zasnovanim. Kada je reč o rodno zasnovanom nasilju nad decom, u prvom redu nasilju su izložene devojčice. Opštim odredbama Konvencije koje se odnose na zaštitu od fizičkog i mentalnog zlostavljanja, poput člana 24, obuhvaćeno je i rodno zasnovano nasilje.²⁴⁷ Ovim članom je propisano da će države ugovornice „preduzimati sve efikasne i odgovarajuće mere u cilju ukidanja tradicionalne prakse štetne po zdravlje dece“. Štetnim tradicionalnim praksama u smislu ove Konvencije

²⁴⁴ General Recommendation No. 19. made by Committee on the Elimination of Discrimination against Women

²⁴⁵ Ibid.

²⁴⁶ Deklaracija UN o eliminisanju nasilja nad ženama, Preamble.

²⁴⁷ Konvencija UN o pravima deteta (Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 15/90 i Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 4/96 i 2/97), čl. 24.

mogu se smatrati i oblici nasilja koji su zasnovani na rodnoj pripadnosti poput genitalnog sakaćenja devojčica, nasilja vezanog za miraz i ranog ili prisilnog stupanja u brak.²⁴⁸

Poseban vid rodno zasnovanog nasilja predstavlja seksualno nasilje nad decom. Pod seksualnim nasiljem podrazumeva se seksualno zlostavljanje, seksualno iskorišćavanje, navođenje i prisiljavanja deteta na nezakonite seksualne aktivnosti poput prostitucije ili dečije pornografije. Konvencijom o pravima deteta, tačnije njenim 34. članom strane ugovornice su dužne da preduzmu sve raspoložive mere za sprečavanje seksualnog nasilja nad decom.²⁴⁹

Seksualnim nasiljem, kao vidom rodno zasnovanog nasilja nad decom, bavi se i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta, o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji. Uvodni deo Protokola prepoznaje postojanje posebno osetljivih grupa među decom izloženih većem riziku da postanu žrtve seksualnog iskorišćavanja, poput devojčice, koje su „neproporcionalno zastupljene među seksualno korišćenima“. U uvodu protokola navode se i štetni tradicionalni običaji kao jedan od glavnih uzroka nasilja.²⁵⁰ Član 8. Protokola obavezuje države ugovornice na usvajanje odgovarajućih mera za zaštitu prava i interesa dece žrtava radnji na koje se Protokol odnosi, u svim fazama krivičnog postupka, uključujući zaštitu identiteta, obezbeđivanje službi podrške i bezbednosti dece žrtava, kao i odgovarajuću pravnu i psihološku obuku za lica koja rade sa decom žrtvama.²⁵¹

Komitet za prava deteta, kao posebno telo Ujedinjenih nacija, zaduženo za nadgledanje sprovođenja Konvencije o pravima deteta, je objavio više opštih komentara koji se odnose i na rodno zasnovano nasilje nad decom.

Opšti komentar broj 4. iz 2003. godine se odnosi na zdravlje i razvoj adolescenata. Ovim komentarom članovi Komiteta za prava deteta su pozvali države potpisnice Konvencije o pravima deteta da ulože napor u osmišljavanje i sprovođenje kampanja, edukacija i legislative koje bi imale za cilj promenu preovlađujućih stavova o rodnim ulogama i stereotipima koji doprinose štetnim tradicionalnim praksama poput ranih brakova i ženskog genitalnog sakaćenja.²⁵²

Komitet za prava deteta je 2005. godine objavio **Opšti komentar broj 6.** koji se odnosi na decu bez pratnje i decu razdvojenu od roditelja. Pod pojmom deca razdvojena od roditelja u smislu ovog Komentara podrazumevaju se dece koja su u pratnji drugih odraslih članova svoje porodice. Razlog za objavljivanje ovog komentara je motivisan postajanjem brojnih nedostataka u zaštiti ove grupe dece. U kometaru je naglašeno da su deca bez pratnje i deca razdvojena od roditelja posebno osetljiva grupa koja je podvrgnuta većem riziku da postanu žrtve seksualne eksploracije i seksualnog zlostavljanja. Kao posebno ugrožena podgrupa ovaj Komentar ističe devojčice za koje je navedeno da su pod posebnim rizikom da budu žrtve rodno zasnovanog nasilja, uključujući nasilje u porodici.²⁵³

²⁴⁸ *Ibid.*

²⁴⁹ *Ibid.*, čl 34.

²⁵⁰ Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, Uvod.

²⁵¹ *Ibid.* čl.8.

²⁵² General Comment No. 4 made by Committee on Rights of the Child., Dostupno na: http://www1.umn.edu/humanrts/crc/crc_general_comments.htm

²⁵³ General Comment No. 6 made by Committee on Rights of the Child

Komentar broj 6. Komiteza za prava deteta je povezan sa članom 24. Konvencije o pravima deteta i potpuno je posvećen uvažavanju specifične okolnosti i ranjivosti dece bez pratnje i dece razdvojene od roditelje, poput razdvajanja od porodice, trauma i gubitak, iskustvo nasilja, stresa i konflikta, te rodno zasnovanog nasilja, posebno kod devojčica koje više podležu marginalizaciji, siromaštvu i patnji tokom oružanih borbi.²⁵⁴

Posebna pažnja u Kometaru broj 6. posvećena je deci bez pratnje i deci razdvojenoj od roditelja koja su tražioci azila, te je ukazano na potrebu za postojanjem rodno osjetljivih azilnih procedura, psihološke podrške, kao i to da celokupni tretman ove ranjive grupe treba da bude prilagođen godinama i jezičkoj kompetenciji dece.²⁵⁵

Na ozbilnost problema seksualnog nasilja nad decom, kao jednog od najtežih oblika rodno zasnovanog nasilja ukazao je i Savet Evrope koji je 2007. godine usvojio **Konvencija o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja**. U tekstu Konvencije je istaknuta činjenica da su seksualno iskorišćavanje i zlostavljanje dece do te mere učestali, da su dosegli zabrinjavajuće razmere kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou, te je stoga svrha ove Konvencije sprečavanje i borba protiv seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja dece, zaštita prava dece-žrtava seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, kao i unapređenje nacionalne i međunarodne saradnje u borbi protiv seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja dece.²⁵⁶

Poglavlje VI Konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja predviđa obaveze za države potpisnice koje se odnose na preuzimanje zakonodavnih i drugih mera kako bi se kriminalizovali seksualno zlostavljanje deteta, krivična dela u vezi sa dečijom prostitucijom i dečijom pornografijom. Članom 31. Konvencije regulišu se opšte mere zaštite prava i interesa žrtava, dok se član 35. bavi procedurama razgovora sa detetom.²⁵⁷

Ključni dokument posvećen rodno zasnovanom nasilju Savet Evrope je usvojio 2011. godine u Istanbulu. **Konvencija o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici** ili Istanbulska konvencija, predstavlja sveobuhvatni međunarodni dokument koji reguliše prevenciju, zaštitu, procesuiranje, ali i participaciju žrtava nasilja i uvodi obavezne programe za počinioce nasilja.²⁵⁸

U Preambuli, Istanbulska konvencija prepoznaće *strukturnu prirodu* nasilja nad ženama *kao rodno zasnovano nasilje*, kojim se žene primoravaju na podređen položaj u odnosu na muškarce. Žene i devojčice su, ističe se, izložene većem riziku od rodno zasnovanog nasilja od muškaraca. Iako i pripadnici muškog roda mogu biti žrtve nasilja u porodici, ono pogađa žene neravnomerno. U Preambuli se iskazuje ozbiljna zabrinutost zbog nivoa izloženosti žena i devojčica ozbiljnim oblicima nasilja kao što su nasilje u porodici, seksualno uzneniranje, silovanje, prinudni brak, krivična dela počinjena u ime „takozvane“ časti i genitalno sakaćenje. U kontekstu oružanih sukoba, prepoznaće se rašireno kršenje ljudskih prava žena sistematskim

²⁵⁴ Ibid.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (službeni glasnik RS- Međunarodni ugovori, br. 1/2010)

²⁵⁷ Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.

²⁵⁸ Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Službeni glasnik RS- Međunarodni ugovori br. 12/2013, dalje u tekstu Istanbulska konvencija)

silovanjem i seksualnim nasiljem, kao i potencijalnim povećanjem rodno zasnovanog nasilja tokom i nakon sukoba.²⁵⁹

Istanbulска конвенија дефинише појам „žena“ иnjime su обухваћене све особе женског пола без обзира на старост, укључујући и малоletne девојчице. Конвенија треба да обезбеди заштиту свим лицима једнако и без дискриминације по било ком основу укључујући између остalog пол, род, раса, узраст, као и *status migranta ili izbeglice*.²⁶⁰

Државе потписнице Конвеније су у обавези да обезбеде механизме за делотворну сарадњу свих надлеžних државних органа, укључујући судове, јавна тужилаштва, органе унутрашњих послова, локалне и регионалне управе, у пружању заштите и подршке жртвама и сведочима свих облика насиља обухваћених Конвенијом, а у складу са разумевањем родних димензија насиља. Државе потписнице, су се takoђе обавезале да ће преузети неопходне мере како би обезбедиле жртвама насиља приступ услугама као што су правно и психолошко саветовање, финансијску помоћ, становље и образовање. Жртвама треба обезбедити и приступ услугама здравствене и социјалне заштите, као и адекватну опремљеност ових служби и обућеност запослених за помоћ жртвама и упућивање на одговарајуће службе.²⁶¹

Поглавље V Конвеније се односи на инструменте материјалног кривичног права и налаže предузimanje свих неопходних мера да се жртвама обезбеде одговарајућа грађанска правна средstva protiv učinioca, као и државних органа који nisu ispunili svoju dužnost i preduzeli адекватне preventivne и заштитне мере у оквиру својих надлеžности, а које су dužni da preuzmu u складу са Конвенијом. Конвенијом је omogućeno да жртвама родно заснованог насиља буде исплаћена naknada od strane државе u slučajevim kada su zadobile teške telesne повреде ili им je narušeno zdravlje do te mере da stepen povreda se ne može naknaditi iz drugih izvora, poput naknade od strane učinioca, zdravstvenog osiguranja ili социјалног давања.²⁶² Поглављем V Конвеније regulisano je takođe право жртава родно заснованог насиља na starateljstvo nad deceom, право на viđanje dece i rušljivost brakova sklopljenih pod принудом, dalje su regulisani i instrumenti заштите od проганjanja, физичког насиља, seksualног насиља, укључујући и silovanje, принудног braka, укључујући и primoravanje deteta da stupi u brak, genitalnog sakaćenja, принудног abortusa i sterilizacije i seksualног uznemiravanja.²⁶³ Чланом 42. Konvеније posebno je istaknuta neophodnost da se preduzmu odgоварајуће мере да се u кривичним postupcima pokrenutim zbog насиља обухваћеног Конвенијом, kultura, običaji, religija, tradicija, односно tzv. „čast“ ne smatraju opravданjem za počinjena dela.²⁶⁴

Поглавље VII Истанбулске конвеније се односи на миграције и азил. Чланом 60. je предвиђено да su drжаве потписнице dužne da preuzmu sve neophodne mере da rodno zasnovano насиље nad женама буде tretirano као облик проганjanja u okviru značenja člana 1, A (2), Женевске конвеније o statusu izbeglica iz 1951. godine, kojim je istaknuto da ће se izbeglicom smatrati svako lice²⁶⁵

²⁵⁹ Ibid., preambula

²⁶⁰ Ibid., čl 3-4.

²⁶¹ Isanbulska konvenciјa, čl. 18,20.

²⁶² Ibid ., čl. 30.

²⁶³ Ibid čl.31-40.

²⁶⁴ Ibid., glava V

²⁶⁵ Ibid., glava VII

„koje se, ..., i bojeći se opravdano da će biti progonjeno zbog svoje rase, svoje vere, svoje nacionalnosti, svoje pripadnosti nekoj socijalnoj grupi ili svojih političkih mišljenja, nađe izvan zemlje čije državljanstvo ono ima i koje ne želi ili, zbog toga straha, neće da traži zaštitu te zemlje; ili koje, ako nema državljanstva a nalazi se izvan zemlje u kojoj je imalo svoje stalno mesto boravka usled takvih događaja, ne može ili, zbog straha, ne želi da se u nju vrati.“²⁶⁶

Istim članom Istanbulske konvencije je predviđeno da ukoliko je rodno zasnovano nasilje izazvano zbog bilo koje od karakteristika koje predstavljaju osnov za progon koji je definisan Ženevskom konvencijom, te osobe imaju pravo da im se prizna izbeglički status. Državama potpisnicama je takođe, naloženo da preduzmu mere obezbeđivanja rodno osetljivih procedura prijema i usluga podrške za tražioce azila, kao i rodno osetljiva uputstva i procedure za azil. Član 61. razrađuje *non-refoulement* princip, odnosno zabranu proterivanja, odnosno vraćanja u zemlju u kojoj bi žrtve nasilja nad ženama, nezavisno od njihovog boravišnog statusa, mogle biti podvrgнуте mučenju, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.²⁶⁷

Rodno zasnovana prava u Republici Srbiji za tražioce azila

Republika Srbija, kao potpisnica konvencija Saveta Evrope, koje se odnose na rodno zasnovano nasilje, je uskladila svoje zakonodavstvo prema evropskim standardima. Ustav i zakoni Republike Srbije garantuju ravnopravnost polova i jednaka prava ženama i muškarcima u svim oblastima javnog i privatnog života, dok istovremeno zabranjuju sve vidove diskriminacije koji su prepoznati od strane međunarodnih konvenicija kao glavni izvor nejednakosti polova i preduslov za nasilje. Shodno definicijama međunarodnih instrumenata i Zakon o ravnopravnosti polova definiše rodno zasnovano nasilje kao vid nasilja koje se sprovodi nad osobom samo zbog pripadnosti određenom polu, pri tome da godište te osobe nije relevantno, tako da žrtve rodno zasnovanog nasilja podjednako mogu biti žene i devojčice, baš kao i muškarci i dečaci.²⁶⁸ Svi vidovi rodno zasnovanog nasilja, fizički, psihički i seksualni, u Republici Srbiji predstavljaju krivična dela, tako da žrtve nasilja tražiocu azila treba da uživaju zaštitu pred sudom.

Ustav Republike Srbije garantuje svakom licu jednaku zaštitu pred zakonom i zabranjuje diskriminaciju po svakom osnovu između kojih i po osnovu pola.²⁶⁹ U slučaju da je bilo kom licu povređeno ili uskraćeno neko ljudsko pravo ono ima pravo na sudsку zaštitu i pravo na uklanjanje posledica koje su povredom nastale.²⁷⁰ U Republici Srbiji su Ustavom zaštićena sva prava i slobode čije kršenje može biti rodno motivisano i shodno tome može dovesti do rodno zasnovanog nasilja. Tako su garantovani slobodan razvoj ličnosti, pravo na život, pravo na nepovredivost fizičkog i psihičkog integriteta, pravo na dostojansvo i slobodan razvoj ličnosti,

²⁶⁶ Konvencija UN o status izbeglica iz 1951. godine (Službeni list FNRJ- Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 7/60, dalje u tekstu Ženevska konvencija)

²⁶⁷ Istanbulska konvencija čl 60-61.

²⁶⁸ Zakon o ravnopravnosti polova (Sl. Glasnik RS, br. 104/2009, dalje u tekstu ZRP), čl. 10.

²⁶⁹ Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 28/2006, dalje u tekstu Ustav RS), čl 21.

²⁷⁰ *Ibid.*, čl. 22.

dok su ropstvo i prinudan rad zabranjeni.²⁷¹ U skladu sa Ustavom Republike Srbije strancima su u Republici Srbiji priznata sva prava zajemčena Ustavom i zakonima te su tražiocima azila, kao posebnoj grupi stranaca, zajemčena sva prava koje propisuje Ustav i domaće zakonodavstvo u oblasti rodno zasnovanog nasilja, domaćim državljanima.²⁷²

Zakon o azilu predstavlja ključni zakon koji reguliše prava i obaveze osoba koje su zatražile azil i koje su dobile azil u Republici Srbiji. Zakonom o azilu je propisano da se izbeglicom smatra:

“lice koje se, zbog opravdanog straha od progona zbog svoje rase, pola, jezika, veroispovesti, nacionalne pripadnosti ili pripadnosti nekoj grupi ili zbog svojih političkih uverenja, ne nalazi u državi svog porekla i nije u mogućnosti ili zbog tog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te države, kao i lice bez državljanstva koje se nalazi izvan države svog prethodnog stalnog boravka i koje ne može ili zbog tog straha ne želi da se vrati u tu državu.”

Prema tome Zakon o azilu prepoznaje pol kao poseban osnov progona usled čijeg postojanja licu koje traži azil treba priznati status izbeglice. Uvođenjem pola kao posebnog osnova progona u Zakon o azilu, srpsko zakonodavstvo prepoznaje rodno zasnovano nasilje kao povredu ljudskih prava usled koje se licu koje traži azil treba priznati status izbeglice. Na navedeni način srpsko zakonodavstvo učinilo je iskorak u odnosu na Ženevsku konvenciju o statusu izbeglica koja pol ne poznaje kao samostalan osnov porgona.

Zakon o azilu takođe prepoznaje specifično težak položaj lica koje su žrtve rodno zanovanog nasilja i propisuje načelo posebne brige o njima.²⁷³ U vezi sa načelom posebne brige o licima sa posebnim potrebama istaknuto je da će se u postupku azila voditi računa o specifičnoj situaciji lica koja su žrtve mučenja, silovanja i drugih vidova teškog psihološkog, fizičkog ili seksualnog nasilja.²⁷⁴ Zakonom o azilu, takođe je predviđeno i načelo rodne ravnopravnosti prema kojem će licu koje traži azil biti omogućeno da bude saslušano od strane osobe istog pola, odnosno prevodica ili tumača istog pola. Ovo načelo se primenjuje bez izuzetka prilikom pretresanja, telesnih pregleda i drugih radnji koje uključuju fizički kontakt sa licem koje traži azil.²⁷⁵ Ova načelo je veoma značajno za žrtve koje su trpele nasilje od strane osoba suprotnog pola. Tokom postupka azila u Republici Srbiji zabranjena je svaka diskriminacija uključujući i diskriminaciju na osnovu pola.²⁷⁶ Zakonom o azilu apsolutno se zabranjuje proterivanje i vraćanje bilo kog lica u zemlju porekla protiv njegove volje ukoliko bi njegov život ili sloboda bili ugroženi, između ostalog, i po osnovu pola.²⁷⁷

Pravilnikom o zdravstvenim pregledima lica koja traže azil prilikom prijema u centar za azil predviđeno je da lica koja traže azil u Republici Srbiji obave obvezan zdravstveni pregled pre prijema u jedan od centara za azil. Lekari koji su zaduženi za pregled tražilaca azili,

²⁷¹ Ustav RS, čl. 24-36.

²⁷² Ibid. čl. 17.

²⁷³ Zakon o azilu (Službeni glasnik RS, br. 109/2007; dalje u tekstu ZOA), čl. 15.

²⁷⁴ Ibid.

²⁷⁵ Ibid čl. 14.

²⁷⁶ Ibid , čl. 7.

²⁷⁷ ibid. čl. 6.

između ostalog, vrše objektivni prelgd kojim mogu utvrditi da li je pregledano lice žrtva rodno zasnovanog nasilja.²⁷⁸ Na ovaj način žrtve rodno zasnovanog nasilja mogu biti prepoznate neposredno po započinjanju azilnog postupka i o njima će biti vođena posebna briga shodno Zakonu o azilu.

Pravilniku o uslovima smeštaja i obezbeđivanju osnovnih životnih uslova u centru za azil propisano je načelo nediskriminacije i rodne ravnopravnosti i jedinstva porodice²⁷⁹. Prilikom smeštaja lica koja su tražila azil, u skladu sa navedenim načelima, omogućiće se da žrtve rodno zasnovanog nasilja, budu smeštene u centru za azil samo sa osobama istog pola, a članovima porodica zajedno.

Rodno zasnovano nasilje, vrste manifestacije nasilja, prava i obaveze državnih organa i fizičkih lica su bliže regulisani **Zakonom o ravnopravnosti polova**, **Zakonom o zabrani diskriminacije i Porodičnim zakonom**. Zakon o ravnopravnosti polova definiše pol kao biološku karakteristiku lica, dok je nasilje zasnovano na polu „ponašanje kojim se ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo, ili nanosi materijalna šteta licu, kao i ozbiljna pretnja takvim ponašanjem, koje sprečava ili ograničava neko lice da uživa prava i slobode na principu ravnopravnosti polova.”²⁸⁰ Ove definicije potvrđuju usklađenost srpskog zakonodavstva sa evropskim, budući da pod rodno zasnovanim nasiljem podrazumeva nasilje koje je izazvano isključivo zbog rodnih karakteristika lica, te shodno tome žrtve nasilja podjednako mogu biti i deca i odrasli. Zakon o zabrani diskriminacije ističe da svi strani državljeni imaju jednak pravo efikasne zaštite od svih oblika diskriminacije kao i domaćih državljenih, pa time se jednak zaštita garantuje i tražiocima azila.²⁸¹ Pod diskriminacijom na osnovu roda, između ostalog, su obuhvaćeni i vidovi rodno zasnovanog nasilja poput: fizičkog nasilja, eksplatacije, psihičkog nasilja kao što je omalovažavanje, ucenjivanje i uzinemiravanje.²⁸² Odredba Zakona o zabrani diskriminacije vezana za diskriminaciju dece propisuje jednak prava za svako dete bez obzira na njegove karakteristike, uključujući i pol.²⁸³ Zakonom o zabrani diskriminacije propisni su kao teški oblici diskriminacije i pojedini vidovi rodno zasnovanog nasilja poput trgovine ženama i devojčicama, kao i njihovo ropstvo. Teškim oblikom diskriminacije smatra se diskriminacija po osnovu dva ili više svojstva, kao što je diskriminacija prema ženskoj deci.²⁸⁴

Zakon o ravnopravnosti polova propisuje jednak pravo na zaštitu svakom licu od nasilja u porodici, dok javnim vlastima nalaže da planiraju, organizuju, sprovode i finansiraju mere namenjene podizanju svesti javnosti o potrebi sprečavanja nasilja u porodici.²⁸⁵ Ove odredbe Zakona su relevantne za položaj tražilaca azila u Republici Srbiji, naročito žene i devojčice koje usled kulturoloških shvatanja u svojim zemljama porekla često trpe nasilje od muških članova

²⁷⁸ Pravilnik o zdravstvenim pregledima lica koja traže azil prilikom prijema u centar za azil (Službeni glasnik RS, br. 93/2008), čl. 2,5,6,

²⁷⁹ Pravilnik o uslovima smeštaja i obezbeđivanju osnovnih životnih uslova u Centru za azil (Službeni glasnik RS, br. 109/2007)

²⁸⁰ ZRP, čl. 10.

²⁸¹ Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik RS, br. 22/2009; dalje u tekstu ZZD), čl. 3.

²⁸² Ibid., čl. 20.

²⁸³ Ibid., čl. 22.

²⁸⁴ Ibid., čl. 13.

²⁸⁵ ZRP, čl.29.

porodice. Porodičnim zakonom nasilje u porodici je zabranjeno.²⁸⁶ Pod porodičnim nasiljem Porodični zakon podrazumeva „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice.”²⁸⁷ Akti nasilja u porodici, između ostalog, mogu biti nanošenje ili pokušaj nanošenja povreda, prisiljavanje na seksualni odnos, navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14 godina, onemogućavanje slobode kretanja ili komunikacije sa trećim licem, vređanje i svako drugo bezobzirno ponašanje.²⁸⁸

Prinudni brak, kao poseban vid psihičkog i fizičkog nasilja nad ženama regulisan je Porodičnim zakonom. Odredbama Zakona propisano je da brak ne može sklopiti lice čija volja nije slobodna i da je rušljiv ako ga je sklopilo maloletno lice bez dozvole suda, ukoliko je supružnik pristao na brak pod prinudom ili pretnjom, silom ili ukoliko je pristao pod zabludom o ličnosti drugog supružnika.²⁸⁹ Na ovaj način žene i devojčice koje su tražile azil ne mogu u Republici Srbiji da stupe u ugovorneni brak niti da postanu mlade za novac.

Sve žrtve rodno zasnovanog nasilja u porodici u Republici Srbiji, uključujući i žene i devojčice koje su tražile azil, imaju pravo na adekvatnu zaštitu u posebnom parničnom postupku. Neke od mera zaštite koje sud može odrediti u paričnom postupku su: zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja i zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice. Zbog stalne neposredne opasnosti kojom mogu biti izložene žrtve postupak u parnici za zaštitu od nasilja u porodici je naročito hitan. Mere zaštite od nasilja u porodici se primenjuju sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.²⁹⁰

Vlada Republike Srbije je posebnu pažnju posvetila nasilju nad decom, te je februara 2004. godine usvojila **Nacionalni plan akcije za decu**²⁹¹, strateški dokument kojim je definisana opšta politika države prema deci, za period do 2015. godine. Jedan od specifičnih ciljeva Nacionalnog plana akcije za decu jeste uspostavljanje saradnje između stručnjaka iz svih sektora koji direktno ili indirektno brinu o deci (zdravstvo, obrazovanje, socijalna zaštita, policija, pravosuđe, nevladine organizacije), kao i formiranje efikasne, operativne, međuresorne mreže za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja. Slučajevi zlostavljanja i nasilja prema deci pri tome mogu biti i rodno zasnovani.

Radi realizacije ovog cilja, izrađen je **Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja**²⁹² koji se odnosi na svu decu, bez diskriminacije. Nacionalnim planom akcije za decu predviđena je i izrada posebnih protokola postupanja za pojedine sisteme

²⁸⁶ Porodični zakon (Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011- i dr. zakon i 6/2015, dalje u tekstu PZ), čl. 10.

²⁸⁷ PZ, čl. 197.

²⁸⁸ *Ibid.*

²⁸⁹ *Ibid.*, čl. 37-39.

²⁹⁰ *Ibid.* čl 198,199.

²⁹¹ Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije, Nacionalni plan akcije za decu, Beograd februar 2004, dostupno na: http://www.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Nacionalni_plan_akcije_za_decu_cir.pdf

²⁹² Vlada Republike Srbije, Opšti protocol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd 2005, Dostupno na:

<http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20zlostavljanje%20i%20zanemarivanje%20deca.pdf>

(obrazovanje, zdravstvo, socijalna zaštita, policija, pravosuđe) u slučajevima svih vidova nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja, što uključuje i rodno zasnovano nasilje nad decom, a u skladu sa osnovnim principima i smernicama iz Opšteg protokola.

Kaznena politika u Republici Srbiji prema počinocima rodno zasnovaog nasilja

Akti rodno zasnovanog nasilja u Republici Srbiji propisani su kao krivična dela u **Krivičnom zakoniku**. Krivični zakonik pre svega propisuje kao krivično delo povredu ravnopravnosti, između čega i rodne ravnopravnosti. Povreda se sastoji u uskraćivanju i ograničavanju prava čoveka i građanina utvrđena Ustavom, zakonima ili drugim propisima ili opštim aktima ili potvrđenim međunarodnim ugovorima ili davanje povlastica ili pogodnosti, a sve po nekom od diskriminatornih osnova, između kojim i po osnovu pola (čl.293). Kao kvalifikatorna okolnost u ovom krivičnom delu, propisano je svojstvo učinjoca odnosno ukoliko delo učini službeno lice u vršenju službe. Propisana kazna za navedeno delo je kazna zatvora i do pet godina.²⁹⁴

Fizičko i psihičko rodno zasnovano nasilje propisano je kao kažnjivo u nizu članova Krivičnog zakonika. Krivični zakonik između ostalog sankcioniše nanošenje lakoih i teških telesnih povreda, protivpravno lišenje slobode, zlostavljanje i mučenje, silovanje, obljudbu sa detetom, trgovinu ljudima i podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa. Žrtve fizičkog nasilja koje je rodno motivisano pretežno su žene i devojčice. Za počinioce fizičkog nasilja koji osobi suprotnog pola nanesu teške telesne povrede Krivičnim zakonom su zaprećene kazne i do 15 godina zatvora. Najviše kazne zakonom predviđene su za lica koja nanesu teške telesne povrede trudnicama ili maloletnim licima.²⁹⁵ Zakon, dalje zabranjuje svako uskraćivanje ili ograničavanje slobode kretanja, kao i prisilno zatvaranje, što u pojedinim kulturama kojima pripadaju neki tražioci azila predstavlja ustaljenu praksu u muško ženskim odnosima, a na štetu žena.²⁹⁶ Zakonom je, takođe, zabranjeno svako fizičko ili psihičko zlostavljanje i mučenje kojim se vreda ljudsko dostojanstvo.²⁹⁷

Seksualno rodno zasnovano nasilje je naročito zastupljen vid nasilja prema ženama i devojčicama. Teški oblici seksualnog nasilja su silovanje, naročito silovanje maloletne osobe i obljudba deteta. Za najteže oblike seksualnog nasilja Krivični zakonik predviđa zatvorske kazne u trajanju i do 15 godina.²⁹⁸

Rodno zasnovano nasilje bez obzira da li je psihičko, fizičko ili seksualno, ukoliko predstavlja nasilje u porodici kažnjivo je posebnim odredbama Krivičnog zakonika. Kazne za nasilje u porodici su izuzetno visoke a kaznena politika veoma stroga, tako da za fizičko nasilje koje za posledicu ima nanošenje teških telesnih povreda ili je učinjeno prema maloletnom licu predviđena je kazna zatvora u trajanju od dve do 10 godina zatvora, a ukoliko je nastupila smrt do 15 godina zatvora.²⁹⁹ Najteži oblici seksualnog nasilja u prodici, kao što je obljudba

²⁹³ Krivični zakonik (Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005- ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, dalje u tekstu KZ), čl. 128.

²⁹⁴ Ibid., čl. 387.

²⁹⁵ Ibid ., čl. 121-122.

²⁹⁶ Ibid . čl. 132

²⁹⁷ Ibid . čl. 137.

²⁹⁸ Ibid . čl. 178,180.

²⁹⁹ Ibid . čl. 194.

maloletnog sroдinka po krvi u prvoj liniji, propisano je kao krivično delo rodoskrnavljenje i kažnjivo je zatvorskom kaznom u visini od 6 meseci do pet godina.³⁰⁰

Posebnu kategoriju krivičnih dela predstavljaju akti rodno zasnovanog nasilja koji imaju za cilj pribavljanje materijalne koristi osobi koja vrši nasilje. U ovu kategoriju nasilja ubrajaju se krivična dela poput: trgovine ljudima, i to pre svega kada se vrši radi prostitucije, druge vrste seksualne eksplatacije ili radi upotrebe u pornografske svrhe, trgovine maloletnim licima radi usvojenja i zasnivanja robovskog odnosa i prevoz lica u robovskom odnosu.³⁰¹ Zakon je posebno osetljiv prema maloletnicima, tako da za uspostavljanje robovskog odnosa ili za prevoz maloletnika su predviđene najviše zatvorske kazne.³⁰² Žene iz ratom zahvaćenih područja, u prvom redu mlade devojke, suočene su sa većim rizikom da postanu žrtve trgovine ljudima radi seksualne eksplatacije, što predstavlja težak oblik nasilja nad ženama. Pored trgovine ljudima Krivičnim zakonom je zabranjeno i podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa i posredovanje u vršenju prostitucije. Kao i kod drugih vidova rodno zasnovanog nasilja otežavajuću okolnost predstavlja činjenica da je žrtva maloletna i propisane kazne su samim tim veće. Pored maloletničke prostitucije posebno krivično delo je prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju.³⁰³

Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnika propisane su posebne odredbe o zaštiti maloletnih lica kao oštećenih u krivičnim postupcima koji se vodi protiv punoletnih učinioca krivičnih dela poput podvođenja i omogućavanja vršenja polnog odnosa, posredovanja u vršenju prostitucije, zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu. Tokom postupka sud je dužan da vodi računa o zaštiti ličnosti i razvoja maloletnog lica. Tako je omogućeno da maloletna lica kao svedoci-oštećeni mogu biti saslušani u svom stanu, drugoj prostoriji ili ovlašćenoj ustanovi, stručno osposobljenoj za ispitivanje maloletnih lica. Imajući u vidu osobenosti krivičnog dela i svojstva ličnosti maloletnog lica lica sud može narediti da pitanja posredstvom sudske maloletniku postavljaju psiholog, pedagog ili socijalni radnik, čime se omogućava da maloletnici, žrtve rodno zanovanog nasilja, budu u potpunosti zaštićeni uz puno poštovanje njihove ličnosti i razvoja.

VII. ANALIZA INTERVJUA SA AKTERIMA NADLEŽNIM ZA ZAŠTITU DECE

• Struktura uzorka

Fokus-grupni intervjuji, polustrukturirani individualni intervjuji i konsultacije sa predstavnicima nacionalnih i lokalnih organa i ustanova, kao i sa stručnjacima iz lokalnih

³⁰⁰ KZ, čl. 197.

³⁰¹ Ibid., čl. 388-390.

³⁰² Ibid., čl. 390.

³⁰³ Ibid., čl. 183-185.

sredina u kojima su smešteni centri za azil, a koji učestvuju u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, realizovani su u periodu od novembra 2014. godine do januara 2015. godine.

U intervuima je učestvovalo 25 ispitanika (15 stručnjaka iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite i 10 predstavnika nacionalnih i lokalnih organa i ustanova) iz Bogovađe, Lajkovca, Banje Koviljače, Loznice i Beograda. Stručnjaci na lokalnom nivou bili su predstavnici centara za socijalni rad, domova zdravlja i centara za azil, dok su na nacionalnom nivou učestvovali predstavnici nacionalnih organa i ustanova - Ministarstvo unutrašnjih poslova, Komesarijat za izbeglice i migracije Republike Srbije (KIRS), Republički zavod za socijalnu zaštitu, Zaštitnik građana, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima i Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije „Dr. Vukan Čupić“.

U skladu sa ciljevima istraživanja, realizovano je 8 individualnih, 4 grupna i 1 fokus grupni intervju, u okviru kojih su učesnici mogli govore o svojim iskustvima sa rodno zasnovanim nasiljem među/nad decom tražiocima azila, kao i o poteškoćama i preprekama sa kojima se oni kao stručnjaci svakodnevno susreću u svojim domenima rada sa decom tražiocima azila, ali i predlozima o vrstama podrške koje su neophodne za unapređenje postojeće prakse zaštite i prevencije rodno zasnovanog nasilja među/nad decom tražiocima azila. Kriterijum za izbor učesnika bila je njihova uključenost u pitanja koja se tiču socijalne zaštite tražilaca azila u Republici Srbiji.

- **Poznavanje pojma rodno zasnovanog nasilja**

Razlike u percipiranju pojave rodno zasnovanog nasilja i njenog imenovanja, bilo kao „nasilja“ ili kao „agresije“, odnosno „zlostavljanja“, razlikuju se među ispitanicima i teško ih je povezati bilo sa tipom ustanove ili pozicijom na kojoj se oni nalaze. Većina ispitanika (68%) pojam *rodno zasnovano nasilje* definiše kroz neke od njegovih oblika, pre svega porodično nasilje (62%). Pored porodičnog nasilja, pominju se i ostali oblici rodno zasnovanog nasilja poput seksualnog zlostavljanja, trgovine ljudima, genitalnog sakaćenja i drugih oblika sakaćenja tela, socijalne isključenosti i ekonomske nepravde. Tek trećina ispitanika (32%) jasno prepoznaće sve oblike rodno zasnovanog nasilja.

Rodno zasnovano nasilje je ono koje je usmereno prema ženama samo zato što su žene, ima ga najviše direktnog, ali zapravo i u svim oblicima, najviše seksualno, psihičko i ekonomsko.

Rodno zasnovano nasilje je nasilje nad marginalizovanim grupama slabijeg pola – decom, ženama, nekad i nad muškarcima.

Prema mišljenju ispitanika rodno zasnovanom nasilju su izloženi svi, s tim što podložnost određenom obliku nasilja varira u zavisnosti od uzrasnih, socio-ekonomskih i kulturoloških faktora. Devojčice i žene se nalaze u potencijalno većem riziku da postanu žrtve seksualnog nasilja, kao i deca sa posebnim potrebama bez obzira na to kog su pola.

Sam pol ne bih identifikovao kao ključni faktor rizika da li će osoba biti izložena nasilju ili ne.

Dečaci su posebno pogodjeni ekonomskim nasiljem (prisilni rad, prosjačenje), koje se teško prepoznaće generalno, a pogotovo kod dečaka. Takva vrsta nasilja postoji i kod devojčica, ali kod njih se lakše prepoznaće, odmah pomislimo da će biti i seksualno iskorišćena, pa mislimo kako li joj je hladno i teško u nekoj haljinici, dok kod dečaka nekad ni ne pomislimo da im je teško. Ova vrsta nasilja se najslabije prepoznaće od strane države i institucija.

Svi ispitanici prepoznaju decu tražioce azila kao posebno ranjivu kategoriju među azilnom populacijom koja je izložena riziku od nasilja kako u zemljama porekla, tako i tokom puta ka zemljama destinacije. Među oblicima nasilja kojima je ova grupa dece izložena sagovornici prepoznaju rane i ugovorene brakove, genitalno sakraćenje kod devojčica i nasilne pobačaje vršene od strane nemedicinskog osoblja, prisilnu regrutaciju dečaka, uskraćenost prava na obrazovanje, naročito kada se radi o devojčicama. Ispitanici dodatno navode da je rizik da deca tražioci azila postanu postanu žrtve seksualne eksploracije i trgovine ljudima dodatno povećan tokom puta.

Socijalizacija devojčica i dečaka je različita, devojčice se vaspitavaju da prihvataju nasilje kao nešto normalno, posebno psihičko u kasnijim godinama. Vaspitane su da prihvate ulogu žrtve. Dečacima je dosta toga dozvoljeno što nije devojčicama.

Dok su deca mala nema značajne razlike, jednako ih puštaju da trčkaraju i da se igraju. Ima razlike kada su stariji, tinejdžeri. Starije devojčice su više praćene i njima se nekada ne dozvoljava da se šetaju same. Imali smo situaciju da jedna devojčica nije izlazila sama iz sobe, samo u pratnji roditelja da ruča i nakon toga se vraćala nazad u sobu.

Prodaja devojčica radi udaje nije regulisana zakonom, nije prepoznata kao krivično delo, ali osoba koja prođe kroz to može da se posmatra kao žrtva trgovine ljudima.

- **Lična iskustva, poznavanje nadležnosti i postojeće prakse**

Većina ispitanika (88%) imala je priliku da se u svom profesionalnom radu susretne sa decom tražiocima azila, na posredan ili neposredan način, dok je njih 56% bilo u direktnom kontaktu sa decom tražiocima azila koja su bila potencijalne žrtve rodno zasnovanog nasilja.

Predstavnici centara za azil, koji se u svakodnevnom radu direktno susreću sa decom tražiocima azila, predstavljaju prvu kariku u identifikovanju i prijavljivanju postajanja potencijalnih sumnji na neki od oblika rodno zasnovanog nasilja. Zahvaljujući iskustvu u radu sa tražiocima azila i poznavanju kulturno-ekonomskih karakteristika zemalja iz kojih dolaze znatno je olakšano pravovremeno identifikovanje i alarmiranje ostalih učesnika nadležnih za zaštitu dece od nasilja i zanemarivanja, pre svega centara za socijalni rad i policije.

Posmatramo ponašanje dece, obraćamo pažnju ukoliko imaju neki čudan odnos prema onome sa kim putuju. Ne možemo nekim posebnim analizama da utvrđujemo da li je neko otac ili nije, da li je to lice roditelj tog deteta. Moramo da se vodimo informacijama koje se nalaze u policijskoj

dokumentaciji. Međutim, prostim posmatranjem mi pratimo ponašanje deteta, postojanje straha u prisustvu osobe sa kojom putuje i reagujemo ukoliko mislimo da postoji potreba.

Vidi se sve prema ponašanju i prema odnosu roditelja prema detetu. Nama padne u oči kada deca dođu sama sa muškim roditeljem, jer iako se porodice ponekad razdvajaju, mala deca češće ostaju sa majkom, jer ona može da ih smiri i tako lakše putuju.

Meni je dragoceno kada čujem šta je karakteristično za tu zemlju, šta je kod njih ono što je društveno prihvatljivo, onda mi bude lakše da razumem.

Što se tiče centara za socijalni rad, policije i zdravstvenih institucija, oni bivaju kontaktirani tek kada postoji osnovana sumnja na rodno zasnovan nasilje među/nad decom tražiocima azila. Takođe, u slučaju sumnje na trgovinu ljudima kontaktira se Centar za zaštitu trgovine ljudima koji dalje preuzima slučaj, radi procenu, pravi plan i koordiniše relevantne institucije i aktere uključene u njega.

Svi učesnici se slažu da su za adekvatno reagovanje u slučajevima postojanja rodno zasnovanog nasilja među/nad decom tražiocima azila potrebne jasne zakonske regulative i protokoli. Iako je više od polovine ispitanika imalo priliku da se susretne sa konkretnim slučajevima dece tražilaca azila koja su bila u potencijalnom riziku od rodno zasnovanog nasilja, nikome od njih nisu potpuno jasne nadležnosti koje imaju. Glavni problem predstavlja to što su u pitanju deca strani državljanji i što najčešće putuju bez ikakvih dokumenata i samo tranzitiraju kroz zemlju tako da je svaki pokušaj dužeg rada i utvrđivanja njihovog identiteta onemogućen. Ipak, i u slučajevima kada su potencijalne žrtve nasilja bila deca tražioci azila, svi ispitanici su koristili uobičajene protokole za rad sa domaćom decom, koje su ukoliko je postojala potreba prilagođavali ovoj grupi dece, naročito u pogledu zaštite identiteta.

Kada sam se prvi put susrela sa detetom tražiocem azila za koje je postojala sumnja da je bilo izloženo nasilju nisam bila sigurna da li da koristim procedure koje inače koristimo kada su naša deca u pitanju. Za tako specifične slučajeve nismo imali smernice i nisam znala kome da se обратим. Tražila sam preko Google-a zakonsku regulativu.

Nisam bila sigurna da li je centar za socijalni rad uopšte odgovoran za azilnu populaciju.

Najviše bi mi značilo da postoji ustaljena procedura – ko, kome i gde šalje koje informacije. Neophodni su jasni koraci o tome šta je obavezno, ko je za šta nadležan, koga možeš, a koga moraš da kontaktiraš.

Sve institucije (policija, socijalne i zdravstvene ustanove) uključene u rad sa decom žrtvama nasilja imaju svoje interne protokole. Međutim, kada se radi o zdravstvenim ustanovama koje zbrinjavaju decu žrtve nasilja ili zanemarivanja, nastaje praznina – sistem zdravstvene zaštite nema ustanovljen način izveštavanja koji omogućava da praćenje posledica po zdravlje dece nastale kao rezultat nasilja nad decom, a koje se nisu završile smrtnim ishodom. Najveći broj dece koja su pretrpela fizičko nasilje ili zanemarivanje dospeva na dijagnostiku i lečenje u zdravstvene ustanove - Institut za zdravstvenu zaštitu majke i deteta Srbije "Dr Vukan Čupić" i Univerzitetsku dečju kliniku.

Prema mišljenju ispitanika saradnja između lokalnih institucija nadležnih za brigu o deci je na zadovoljavajućem nivou, veći problem predstavlja komunikacija sa institucijama na nacionalnom nivou od kojih se očekuju konkretnе smernice i podrška u radu sa decom tražiocima azila.

Saradnja između institucija uvek može da bude bolja. Profesionalci koji rade u sistemima imaju potrebu i obavezu da sve rade po protokolu, ne samo zbog deteta nego i da zaštite sebe i to je sasvim legitimno.

„Brigo moja pređi na drugoga“ – tako se to radi kod nas, svako pokušava da prebaci odgovornost na drugoga kako bi se on izvukao.

- **Identifikacija postojećih prepreka za pružanje adekvatne zaštite**

Prvi koraci koje relevantni akteri koji su u svakodnevnom kontaktu sa decom tražiocima azila preduzimaju kada prepoznaju indikatore koji ukazuju na postojanje nasilja funkcionisu bez većih teškoća. Nakon inicijalnog prijavljivanja nadležnim institucijama (centru za socijalni rad i Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima), u slučajevima kada je potrebno preduzeti korake poput izmeštanja deteta tražioca azila iz sredine u kojoj je zlostavljan, nastaje problem njegovog daljeg prihvata i smeštaja. Dešava se i da usled nedostatka ljudskih i materijalnih kapaciteta centar za socijalni rad ne reaguje na vreme, ne izlazi na teren i ne pokreće procedure i tada se pomoć detetu svodi na ad hoc rešenja Centra za azil.

Imali smo slučaj kada je dete bilo u pratnji svog strica i njegove porodice. Ostala deca u toj porodici su sva bila čista i uredna samo je ovaj mali uvek bio sam niko nije vodio računa o njemu. Mi smo to prijavili Centru za socijalni rad (kao zanemarivanje deteta), ali oni nisu imali kapaciteta, ni urgentne hraniteljske porodice u koje bi smestili to dete. Zamolili smo onda drugu porodicu koja je boravila u centru za azil da povede računa o tom detetu, da se malo brinu o njemu. Mi to rešavamo ad hoc kada nam se pojavi neki problem mi odreaguјemo i u hodu pokušamo da to rešimo.

Pored dugih procedura, nedostatka ljudskih kapaciteta i materijalnih sredstava, neznanje, ali i nezainteresovanost za azilnu populaciju, potrebe dece tražilaca azila i kulturološke karakteristike stvara još veći jaz između onih treba da pruže pomoć i oni koji tu pomoć primaju.

U centrima za socijalni službenici ne znaju, pa čak ni ne prihvataju promene u vezi tražilaca azila.

Potrebno je da se poveća senzibilnost i stručnost i da centri za socijalni rad izdaju iz uloge moći.

Centri za socijalni rad ne rade više nego što moraju i nedostaje im kulturološko znanje u radu sa decom tražiocima azila.

Sve kraće zadržavanje tražilaca azila, nepoznavanje jezika kojim govore i nedostatak prevodilaca često onemogućavaju uspostavljanje efektivne komunikacije i pružanje adekvatne i pravovremene podrške deci tražiocima azila u slučaju rodno zasnovanog nasilja. Ono ujedno predstavlja i izgovor za ignorisanje postojanja potencijalnog nasilja, odlaganje ili potpuno izbegavanje pokretanja postupka, uz očekivanje da će dete tražilac azila ili cela njegova porodica što pre napustiti azilnu proceduru. Određeni akteri u tome vide uštedu resursa i vremena, navodeći da kratak boravak onemogućava pružanje adekvatne i kontinuirane zaštite deci tražiocima azila, a predstavlja dodatan pritisak za već opterećene kapacitete.

Za slučajeve nasilja problematično je što nekad treba da se čeka nedelju dana na prevodioca, a žrtvu treba što pre razdvojiti od nasilnika.

Većina indicija slučajeva nasilja koje smo mi primećivali bilo je pre godinu dve, sada ih mnogo manje primećujemo jer se ljudi kraće zadržavaju.

VIII. ISKUSTVA DECE TRAŽILACA AZILA U VEZI SA RODNO ZASNOVANIM NASILJEM

- **Struktura uzorka**

Terensko istraživanje na temu rodno zasnovanog nasilja kod dece tražilaca azila realizovano je u centrima za azil u Bogovađi, Banji Koviljači i Krnjači, kao i u Zavodu za vaspitanje dece i omladine u Beogradu, u periodu od 31. oktobra do 5. decembra 2014. godine. Tokom tog perioda sprovedeno je 18 intervjeta (13 grupnih i 5 individualnih) na uzorku od 45 ispitanika prosečnog uzrasta između 16 i 17 godina, što odgovara uzrastu sa kojim se obično razgovara kada se istražuje tema rodno zasnovanog nasilja među decom.

Tabela 9: Pol i uzrast dece tražioca azila obuhvaćene istraživanjem

	Maloletnici u pravnji roditelja/staratelja	Maloletnici bez pravnje roditelja/staratelja	Punoletni	Ukupno
Dečaci	10	20	2	32
Devojčice	6	0	7	13
Ukupno	16	20	9	45

Istraživanjem je obuhvaćeno 32 ispitanika muškog pola (71%), od kojih je njih 20 bilo bez pravnje roditelja/staratelja i 13 ispitanica ženskog pola (29%). S obzirom na eksplorativni karakter istraživanja i potrebu da se prikupe svedočanstva mlađih tražilaca azila oba pola u Srbiji o rodno zasnovanom nasilju, bilo je bitno uključiti veći broj devojčica i devojaka kao predstavnica posebno ranjive grupe tražilaca azila u istraživanje, bez obzira na to što one čine tek 20% populacije dece tražilaca azila u Srbiji. Osim ovog odstupanja, uzorak je u skladu sa

statistikama Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) o populaciji dece tražilaca azila u Srbiji u periodu od 2008. do 2014. godine.

Tabela 10: Ispitanici po zemlji porekla

Zemlja porekla	Dečaci	Devojčice	Ukupno
Sirija	14	6	20
Avganistan	10	3	13
Somalija	7	0	7
Eritreja	0	3	3
Obala Slonovače	0	1	1
Senegal	1	0	1
Ukupno	32	13	45

Više od dve petine ispitanika (44%) koji su učestvovali u istraživanju poreklom je iz Sirije, nešto manje od trećine (29%) iz Avganistana, 16% čine ispitanici iz Somalije, dok su preostalih 11% deca tražioci azila poreklom iz Eritreje, Obale Slonovače i Senegala. Zemlje porekla ispitanika zastupljene istraživanjem takođe odgovaraju aktuelnom trendu zemalja iz kojih u Srbiju dolazi najveći broj tražilaca azila.

- **Svedočenja o rodno zasnovanom nasilju u zemlji porekla**

Deca tražioci azila u Srbiji uglavnom su poreklom iz zemalja u kojima je društveni značaj muškog deteta veći od značaja devojčice. U intervjuima tokom kojih se pokrenulo to pitanje, tri četvrtine ispitanika (74%) istaklo je kako se u njihovom društvu više cene dečaci nego devojčice. Sa tim idu i različite **rodne uloge** koje se pripisuju polovima, uključujući i rodno neravnopravnu podelu poslova u domaćinstvu, koja uglavnom ide na štetu devojčica. Polovina dobijenih odgovora ukazivala je na percepciju devojčica u sferi kućnog rada, dok su dečaci bili izuzeti obaveza tog tipa³⁰⁴. **Kućni rad devojčica** može da se posmatra i kao deo uzročnog lanca koji uključuje vrednovanje muškog/ženskog roda, uskraćivanje prava na obrazovanje, održavanje patrijarhalnih odnosa i rodne diskriminacije i feminizaciju siromaštva. Sa druge strane, **dečiji rad**, uz koji takođe ide uskraćivanje prava na obrazovanje, bio je jedan od ključnih razloga za napuštanje zemlje kod nekoliko dečaka sa kojima smo razgovarali.

- **Sestra od strica obavlja sve poslove u kući, nikada nije išla u školu jer nije bilo para.**
- **Zašto baš ona nije išla u školu?**
- **Zato što je morala da obavlja kućne poslove.**
- **Zašto baš devojka?**

³⁰⁴ Osim po zemlji porekla, po čemu se na osnovu dobijenih odgovora Sirija izdvaja kao društvo sa većim stepenom rodne ravnnopravnosti, kao faktori od kojih zavisi podela poslova i način vaspitavanja devojčica i dečaka u porodici istuču se regionalne razlike, razlike selo-grad i vrednosni obrasci koji uokviruju odnose u porodici.

- *To je tako u mojoj kulturi.*

Somalija, dečak, 17 godina

- *Sestra mora mnogo da pomaže mami, a ja, ja moram da igram fudbal. To je zato što sam dečak, kućni rad je samo za devojčice.*
- *Radim kućne poslove zato što sam devojčica, a to je ono što devojčice rade.*

Afganistan, brat i sestra, 14 i 12 godina

Pobegao sam od oca koji me je stalno terao da radi. Mnogo sam se umarao. Otac je bio krojač, a ja sam puglao od jutra do mraka.

Afganistan, dečak, 15 godina

Kada je reč o **fizičkom kažnjavanju** dece kao vaspitnoj meri, točak rodno zasnovanog nasilja se zaustavlja kod dečaka. Bilo da su govorili o praksama u svojoj porodici ili u zemlji iz koje potiču, ispitanici su pretežno ukazivali da je reč o fizičkom kažnjavanju zasnovanom na rodnim ulogama. Iako su najčešća meta fizičkog kažnjavanja dečaci, bilo je i svedočenja o fizičkom kažnjavanju devojčica u okviru uže porodice, pri čemu bi počinilac najčešće bio brat. Ispitanici koji potiču iz zemalja u kojima rat i nestabilnost traju duži vremenski period navode da dečaci neretko preuzimaju ulogu oca, donose bitne odluke koje se odnose na ženski deo porodice, uključujući i sankcije koje podrazumevaju upotrebu fizičke sile.

Roditelji više kažnjavaju mušku decu jer devojčice prave manje grešaka.

Sirija, dečak, 17 godina

Tata je često odsutan, pa brat preuzima njegovu ulogu i tuče nas još jače. Majka se trudi da nas zaštiti. Bolje bi bilo da pričaju sa decom umesto da ih udaraju.

Afganistan, devojčica, 10 godina

U arapskim zemljama sestre moraju da rade sve što kažu braća. Braća ih kritikuju, a ne tata. Sestra mora bratu da se javi gde god da ide, šta oblači, mora da radi u kući, a ne da ide u školu.

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Najekstremniji primjeri diskriminacije devojčica i devojaka u pogledu donošenja odluka o sopstvenoj sudbini koje su ispitanici imenovali jesu genitalno sakacanje, partnerstvo pre braka, ugovoreni i rani brakovi, kao i pitanja koja se tiču trudnoće.

O **genitalnom sakacenju** svedočili su ispitanici poreklom iz Somalije. Odgovori dobijeni tokom intervjeta razlikuju se u zavisnosti od oblasti iz koje ispitanici potiču, ali nedvosmisleno ukazuju na istrajanje u sprovodenju ove prakse nad devojčicama u pojedinim delovima zemlje.

- *Od 1990. u Somaliji više nema genitalnog sakacenja.*
- *Zapravo, i nije baš tako, u pojedinim mestima se i dalje sprovodi.*
- *Kod mene u selu nema devojčice koja nije obrezana.*
- *Ni kod mene. Obrezuju ih uglavnom njihove bake. Znam da je jako bolno.*

Ugovoreni brakovi takođe predstavljaju običaj koji su pomenuli gotovo svi ispitanici (98%), a tek 22% ispitanih je izričito reklo da se takva praksa ne primenjuje u njihovoj porodici i širem okruženju, odnosno da to zavisi i od regionalnih razlika ili položaja porodice u društvenoj strukturi. Dok su neki ispitanici izričito protiv, postoje i mišljenja da su ugovoreni brakovi, nekad jedina ispravna praksa.

Ugovoreni brakovi su i dalje zastupljeni u arapskom svetu i u Siriji, uglavnom u ruralnim sredinama. To su ljudi zaglavljeni u svemiru, lekar ne bi svojoj čerki ugovorio brak.

Sirija, devojke, 20 i 22 godine

- ***Postoje dve vrste braka: brak iz ljubavi i tradicionalni brak. Oba imaju svoje prednosti. Na brak iz ljubavi se ne gleda blagonaklono zato što u njemu postoje nesuglasice i ljubomora...***
- ***Ne želim da se udam iz ljubavi, dolazi u obzir samo tradicionalni brak.***

Sirija, devojke, 17 i 19 godina

Svedočenja ispitanika iz različitih zemalja o postupku ugovaranja braka bitno se ne razlikuju. Postupak se uvek pokreće na inicijativu budućeg mladoženja koji, nakon što mu se svidi određena devojka, sam ili sa svojim roditeljima odlazi kod njenih i predstavlja se u najboljem svetlu, kako bi ih uverio da njihovo kćerki može da pruži sigurnu budućnost. U narednih par dana porodica buduće mlade prikuplja informacije o njegovoj porodici, poslu, imovini i finansijskoj situaciji na osnovu kojih donosi konačnu odluku o ponudi. Bez obzira na zemlju iz koje ispitanici dolaze, ekonomski aspekt se kod ugovaranja brakova pokazuje kao vrlo bitan, u nekim slučajevima i kao ključni faktor koji predstavlja suštinu takve prakse. Devojke u većini slučajeva bivaju samo pasivni posmatrači dogovora, čime postaju primarne žrtve čiji se životi predaju muškarcima koji za njih mogu da ponude najviše sredstava. Svedočenja ukazuju i na to da neke od devojaka svoje buduće muževe upoznaju tek na dan venčanja. Međutim, žrtve ovog oblika rodno zasnovanog nasilja bivaju i pripadnici muškog pola čije porodice ne uspevaju da ispunе uslove i obezbede neophodna sredstva za ženidbu. Tada porodice koje imaju više dece trampe sinove za čerke i obratno, kako bi osigurali njihovu udaju odnosno ženidbu.

Kad odluče da ga prime u kuću, traže par dana da se raspitaju - ima li dobar posao, da li je iz dobre porodice, može li da izdržava novu porodicu? Onda kažu suđeno vam je ili nije – prihvatom ili ne.

Sirija, dečaci, 14-19 godina

Ako devojka samo čuti tokom ovih poseta to znači da se slaže. Plaćanje se vrši u „tri rate“ – pare se daju samoj devojci, zatim njenim roditeljima, i na kraju njoj bliskim ljudima.

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Ugovoreni brakovi su uobičajeni za celu Afriku. Sve se vrti oko para. Porodice se dogovore i ti tu ne možeš mnogo da biraš.

Senegal, dečak, 17 godina

Bio sam veren, ali nisam uspeo da ispunim uslove - tražili su da imam kuću u koju bismo odmah mogli da se uselimo, kao i miraz da dam mladi i pre i posle venčanja.

Sirija, dečak, 14 godina.

Zavisi od mesta ili od ekonomске situacije porodice – bogati mogu da biraju... Ko nema novca – do kraja života ostaje neženja i to je veliki problem. Ako se nađu dve siromašne porodice koje imaju po sina i čerku, onda samo „razmene“ decu – jedna porodica da čerku za sina, druga sina za čerku i obe porodice su zadovoljne. That's a good business deal.

Afganistan, dečaci, 16 godina

Svedočenja ispitanika ukazuju da posledice suprotstavljanja ugovorenim brakovima zavise od neposrednog društvenog konteksta u kom žive. Kako u Siriji, tako i u Avganistanu, postoje delovi zemlje u kojima devojke ne bivaju primorane na udaju, već imaju mogućnost odbijanja ponude. Sa druge strane, u obe ove zemlje postoje regioni u kojima je ovakva odluka neprihvatljiva i za posledicu može imati i smrtni ishod. Iz tog razloga, kako navode neki od ispitanika, devojke koje ne vide izlaz iz situacije u kojoj se nalaze se ponekad odlučuju i na samoubistvo.

Znam devojku koja se ubila zbog ugovorenog braka.

Sirija, dečak, 17 godina

Bilo je i slučajeva ubistava. Ukoliko bi se devojke pobunile.

Avganistan, dečak, 17 godina

Kršenje normi neposredne sredine vuče sa sobom nekada i vrlo ozbiljne posledice. Devojke su, kako same navode, iz straha od fizičkog nasilja od strane pripadnika muškog dela porodice, često primorane da svoje veze pre braka čuvaju u najvećoj tajnosti.

Ujak bi me ubio kad bi saznao da sam imala dečka. Sve mora da se krije od porodice, nikad se pred njima ne priča o momku. Nekad se i 5, 6 godina duga veza krije od porodice.

Eritreja, devojke, 21, 22 i 25 godina

Roditelji ne vole da se njihove čerke viđaju sa momcima pa one često moraju da se kriju. Neki očevi su toliko besni da bi ubili svoje čerke.

Sirija, devojčica, 17 godina

Ispitanice iz Sirije su tokom intervjuja svedočile i o **braku iz seksualne potrebe**, privremenom braku koji se u određenim regijama Sirije sklapa između devojke i muškarca samo na sat vremena. Prema njihovim rečima, često se devojke same odlučuju na taj brak kako bi se na brzinu udale za nekoga ko im se svida. Međutim, taj običaj je opasan jer često dolazi do seksualnog nasilja, nekada i grupnog silovanja. U drugom intervjuu, dečaci iz Somalije govorili su o **lažnom braku** kojim roditelji štite čerku od otmica tako što je fiktivno udaju za nekog momka, posle čega ih šalju van zemlje.

Rani, odnosno **dečiji brakovi** takođe predstavljaju dobro poznat fenomen skoro polovini dece obuhvaćene istraživanjem (44%). Starosni prag počev od kog za devojčicu postoji opasnost da bude udata pod prisilom uglavnom je vezan za razdoblje od 13 do 15 godina, mada svedočenja govore i o brakovima sklopljenim sa devojčicama od 8, 10 i 12 godina. Kao i u slučajevima ugovaranja brakova punoletnim osobama, očigledna je ekonomski dimenzija ovog oblika rodno zasnovanog nasilja, a ono dodatno poprima na težini uzmemo li u obzir da je mladoženja neretko muškarac i više desetina godina stariji od mlađe. Porodice devojčica uzrasta od oko 16 godina za njih dobijaju veće svote novca, jer se od devojčica te starosne dobi očekuje da će najlakše ostati u drugom stanju, ali se to nekad očekuje i od mlađih devojčica, bez obzira na moguće zdravstvene komplikacije.

Za devojčice u Senegalu postane rizično kada napune 13-14 godina, nekad i ranije. Tad neko može da ih zapazi i kaže „ja hoću da se oženim ovom devojčicom”.

Senegal, dečak, 17 godina

Brakovi se sklapaju veoma rano, ima primera da devojčici od 8 godina već ugovore brak. Muž je stari čovek, ponekad i pedesetogodišnjak. To je jako loše, ali roditelji za dobijaju po nekoliko hiljada evra.

Avganistan, brat i sestra, 14 i 12 godina

Odgovori na pitanja o trudnoći, korišćenju kontracepcije i odluci o zasnivanju porodice ukazali su da 36% intervjuisane dece zna za neki oblik rodno zasnovanog nasilja sa tim povezan. Iz nekih odgovora stiče se mučna slika o obespravljenosti pripadnika ženskog pola u njihovim zemljama i nemogućnosti da nezavisno donose odluke koje se tiču njihovog tela i daljeg života. Svedočenja o besu i frustracijama muževa u slučaju rođenja čerke, nasuprot višednevnom slavlju prilikom rođenja sina, potvrđuju manju društvenu vrednost ženskog roda. **Selektivni abortusi** predstavljaju najdramatičniji oblik rodne nejednakosti i zatvaraju začarani krug rodno zasnovanog nasilja u zemljama porekla dece tražilaca azila.

Sa 16 godina otprilike rađaju prvu decu. Niko neće devojke koje ne mogu da rode.

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Žena ne sme da kaže da koristi kontracepciju. Ako traži od muža da koristi kondom, on pobesni, pita je da li misli da ju je prevario i dobio bolest od druge žene, pa je onda pretuče. Glavni u porodici je muškarac, on odlučuje kad hoće decu, kad hoće seks i tako je.

Eritreja, devojke, 21 do 25 godina

Čula sam za abortus, dešava se ako je drugo dete ponovo devojčica.

Sirija, devojčica, 17 godina

Iskustvo rata

U Dari je počeo rat tako što su deca ispisala na zidu škole grafit – došao je tvoj red, gospodine

(predsedniče). Direktor škole je poslao obaveštajnu službu... Decu koja su napisala grafit su maltretirali, povadili im nokte, stavili bombu u ruke jedanaestogodišnjeg deteta, bomba je eksplodirala i dete je izgubilo ruku. Roditelji su došli u školu i rekli „Želimo svoju decu“, na šta je vojska odgovorila „Ako hoćete svoju decu, dovedite svoje žene“.

Sirija, grupa maloletnika bez pratnje

Velika većina naših ispitanika (89%) ima iza sebe iskustvo života u zaraćenoj zemlji ili zemlji koju potresaju društveni nemiri i akcije militarističkih grupa, a lična je bezbednost kako odraslih, tako i dece ugrožena. Gotovo sva deca uključena u istraživanje deo svog detinjstva provela su u vrtlogu ratnih sukoba, a mnoga od njih su tokom ratnih dejstava izgubila članove najuže porodice, kao i najbliže prijatelje. Uticaj rata na njihov život i život njihovih porodica deca su osetila i u promeni porodične dinamike. Heterogenost reakcija roditelja, kao odgovor na ratno stanje, ukazuje da su roditelji na sve načine pokušali da zaštite živote svoje dece pre donošenja konačne odluke o napuštanju zemlje porekla. Bez obzira na njihove napore, iz svedočenja dece tražilaca azila proizlazi snažno osećanje diskontinuiteta sa „normalnim životom“, odnosno stanjem pre početka sukoba, koje neka od dece opisuju i kao „raj na zemlji“.

Situacija u Somaliji tokom rata je jako loša, rat besni na sve strane, postoji mnogo organizacija koje ratuju između sebe. Bolje je nego što je bilo pre par godina, ali nije dovoljno sigurno za život. Rat se dešava uglavnom noću i zato smo se od popodnevnih sati već zatvarali u kuće. Roditelji nas nisu puštali napolje. A zašto bih uopšte i izlazio iz kuće? Skoro svi moji prijatelji su poginuli u ratu.

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Živeo sam u delu grada u kom su bili talibani. Ukoliko tokom molitve nismo bili u džamiji moglo je da dođe do sukoba. Uveče nismo mogli da izlazimo. Deo grada u kojem sam živeo bio je kao zatvor.

Afganistan, dečak, 17 godina

Pre rata smo živeli u Damasku, u velikoj kući. Imao sam puno drugova, izlazili smo često... Od kada je počeo rat više se nismo viđali. Morao sam češće da budem kod kuće, stalno su padale bombe. Moj brat je ozbiljno povređen, geler ga je pogodio u stomak i morao je u bolnicu na ušivanje.

Sirija, dečak, 15 godina

Ranije su se ljudi posećivali, šetali ulicom, u Siriji je bio raj na zemlji. Kada je krenuo rat morali smo da se povlačimo u kuće, već od 6 popodne nije bilo nikoga na ulici. I u kući se osetila promena – ranije su svi bili raspoloženi i družili su se, a kada je krenuo rat samo su gledali krv na ulicama i uništenje i u kući je stalno bila tužna atmosfera.

Sirija, devojke, 17 i 19 godina

Deca su tokom rata morala ostajati u svojim kućama ne samo zbog bombardovanja i oružanih sukoba, već i zbog opasnosti od otmice, što je potvrdilo svako drugo dete (44%). I dečaci i

devojčice imali su razloge za strah od kidnapovanja, u zavisnosti od svog pola. Tokom intervjeta, 51% ispitane dece jasno je istaklo rodno specifične opasnosti.

- **Roditelji više brinu za žensku decu nego za mušku, jer se devojčice koje kidnapuju nikad ne vrati.**
- **Dođu i kažu: „Imaš čerku, daj je!“. Ako ne daš, ubiju te.**
- **Nekad presretnu dečake i kažu: „Aha, tvoj otac radi za vladu, ubićemo te!“. Posle teraju sinove da ubijaju sopstvene roditelje: „Imaš pet minuta, idi i ubij ih!“. Ubili bi svakog ko ima bilo kakve veze sa vladom.**

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Plašila sam se muškaraca, da ne dođu da me kidnapuju...

Sirija, devojka, 19 godina

Prema rečima polovine ispitanih (49%), devojčice su tokom rata posebno izložene **riziku od seksualnog nasilja**, pre svega od silovanja koje je od početka sukoba postalo mnogo učestalije. Posebno se izdvajaju silovanja počinjena od strane vojnika ili neprijateljskih snaga. U svojim svedočenjima deca govore i o islamskih organizacijama koje primoravaju devojčice i devojke da se udaju za vojnike, kako bi time prikrili seksualna iskorišćavanja i silovanja.

- **Talibani su krali devojčice.**
- **Nisu ih otkupljivali zato što ljudi nemaju novca. Silovanja su bila česta.**

Afganistan, dečaci, 17 godina

Teže je biti devojčica danas u Siriji jer se svi boje za njih. Siluju ih, otimaju vojnici. Nekad ih zaustave na ulici, nekad zaustave autobus, izvedu ih sve napolje pa se iživljavaju.

Sirija, dečaci, 14-19 godina

Dečacima je lakše, oni su u gradu, devojke su stalno kod kuće. Ako izađu posle deset uveče, verovatno će biti silovane.

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Prisilna regrutacija dečaka tokom ratnih dejstava i društvenih nemira predstavlja realnu opasnost za tri četvrtine ispitanih sa kojima je o tome razgovarano. Svedočenja dece tražilaca azila iz Sirije, Avganistana i Somalije ukazuju na to da su dečaci tokom rata regrutovani nasumično, bez obzira na godine i sposobnosti, a da bilo kakva vrsta protivljenja od strane dece ili njihovih porodica za neminovan rezultat u većini slučajeva ima smrtni ishod.

Ulaze na prepad u kuće, snižavaju granicu odlaska u vojsku i vode decu već od 15 godina, daju im puške i šalju u rat, bez obuke, mnogo dece je tako poginulo. Ne možeš da ih odbiješ, ubiće te. Porodice ne mogu ništa, traže veze da potkupe da im deca ne bi išla u rat. Zbog vanredne situacije, postavljeni su kontrolni punktovi na 100m, vojnici idu ulicom i proveravaju svakog da li je pridružen vojsci, tu ih uhvate i nasilno odvedu.

Sirija, dečaci, 14-19 godina

Ne pitaju koliko imaš godina, ako vide da izgledaš dovoljno staro vode te.

Avganistan, dečak, 16 godina

Al Šabab³⁰⁵ upada u kuće i odvodi dečake, ako kažeš ne, ubiju te, ne dođeš, ubiju te. Porodice ne mogu ništa, nemaju nikakvu moć da zaštite decu.

Somalija, dečak, 16 godina

- **Svedočenja o rodno zasnovanom nasilju na putu**

Rizici tokom puta od zemlje porekla do zemlje azila decu tražioce azila dodatno čine specifično ranjivom. Velika većina ispitanika sa kojima smo o tome razgovarali (85%) ističe da je reč o veoma teškom i opasnom putu, pri tom govoreći ne samo o fizičkom naporu koji takav put iziskuje, već i opasnostima i rizicima koje takva vrsta putovanja sa sobom nosi. Preostalih 15% navelo je da ih je prisustvo članova porodice učinilo da zanemare sve negativne aspekte života na putu i osete se zaštićenim od rizika.

Na put smo krenuli samo otac i ja. Brat i sestra su još uvek mali i ne bi podneli put. Morali smo da preplivamo reku, išli smo kroz šume i preko planina, po kiši i hladnoći.

Sirija, dečak, 14 godina

Jeste jako teško, ali posle 4 godine rata u Siriji ovaj put je samo sitnica.

Sirija, dečaci, 15 i 19 godina

Od kada sam otišla iz Sirije jako sam umorna, ali i tada osećam isti strah kao kad sam bila u Siriji. Volela bih da se manje plašim, ali strah je i motivacija da nastavim put.

Sirija, devojka, 19 godina

Kada bi se pokrenula tema rodno specifičnih opasnosti na putu, samo 11% ispitanе dece (treba naglasiti da su pitanju su bila deca prosečnog uzrasta od 12 godina) negiralo je rodne razlike u težini i opasnosti puta. Nasuprot tome, 50% dece obuhvaćene istraživanjem istaklo je kako to nije iskustvo kroz koje bi devojčice i devojke kao pripadnice ženskog pola uopšte trebalo da prođu zbog opasnosti na koje bi mogle da najdu. Preostalih 39% istaklo je da je za devojčice i devojke taj put teži zbog puke fizičke snage koja je potrebna, ali nije opasniji u smislu da su posebno ugrožene zato što su ženskog pola.

- *Ne dozvoljava se devojčicama da idu.*
- *4 dana smo bili bez hrane i vode, a devojčice to ne bi izdržale.*
- *Za devojčice je opasno i kad putuju sa roditeljima*

Avganistan, grupa maloletnika bez pravnje, 16 i 17 godina

Osećala sam se vrlo neprijatno tokom puta jer muškarci zagledaju, ali me je svakako zaštitoило to što sam išla sa porodicom.

Sirija, devojčica, 17 godina

---

³⁰⁵ Al Šabab je militaristička islamskička grupa koja deluje u Somaliji i Jemenu.

Neke žene su ostale u šumi jer nisu mogle da izdrže put, pešačili smo devet dana, jedna ima sina od dve godine, mi smo nastavili, a ona je ostala sa njim. Ne znam šta se desilo sa njima, možda su umrli.

Somalija, grupa maloletnika bez pravnje, 16 i 17 godina

Približno trećina intervjuisane dece (29%) govorila je o **seksualnom nasilju** kojem su izloženi na putu. Počinjeni nasilja su mahom krijumčari, koji dodatno zloupotrebljavaju delikatnu situaciju u kojoj se devojčice i devojke tokom puta nalaze, te ih uz pretnje smrću pljačkaju, tuku, muče i siluju. Pokušavajući da se odupru silovateljima, devojke bivaju izložene visokom riziku viktimizacije teškim fizičkim povredama. Deca ispitanici dodatno svedoče o planskom omalovažavanju ne samo devojčica, već i dečaka koji neretko bivaju primorani da se pred krijumčarima i saputnicima skinu, pri čemu se dešava da bivaju vezivani i fizički kažnjavani. Svedočenja ukazuju i na isprepletanost seksualnog i fizičkog nasilja sa radnom eksploracijom na putu. Bez obzira na brutalnost ovih činova, ispitanici čvrsto stoje iza toga da je nasilje sa kojim se susreću tokom puta neuporedivo blaže od nasilja kojem su od početka ratnih sukoba bili izloženi u zemlji porekla.

- *Deca i žene na putu? Sve zavisi koliko platiš. Nekad, iako plate, prebiju ih krijumčari i uzmu sve.*
- *Devojke posmatraju kao evro, vreću novca.*

Sirija, dečaci, 14-19 godina

- *Pobegla sam u Liban jer nisam želela da idem u vojsku³⁰⁶. Otišla sam da radim i čistim po kućama. Ako se svidiš vlasniku, hoće da te siluje, daje ti puno para. Svašta moraš da preziviš, a nemaš nikakvu zaštitu, sama si.*
- *Moja prijateljica je radila u porodici i dopala se gazdi, pa ju je njegova ljubomorna žena polila vrelom vodom.*
- *Devojke često umiru na putu. Ako nemaš svog muškarca sa kojim putuješ, nemaš nikakvu zaštitu. Stalna su silovanja u šumi, tuku ih krijumčari, vade pištolje i noževe, šamaraju.*

Eritreja, devojke, 21-25 godina, 5-7 godina na putu

- *Krijumčari ih odvedu u male kuće. Niko ih ne vidi. Kažu devojci da dođe, ako neće, odmah je ubiju. Uzmu novac, telefone, ne daju im hranu. One tad moraju da budu sa njima. Budu mesec tamo, sa njima, ostaju u krijumčarskoj kući, kad završe kažu – idi.*
- *Svi znaju da to može da se desi, ali to je mali problem u odnosu na ono što se dešava u njihovoj zemlji, to je jedini način da se prezivi. Da su ostale u Somaliji ili Jemenu, umrle bi jedna po jedna.*

Somalija, grupa maloletnika bez pravnje, 16 i 17 godina

Uspela sam nekako da se odbranim od krijumčara koji je više puta pokušao da me siluje, ali povredio mi je nos i arkadu. Morala sam na bolničko lečenje.

Devojka iz Obale Slonovače, 20 godina, 4 godine na putu

³⁰⁶ Misli se na vojni kamp u Eritreji za devojke i mladiće („To je kao matura. Ceo svet ima maturu i proslavu a mi vojni kamp“). Prema njihovim rečima, mladi u kampu nemaju nikakav kontakt sa porodicom, potpuno su izolovani, kamp je ograđen i udaljen od naseljenih područja. Teško je pobegnuti iz kampa, ali ko uspe, posle toga obavezno mora da pobegne iz zemlje. Jedna ispitanica zna ljudi koji su umrli u kampu.

Ljudi sa kojima smo se susreli su nas zaustavili na prepad. Neke ljudi su tukli. Mene je jedan od njih udario u nogu i oborio na pod, a zatim vezao i svukao.

Sirija, dečak, 14 godina

Većina ispitanika (njih 87%) nije imala iskustva sa izbegličkim kampovima o kojima se piše u literaturi o rodno zasnovanom nasilju. Samo je jedna grupa ispitanika iz Sirije svedočila o Zatari kampu u Jordanu. Njihovi iskazi potvrđuju neke od podataka koje smo predstavili u arhivskom istraživanju.

Veoma su loši uslovi u izbegličkim kampovima. Mnogo je nasilja i silovanja, sve je prljavo. Ako vide lepu devojku, puštaju je u kamp. Ako nije lepa, ne može. U Jordanu se nalazi Zaatar kamp u koji dolaze muškarci iz Saudijske Arabije da traže žene. Postoje žene u mestu koje provodadžišu. Taj brak traje šest meseci, iskoriste ih za seks i onda ih odbace.

Sirija, dečaci, 14-19 godina

Većina ispitanika do Srbije putuje migrantskom rutom koja vodi preko Turske, Grčke i Makedonije. Zabrinjavajuća je činjenica da, osim izloženosti seksualnom nasilju i maltretiranju od strane krijumčara, deca tražioci azila u ovim zemljama dodatno bivaju izložena nasilju od strane državnih službenika. Iako njihovi iskazi ne ukazuju nužno na nasilje zasnovano na rodnim ulogama, nedvosmisleno je reč o kršenju prava deteta, uključujući između ostalog izlaganje mučenju, fizičko maltretiranje, izgladnjavanje i nezakonito lišavanje slobode. Iz svedočenja proizlazi i da hapšenje i pritvaranje dece tražilaca azila tokom puta predstavlja ustaljenu praksu tokom koje se u obzir ne uzimaju uzrast dece niti njihove osnovne potrebe. Svaki treći ispitanik uključen u istraživanje (33%) imao je neprijatno iskustvo tokom prolaska kroz Makedoniju, koje uključuje fizičko nasilje i pljačkanje, a čiji su počinioci bili krijumčari, drumski razbojnici, ali i policija.

- *Još kao dete sam tokom puta bio u zatvoru sa ljudima koji su ubice i teški kriminalci i to mi je bilo veoma teško.*
- *Ja sam bio uhapšen još u Siriji. Ako te uhvate da pušiš u zatvoru dobijaš 70 udaraca bićem.*

Sirija, dečaci, 16 i 19 godina

U Grčkoj (na Samosu) su nas maltretirali, spavali smo napolju, nismo mogli slobodno da se krećemo. Bilo je kao u zatvoru. Bio sam i u zatvoru 18 dana, mog brata su pustili. Samo UN je mogao da priča sa nama. Imali smo 2 obroka dnevno, a mogli smo da jedemo samo na prozoru koji je pod suncem. Nisu nas mnogo tukli, samo ako bismo bili bezobrazni.

Sirija, dečak, 15 godina

- *Najviše smo se plašili mafije. Kod Kumanova su nas presreli, nas dvojica smo uspeli da pobegnemo, a njega su zadržali. Drali su se da će ga ubiti ako im ne da pare i telefon i uperili mu pištolj u glavu.*
- *Video sam da pištolj verovatno nije pravi, ali pošto ih je bilo trojica, morao sam da im dam 250€ i mobilni. Onda su me pustili.*

- **Četiri puta nas je hvatala policija - 3 puta u Makedoniji i jednom u Srbiji.
Tukli su nas pendrecima po leđima.**

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Najgore je bilo kada smo prelazili put Makedonija – Srbija. Skinuli su nas gole i pretresali, uzimali su sve. Upozoravamo jedni druge tokom puta na opasne oblasti.

Dečak iz Sirije, 15 godina

Na putu iz Makedonije, jedna žena je umrla. Video sam mnogo devojaka u zatvoru u Makedoniji, dve devojke zajedno sa muškarcima u zatvoru...

Somalija, dečaci, 16 i 17 godina

Za decu tražioce azila uključene u naše istraživanje Srbija još uvek predstavlja samo usputnu stanicu na putu ka zemlji destinacije. Više od polovine dece (56%) kojima je postavljeno pitanje o utiscima tokom boravka u Srbiji, pozitivno je govorila o boravku u centrima za azil, dok su preostali ispitanici imali zamerke na narav zaposlenih u centrima ili pak izolovanost od lokalnog stanovništva. U svojim svedočenjima o putu kroz Srbiju, deca tražioci azila govorila su o problemima sa krijumčarima, koji se ne razlikuju od onih sa kojima se susreću u ostalim zemljama. Svedočenja dece tražilaca azila uključene u istraživanje ukazuju na to da niko od njih nije bio izložen rodno zasnovanom nasilju tokom boravka u Srbiji.

- **Bio nam je san da dođemo do Srbije jer smo čuli da su kampovi dobri. Sada se osećamo sigurno, Makedonija nam je bila noćna mora.**
- **Upravnik nekada ume da bude drzak, ali nam ništa ne fali.**

Sirija, dečaci, 12 i 15 godina

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Deca tražioci azila se odlučuju na napuštanje zemlje porekla zbog progona, rata, masovnih kršenja ljudskih prava, nemaštine, gladi i drugih okolnosti koje ugrožavaju njihovu egzistenciju. Na putu ka Srbiji ona dodatno bivaju izložena visokom riziku od različitih oblika nasilja i brojnim traumatičnim iskustvima koja na njih ostavljaju dugotrajne posledice. Akutna situacija u kojoj se nalaze zahteva adekvatne mehanizme podrške i mere zaštite zbog čega je deci tražiocima azila tokom boravka u Srbiji neophodno pružiti kontinuiranu pomoć i preduzeti zakonom propisane mere koje bi omogućile ponovno uspostavljanje uobičajenih životnih tokova. Uključivanje dece tražioca azila u formalni obrazovni sistem, osim što predstavlja njihovo osnovno ljudsko pravo, doprinosi intekstualnom i psihosocijalnom razvoju dece kao i da njihov položaj i potrebe postanu vidljivi sistemu te doprinosi i identifikaciji rizika povezanih sa rodno zasnovanim nasiljem i prevenciji istog.

Uprkos postojećim zakonskim regulativama Republike Srbije, koje u velikoj meri odgovaraju evropskim standardima, u praksi postoji nedostatak njihove primene, što deci tražiocima azila onemogućava ostvarivanje zakonom zagarantovanih prava, među kojima se ističu pravo na obrazovanje i pravo na zaštitu od nasilja. Jedan od osnovnih razloga za to jeste nedostatak jasnih smernica i procedura, što za posledicu ima izostanak sistemskog priključivanja dece tražilaca azila formalnom obrazovnom sistemu i blagovremene reakcije u slučaju sumnje ili postojanja nasilja među/nad decom.

Nedovoljno izgrađen azilni sistem Republike Srbije i problemi koji se permanentno ispoljavaju u njegovom funkcionisanju, ograničeni kapaciteti ključnih aktera uključenih u rad sa decom tražiocima azila, kao i njihovo šturo poznavanje profila i potreba dece tražilaca azila, nedvosmisleno ukazuju na potrebu za hitnim unapređenjem azilnog sistema Republike Srbije preuzimanjem sledećih mera:

➤ **Uključivanje dece tražilaca azila u nacionalne planove akcije i strategije namenjene deci i mladima**

Neophodno je izričito uključiti decu tražioce azila kao posebno osetljivu kategoriju u nacionalne planove, akcije i strategije koji se bave decom i mladima, njihovom zaštitom i ostvarivanjem prava, zasnovanih pre svega na Konvenciji UN o pravima deteta i Ustavu Srbije iz 2006. godine. Na taj način bila bi osigurana dosledna primena zakona u praksi, praćenje i procena potreba dece tražilaca azila, kao i bolja koordinacija različitih aktera na lokalnom i nacionalnom nivou koji rade sa ovom grupom dece. To bi dodatno doprinelo identifikovanju osnovnih problema i prepreka u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava dece tražilaca azila i definisanju opšte politike Republike Srbije prema zaštiti decetražilaca azila.

➤ **Izgradnja kapaciteta relevantnih aktera uključenih u rad sa decom tražiocima azila**

Zaposlenima u školama i centrima za socijalni rad, ali i svim drugim predstavnicima lokalnih i nacionalnih ustanova koji se u svom radu susreću sa decom tražiocima azila mora biti obezbeđena stručna obuka, kao i odgovarajući treninzi kroz koje bi se upoznali sa specifičnim karakteristikama i potrebama ove grupe dece, kao i sa samim fenomenom azila i neophodnom

azilnom legislativom. Poznavanje profila dece tražilaca azila predstavlja osnovu za efektivnu podršku i postizanje rezultata u radu sa njima, dok od poznavanja karakteristika obrazovnih sistema zemalja porekla zavisi osmišljavanje plana i programa rada sa decom tražiocima azila, čime se direktno utiče na postignuća koja ona ostvaruju u daljem školovanju, bilo tokom puta ili u zemljama destinacije.

Kao dopunu stručnih obuka i treninga relevantnih aktera koji rade sa decom tražiocima azila nužno je obezbediti adekvatne priručnike i materijale koji bi dodatno doprineli njihovom usavršavanju i koji bi služili im kao smernice prilikom pružanja redovnih usluga deci tražiocima azila.

➤ **Razvijanje saradnje među relevantnim akterima uključenim u rad sa decom tražiocima azila**

Razvijanje saradnje i umrežavanje relevantnih aktera, kako na lokalnom, tako i na nacionalnom nivou od ključnog je značaja za efikasno i pravovremeno reagovanje bilo da je u pitanju priključivanje dece tražilaca azila formalnom obrazovnom sistemu ili prevencija rodno zasnovanog nasilja. Intenziviranje saradnje među ministarstvima nadležnim za obrazovanje i socijalna pitanja sa ustanovama u lokalnim sredinama u kojima se nalaze centri za azil, kao i saradnja sa Komesarijatom za izbeglice i migracije i predstavnicima civilnog sektora u pogledu razmene informacija i iskustava ključno je za unapređenje i razvoj sistema zaštite dece tražilaca azila. Saradnja sa institucijama na lokalnom nivou, pre svega školama i centrima za socijalni rad, bi nacionalnim institucijama omogućila da steknu uvid u prepreke i izazove sa kojima se lokalne institucije suočavaju prilikom pružanja podrške i zaštite deci tražiocima azila i shodno tome izvrše neophodne promene u cilju uspešnog priključivanja i integracije dece tražilaca azila u formalni obrazovni sistem i reagovanja u slučajevima postojanja rodno zasnovanog nasilja kojem su deca tražioci azila izložena. Pored razvijanja saradnje između institucija na nacionalnom i lokalnom nivou, neophodno je formirati lokalne koordinacione grupe koje bi sačinjavali predstavnici organa lokalne samouprave, lokalnih institucija i organizacija civilnog društva. Uloga koordinacionih grupa bi se ogledala u praćenju ostvarivanja prava dece tražilaca azila u praksi, pružanju podrške institucijama i preduzimanju različitih akcija u slučajevima kada je neophodno pružiti podršku i osigurati ostvarivanje zakonom zagarantovanih prava.

➤ **Unapređivanje materijalno-tehničkih i organizacionih resursa lokalnih institucija za rad sa decom tražiocima azila**

Lokalnim institucijama (školama, centrima za socijalni rad i centrima za azil), mora biti obezbeđen minimum materijalno-tehničkih sredstva u vidu vozila koja bi omogućila redovno izlaženje na teren predstavnika centara za socijalni rad, odvojenih prostorija za dnevne aktivnosti dece tražilaca azila u centrima za azil, adekvatnih didaktičkih materijala koji bi pomogli deci tražiocima azila u usvajanju neophodnih znanja i savladavanju složenih životnih veština, itd.

Pored toga, stručna asistencija i dodatna podrška u vidu ličnih pratioca, pedagoških asistenata i/ili prevodioca, propisanih zakonom, neophodna je kako u procesu priključivanja i integracije dece tražilaca azila u obrazovni sistem, tako i u premošćavanju kulturno-jezičkih barijera.

➤ **Podrška i smernice lokalnim institucijama za rad sa decom tražiocima azila**

Neophodno je uspostaviti jasne mehanizme i odgovornosti koje proizilaze iz već postojećih zakona, pre svega Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja i Zakona o socijalnoj zaštiti, kako po pitanju priključivanja formalnom obrazovnom sistemu, tako i u slučajevima prevencije i reagovanja na potencijalno nasilje nad decom tražiocima azila, na osnovu kojih bi nadležne institucije, pre svega škole i centri za socijalni rad mogli da pokrenu adekvatne postupke, a deca tražiocici azila ne bi bila na gubitku usled izostajanja pravovremene intervencije.

Cilj uspostavljanja jasnih procedura takođe je i izbegavanje manipulacija određenih društvenih grupa koje usled različitih interesa uskraćuju deci tražiocima azila zakonom zagarantovana prava.

➤ **Obezbeđivanje dodatne obrazovne podrške deci tražiocima azila za uključivanje u formalni obrazovni sistem**

Deci tražiocima azila mora biti obezbeđena adekvatna dodatna podrška pre i po uključivanju u obrazovni sistem preduzimajući sve potrebne mere za nesmetano uključivanje i napredovanje, kao i ostvarivanje zakonom zagarantovanih prava. Imajući u vidu specifične potrebe, ali i period zadržavanja predstavnika azilne populacije u zemlji, rad sa decom tražiocima azila neophodno je započeti već po njihovom dolasku u centar za azil realizovanjem aktivnosti koje bi im omogućile efikasnije i lakše priključivanje formalnom obrazovnom sistemu. Za učenje srpskog jezika neophodno je razviti odgovarajuće kurikulume, akreditovati ih od strane nadležnog ministarstva i na taj način uniformisati sadržaj programa za svu decu tražioce azila. Pored učenja jezika gde bi fokus bio na usvajanju osnovnih pojmoveva neophodnih za svakodnevnu komunikaciju u školskom okruženju i komunikaciju sa vršnjacima, neophodno je aktivno raditi i na upoznavanju dece tražilaca azila sa karakteristikama formalnog školskog sistema u Srbiji kroz različite aktivnosti sa školama i organizovane posete školama.

U cilju olakšavanja i obezbeđivanja redovnog pohađanja nastave moraju se preduzeti konkretni koraci u pogledu procenjivanje razvojnih potencijala svakog deteta i shodno tome prilagođavanja nastave i nastavnog sadržaja, uključivanje u razred koji odgovara njegovoj fizičkoj i mentalnoj dobi, kao i obezbeđivanje besplatnih udžbenika, prevoza i užine, kao što je to slučaj sa decom iz marginalizovanih društvenih grupa.

➤ **Pružanje podrške roditeljima dece tražilaca azila**

Pored redovnog i uobičajenog informisanja o pravima i obavezama tokom azilne procedure, roditelji dece tražilaca azila moraju biti aktivno uključeni u obrazovanje svoje dece kroz posete školama i lokalnim institucijama koje se bave obrazovanjem i socijalnom zaštitom dece, organizovano učenje srpskog jezika, prisustvovanje roditeljskim sastancima, redovno konsultovanje i komunikaciju sa nastavnim osobljem koje radi sa decom, socijalnim radnicima, upravama centara za azil, itd.

➤ **Razvijanje programa prevencije za prepoznavanje i reagovanje u slučajevima rodno zasnovanog nasilja među/nad decom tražiocima azila**

Da bi umeli da prepoznaju i reaguju u slučajevima kada primete ili trpe nasilje, decu tražioce azila je potrebno edukovati kroz uzrasno prilagođene aktivnosti i individualna savetovanja.

Prilikom toga, treba imati u vidu i specifičnu pozadinu iz koje dolaze i kulturološke razlike koje često mogu da stvore iskrivljenu sliku onoga što se podrazumeva pod normalnim ponašanjem.

➤ **Psihološka podrška za decu tražioce azila koja su žrtve rodno zasnovanog nasilja**

Deci tražiocima azila moraju biti obezbeđene psihološke intervencije u vidu individualnih ili grupnih savetovanja, koja za cilj imaju psihološko osnaživanje i uspostavljanje privremene ravnoteže do dolaska u zemlju destinacije, kada bi se aktivnije trebalo pozabaviti svakim specifičnim problemom i gde bi mogao da se ostvari kontinuiran psihološki rad, što u Srbiji u većini slučajeva još uvek nije moguće.

➤ **Razvijanje mreže volontera na lokalnom nivou**

Kroz razvoj volonterskih servisa, pre svega u okviru lokalnih organizacija civilnog društva, deci tražiocima azila trebalo bi da obezbedi dodatnu podršku u adaptaciji na lokalnu sredinu, učenju srpskog jezika i omogućiti sadržajnije provođenje vremena tokom boravka u centrima za azil. Volonterski programi bi trebalo da budu prilagođeni uzrastu, iskustvu, znanju i kulturološkoj pozadini dece tražilaca azila, kao i sa otvorenom mogućnošću da i sama deca tražioci azila postanu aktivni članovi tih servisa. Na taj način bi deca tražioci azila bila davaoci, nosioci programa i promena, a ne samo korisnici različitih usluga.

➤ **Podizanje društvene svesti o potrebama dece tražilaca azila od strane države i organizacija civilnog društva**

Kako bi se omogućilo i osiguralo poštovanje osnovnih zakonom zagarantovanih prava dece tražilaca azila kao specifične i ranjive kategorije u okviru azilne populacije, a umanjile ksenofobija i diskriminacija u lokalnim sredinama, mora se intenzivirati rad na podizanju društvene svesti kroz odgovorno i nepristrasno informisanje o njihovim potrebama i problemima sa kojima su suočeni tokom boravka u Srbiji. Otvaranjem dijaloga, razmenom informacija i iskustava, organizovanjem debata, okruglih stolova, zajedničkim aktivnostima lokalne i azilne dece, predavanjima i radionicama u lokalnim školama, izložbama radova azilanata, održavanjem koncerata, uličnih manifestacija i sajmova, projekcijama dokumentarnih i igranih filmova u lokalnim sredinama u kojima se nalaze centri za azil omogućilo bi se približavanje lokalne i azilne populacije, čime bi se na posredan način uticalo na postojeće stavove, razbijale predrasude, omogućilo efikasnije funkcionisanje sistema i doprinelo bržoj integraciji dece tražilaca azila.

6. Bibliografija

Knjige, akademski članci i studije

- Aleksandrović Marija, Macura Milovanović Sunčica i Trikić Zorica, *Inkluzija romske dece ranog uzrasta*, Open Society Foundations, London, 2011. Dostupno na: <http://www.romachildren.com/wp-content/uploads/2013/02/RECI-Serbia-Report.SRB.pdf>
- Amnesty International, *Sierra Leone: Rape and Other Forms of Sexual Violence against Girls and Women*, Amnesty International, 2001.
- Bhabha Jacqueline, Crock Mary, *Seeking Asylum Alone, a Comparative Study: A Comparative Study of Laws, Policy and Practice in Australia, the U.K. and the U.S.*, Themis Press, Sydney, 2007. Dostupno na: <https://books.google.rs/books?id=8qvAxi-hvOEC&pg=PA38&lpg=PA38&dq=why+more+boys+asylum+seekers+than+girls&source=bl&ots=lr8oGTTpc6&sig=iP4TqLkaFPYY2YDpWHZbxslGBxo&hl=en&sa=X&ei=DoGPVOWjLYn-UIWIhPgM&ved=oCBwQ6AEwAA#v=onepage&q=why%20more%2oboys%2oasylum%2oseekers%20than%2ogirls&f=false>
- Bobić Mirjana i Babović Marija, *Međunarodne migracije u Srbiji – stanje i politike*, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, 2013, Dostupno na: <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0038-0318/2013/0038-03181302209B.pdf>
- Bogdanović Marija, *Metodološke studije*, Institut za političke studije, Beograd, 1993
- Burgess R.G., *In the Field: An Introduction to Field Research*, Allen & Unwin, London, 1984
- Burgess R. G., „The Unstructured Interview as a Conversation“, u: R. G. Burgess (Ed.) *Field Research: A Sourcebook and Field Manual*, Routledge, London, 1986
- Calkins C.F., “Children’ s rights: Toward the liberation of the child by Paul Adams”, u: *Peabody Journal of Education*, 49(4), 1972
- Carpenter R. Charli, „Recognizing Gender-Based Violence Against Civilian Men and Boys in Conflict Situations“, u: Security Dialogue, Vol. 37, No. 1, 2006
- Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, Nadležnosti i praksa u azilnom sistemu Srbije, Beograd, 2013. Dostupno na: http://www.azilsrbija.rs/images/publikacije/NADLEZNOSTI_I_PRAKSA_U_AZILNOM_SISTEMU_SRBIJE.pdf
- Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, *Tražioci azila i iregularni imigranti u Srbiji: fenomen, problemi potrebe, očekivanja, profil*, Beograd, 2013
- Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, *Analiza – tražioci azila u Srbiji i srpski azilanti u Evropi*, Beograd, 2013.
- Đurić Slađana, “Etički problemi u istraživanjima o deci”, u: *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, vol. II, br. 3, 2012

- Finkelhor David, Ormrod K. Richard, Turner A. Heather, „Poly-victimization: A neglected component in child victimization“, u: *Child Abuse & Neglect*, Vol. 31, 2007. Dostupno na: <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/CV91.pdf>
- Galonja Aleksandra i ostali, Deca u pokretu: položaj i programi podrške i zaštite dece u pokretu u Republici Srbiji, Atina, Beograd, 2013
- Gill Aisha K. and Brah Avtar, „Interrogating cultural narratives about ‘honour’-based violence“, u: *European Journal of Women’s Studies*, Vol. 21, No. 1, 2014
- Graça Machel, *The impact of armed conflict on child development*, United Nations, Nujork, 1996. Dostupno na:
https://www.essex.ac.uk/armedcon/story_id/THE_IMPACT_OF_ARMED_CONFLICT_ON_CHILD_DEVELOPMENT.pdf
- Greene Margaret, *School-Related Gender-Based Violence*, UNGEI – UNESCO discussion paper, UNGEI – UNESCO, 2013. Dostupno na
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/HIV-AIDS/pdf/UNGEI_UNESCO_SRGBV_DiscussionPaperFinal.pdf, 23. oktobar 2014
- “Harmful traditional practices affecting women & girls”, dostupno na:
<https://static1.squarespace.com/static/536c4ee8e4bob60bc6ca7c74/t/54b561ebe4bo2a643c1c7ac6/1421173227982/GADN+Harmful+Traditional+Practices.pdf>, 20. novembar 2014
- Heise Lori L., Pitanguy Jacqueline and Germain Adrienne , „Violence against Women: The Hidden Health Burden“ (discussion šaper), The World Bank, Washington D.C, 1994
- Henry Gary T., *Practical Sampling*, Sage Publications, London, 1990
- Hyder Tina and Mac Veigh Johanna, „Gender-based violence against children in emergencies: Save the Children UK's response“, u: *Gender and Development*, Vol. 15, No. 1, 2007
- Kimmel Carrie E. and Roby Jini L., „Institutionalized child abuse: The use of child soldiers“, u: *International Social Work*, Vol. 50, No. 6, 2007
- Klasen Stephan and Wink Claudia, „’Missing women’: Revisiting the debate“, u: *Feminist Economics*, Vol. 9, No. 2–3, 2003
- Kuka Ermin, ”Koncept neformalnog obrazovanja”, u: *Život i škola*, br. 27, 2012
- Ma Agnes i Norwich Brahm, „Triangulation and Theoretical Understanding“, u: *International Journal of Social Research Methodology*. Vol. 10, No. 3, 2007
- Mimica Aljoša, Bogdanović Marija (ur.), *Sociološki rečnik*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2007
- Nikolić-Ristanović Vesna et al, *Trgovina ljudima u Srbiji*, Viktimološko društvo Srbije i OEBS, Beograd, 2004
- Park Augustine S. J., „’Other Inhumane Acts’: Forced Marriage, Girl Soldiers and the Special Court for Sierra Leone“, u: *Social & Legal Studies*, Vol. 15, No. 3, 2006

- Pešić Jelena, „Rodna perspektiva u proučavanju migracije“, u: *Sociologija*, Vol. 55, No. 2, 2013
- Popadić Dragan i Kuzmanović Dobrinka, *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, UNICEF, 2013. Izveštaj dostupan na: http://www.unicef.org-serbia/Digitalno_nasilje-Izvestaj_2013.pdf, 14. januar 2015.
- Push and pull factors of international migration – A comparative report, European Communities, Luxembourg, 2000. Dostupno na: <https://www.nidi.nl/shared/content/output/2000/eurostat-2000-themei-pushpull.pdf>
- Plut Dijana i Popadić Dragan, *U labyrintru nasilja – istraživanje nasilja u ustanovama za decu bez roditeljskog staranja*, Beograd: Institut za psihologiju, Save the Children UK, 2007
- Reale Daniela , Away from Home: Protecting and supporting children on the move, Save the Children UK, 2008
- Republički zavod za socijalnu zaštitu, *Deca u sistemu socijalne zaštite*, 2013
- Republika Srbija, Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima, *Osnovni statistički podaci o identifikaciji žrtava trgovine ljudima za 2014-u godinu*, 2014. Dostupno za preuzimanje na zvaničnoj strani Centra: http://www.centarzztlj.rs/images/statistika/2014/Osnovni_Statisticki_Podaci_o_Identifikaciji_Zrtava_za_2014.pdf, 18. januar 2015.
- Russell Wynne, „Sexual violence against men and boys“, u: Forced Migration Review, Vol. 27, 2007
- Save the Children, *Children and Gender-Based Violence: An overview of existing conceptual frameworks*, Save the Children, 2007
- Save the Children, *Too Young to Wed*, The Save the Children Fund, London, 2014
- Save the Children, Untold atrocities. The stories of Syria's children, Save the Children, 2014
- Sen Amartya, „More Than 100 Million Women Are Missing”, *The New York Review of Books*, 20. decembar 1990
- Smiljanić Vera, *Razvojna psihologija*, Društvo psihologa, Beograd, 1989
- Spencer Yvonne, “A right to education: schooling for refugee and asylum-seeking children”, u: *Childright*, Vol. 192, Children's Legal Centre, London, 2002
- Stark Lindsay and Ager Alastair, „A Systematic Review of Prevalence Studies of Gender-Based Violence in Complex Emergencies“, u: *Trauma, Violence and Abuse*, Vol. 12, No. 3, 2011
- Statistical Office of the Republic of Serbia and UNICEF, *Serbia Multiple Indicator Cluster Survey and Serbia Roma Settlements Multiple Indicator Cluster Survey, Final Reports*, Belgrade: Statistical Office of the Republic of Serbia and UNICEF, 2014

- Thomson Marilyn et al, *Rights of Passage. Harmful cultural practices and children's rights*, Save the Children, 2003, dostupno na: <http://www.savethechildren.org.uk/sites/default/files/docs/Rights-of-Passage.pdf>, 22. septembar 2014
- Thorson Jane E., *Forgotten no more: Male child trafficking in Afghanistan*, HAGAR, 2014, dostupno na: <http://hagarinternational.org/international/files/20140403-Forgotten-No-More1.pdf>
- Trebješanin Žarko, *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008
- Trenholm Jill , Olsson Pia, Blomqvist Martha and Ahlberg Beth Maina, „Constructing Soldiers from Boys in Eastern Democratic Republic of Congo“, *Men and Masculinities*, Vol. 16, No. 2, 2012
- The World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>
- The World Bank, <http://data.worldbank.org/country/afghanistan>, 12. decembar 2014.
- The World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 27. novembar 2014.
- UN Women, *Gender-based Violence and Child Protection among Syrian Refugees in Jordan, with a Focus on Early Marriage*, United Nations, 2013
- UNESCO, World data on education: Eritrea, Vol. 7, 2010/11. Dostupno na: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Eritrea.pdf
- UNESCO, eAtlas of Out-of-School Children, Dostupno na: <http://tellmaps.com/uis/oosc/#>
- UNHCR, *Global Trends: War's Human Cost*, UNHCR, 2013
- UNHCR, *Syria Crisis: Education Interrupted Global action to rescue the schooling of a generation*, 2013. Dostupno na: <http://www.unhcr.org/52aaebff9.html>
- UNHCR, Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons
- UNHCR, Working with Men and Boy Survivors of Sexual and Gender-based Violence in Forced Displacement, 2012
- UNHCR, Trees only move in the wind, UNHCR, 2010
- UNICEF, The State of the World's Children, UNICEF, 2013
- UNICEF, Factsheet, Afghanistan Country Office, 2011. Dostupno na: http://www.unicef.org/infobycountry/files/ACO_Education_Factsheet_-November_2011_.pdf
- UNICEF, Female Genital Mutilation/Cutting: What might the future hold?, UNICEF, 2013.
- UNICEF, *Hidden in Plain Sight*, UNICEF, 2014

- Whyte W. Foote, „Interviewing in Field Research“, u: R. G. Burgess (Ed.) *Field Research: A Sourcebook and Field Manual*, Routledge, London, 1986
- Vranješević Jelena, “Razvojno-psihološki aspekt Konvencije o pravima deteta”, u *Pedagogija*, br. 4, 2006
- Vučković Šahović Nevena, *Prava deteta i konvencija o pravima deteta*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2001
- Woodhead Martin, “Changing perspectives on early childhood: theory, research and policy”, *International Journal of Equity and Innovation in Early Childhood* 4.2, 2006
- <http://www.right-to-education.org/node/3>, 13. decembar 2014.
- <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 27. novembar 2014.
- <http://data.worldbank.org/country/eritrea>, 24. decembar 2014
- <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 24. decembar 2014.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 25. decembar 2014
- <http://data.worldbank.org/country/somalia>, 22. decembar 2014
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 24. decembar 2014.
- <http://data.worldbank.org>, 22. decembar 2014.
- http://www.unicef.org/somalia/education_56.html, 22. decembar 2014.
- <http://apc-cza.org/sr-YU/somalija/23-informacije-o-zemljama-porekla/pozadine-zemalja/n8-somalija.html>
- http://www.intcomp.eu/index.php?option=com_deeppockets&task=catContShow&cat=59&id=13&Itemid=128, 22. decembar 2014.
- <http://data.worldbank.org/country/nigeria>, 24. decembar 2014.
- <http://data.worldbank.org/indicator/SE.PRM.CMPT.ZS>, 24. decembar 2014.
- <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2205.html#af>, 27. decembar 2014.
- http://www.unicef.org/nigeria/children_1937.html, 24. decembar 2014.
- http://www.unicef.org/protection/57929_58006.html, 15. oktobar 2014
- <http://www.endvawnow.org/en/articles/607-acid-attacks.html>, 20. novembar 2014
- <http://www.centarzztlj.rs/index.php/trgovina-ljudima/pojam-i-oblici.>, 23. novembar 2014.
- http://www.unicef.rs/novosti/predstavljeni_rezultati_istrazivanja_o_rodno_zasnovano_m_nasilju.html, 2. decembar 2014
- <http://www.centarzztlj.rs/index.php.>, 7, decembar 2014
- <http://www.ombudsman.rs/>, 23. novembar 2014.

Priručnici i uputstva

- Benjamin Judy A. and Murchison Lynn, *Gender-Based Violence: Care & Protection of Children in Emergencies A Field Guide*, Save the Children, 2004
- Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, INFO AZIL, 2013
- Richman Naomi, *In the Midst of the Whirlwind: A Manual for Helping Refugee Children*, Trentham Books Ltd, London, 1998
- The Department for Education and Skills, *Guidance on Supporting the Education of Asylum Seeking and Refugee Children*, London, 2004. Dostupno na:
<http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130401151715/http://www.education.gov.uk/publications/eorderingdownload/dfes-0287-2004.pdf>
- United Nations High Commissioner for Refugees, *Sexual and Gender-Based Violence against Refugees, Returnees and Internally Displaced Persons: Guidelines for Prevention and Response*, UNHCR, 2003, str. 11–12.

Pravni propisi i zvanična dokumenta

- Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa protokolima, Službeni list Srbije i Crne Gore- Međunarodni ugovori, br. 9/2003, 5/2005, 7/2005
- General Comment No. 4 made by Committee on Rights of the Child., Dostupno na:
http://www1.umn.edu/humanrts/crc/crc_general_comments.htm
- General Comment No. 6 made by Committee on Rights of the Child, 2005
- Generalna skupština UN, Deklaracija o eliminaciji nasilja nad ženama, 1993
- Generalna skupština UN, Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948
- General Recommendation No. 19. made by Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 1992
- Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori br. 12/2013
- Konvencija Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori, br. 1/2010
- Konvencija UN o statusu izbeglica iz 1951. godine, Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori, br. 15/90 i Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori br. 4/69 i 2/97
- Konvencija UNESKO protiv diskriminacije u oblasti obrazovanja, Službeni list SFRJ- Dodatak br. 4/64
- Konvencija UN o pravima deteta, Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 15/90 i Službeni list SRJ- Međunarodni ugovori i drugi sporazumi, br. 4/96 i 2/97
- Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005- ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014

- Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Službeni list SFRJ- Međunarodni ugovori br. 7/1971
- Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, dostupno na: <http://archive.today/39Cj>, 24. januar 2015
- Porodični zakon, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011- i dr. zakon i 6/2015
- Pravilnik o bližim uputstvima za utvrđivanje prava na individualni obrazovni plan, njegovu primenu i vrednovanje, Službeni glasnik RS, br.76/2010
- Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci učenika i deteta, Službeni glasnik RS, br. 63/2010
- Pravilnik o načinu vođenja i sadržini evidencija o licima smeštenim u centru za azil , Službeni glasnik RS", br. 31/2008
- Pravilnik o program obuke za pedagoške asistente, Sl. glasnik RS- Prosvetni glasnik br. 11/2010.
- Pravilnik o uslovima smeštaja i obezbeđivanju osnovnih životnih uslova u Centru za azil, Službeni glasnik RS, br. 109/2007
- Pravilnik o zdravstvenim pregledima lica koja traže azil prilikom prijema u centar za azil, Službeni glasnik RS, br. 93/2008
- Republika Srbija, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, 2012
- Republika Srbija, Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike, Posebni protokol za zaštitu dece u ustanovama socijalne zaštite od zlostavljanja i zanemarivanja, 2006
- Republika Srbija, Ministarstvo zdravlja, Posebni protokol sistema zdravstvene zaštite za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, 2009.
- Republika Srbija, Ministarstvo prosvete, Posebni protokol za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno vaspitnim ustanovama, 2007.
- Republički zavod za socijalnu zaštitu, Sintetizovani izveštaj o radu centara za socijalni rad u Srbiji za 2012. godinu, 2013
- Savet za prava deteta Vlade Republike Srbije, Nacionalni plan akcije za decu, Beograd februar 2004, dostupno na: http://www.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Nacionalni_plan_akcije_za_decu_cir.pdf
- UN Convencion on the Rights of the Child, Geneva, 1989
- Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 98/06
- Vlada RS, Nacrt prvog nacionalnog izveštaja o socijalnoj uključenosti i smanjenju siromaštva u RS, 2010. Dostupno na: <http://www.ljudskaprava.gov.rs/images/publikacije/pdf/Prvi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-uključivanju-i-smanjenju-siromastva.pdf>

- Vlada Republike Srbije, Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, Službeni glasnik RS, br. 122/2008
- Ustav Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 28/2006
- Vlada Republike Srbije, Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja, Beograd 2005, Dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/files/doc/porodica/zlostavljanje/Opsti%20protokol%20zlostavljanje%20i%20zanemarivanje%20odeca.pdf>
- World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia, Related Intolerance, Declaration. Dostupno na <http://www.un.org/WCAR/durban.pdf>
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015
- Zakon o azilu, Službeni glasnik RS, br. 109/2007
- Zakon o obrazovanju odraslih, Službeni glasnik RS, br. 55/2013
- Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Službeni glasnik RS, br. 72/2009, 52/2011, 55/2013 i 35/2015
- Zakon o ministarstvima, Službeni glasnik RS, br. 44/2014, 14/2015 i 54/2015
- zakon o potvrđivanju fakultativnog protokola uz Konvenciju o pravima deteta o prodaji dece, dečijoj prostituciji i dečijoj pornografiji, Sl. list SRJ - Međunarodni ugovori, br. 7/2002
- Zakon o predškolskom obrazovanju i vaspitanju, Službeni glasnik RS, br. 18/2010
- Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta , Službeni List SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 15/90 i Službeni List SRJ – Međunarodni ugovori, br. 4/96 i 2/97), 1989
- Zakon o ratifikaciji međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, Službeni list SFRJ, br. 7/71
- Zakon o ravnopravnosti polova, Službeni glasnik RS, br. 104/2009
- Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011
- Zakon o upravljanju migracijama, Službeni glasnik RS, br. 107/2012
- Zakon o zabrani diskriminacije, Službeni galsnik RS, br. 22/2009

APC/CZA

ASYLUM PROTECTION CENTER
CENTAR ZA ŽAŠTITU I POMOĆ TRAŽIOCIMA AZILA

OVAJ PROGRAM JE SPROVEDEN OD STRANE APC/CZA.

STAVOVI IZNETI U OVOM DOKUMENTU NE IZRAŽAVAJU NUŽNO STAVOVE EVROPSKE UNIJE.

„Evropska unija je sastavljena od 28 država članica koje su odlučile da zajedno postepeno spoje svoja znanja i veštine, resurse i subbine. Zajedno, u tom periodu proširivanja od 50 godina, one su izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja, održavajući pritom kulturne raznolikosti, toleranciju i individualne slobode“.

„Evropska unija je posvećena deljenju svojih dostignuća i vrednosti i sa zemljama i narodima izvan svojih granica“.

CENTAR ZA ŽAŠTITU I POMOĆ TRAŽIOCIMA AZILA

ADDRESS: (Office) Mišarska 16, 11000 Belgrade

(Headquarters) Sime Igumanova 14, 11118 Belgrade

TELEPHONE: +381 11 323 30 70; +381 63 704 70 80

E-MAIL: sediste@apc-cza.org; rados.djurovic@apc-cza.org

FACEBOOK: www.facebook.com/AzilUSrbiji

TWITTER: www.twitter.com/APC_CZA

www.apc-cza.org

www.azilsrbija.rs